

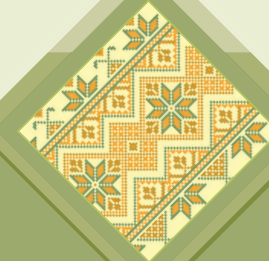
КРОССЕКТОРАЛЬНИЙ ПРОЄКТ
«УКРАЇНА: ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА, ІДЕНТИЧНІСТЬ»

Всеукраїнська науково-практична конференція
з міжнародною участю

ЕТНОКУЛЬТУРНЕ РОЗМАЇТТЯ УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНА ЄДНІСТЬ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОСТУП

22-24 СЕРПНЯ
2024 РОКУ, ОДЕСА

«Етнокультурне розмаїття України: загальнонаціональна єдність та євроінтеграційний поступ»

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України
Одеська національна наукова бібліотека

**ЕТНОКУЛЬТУРНЕ РОЗМАЇТТЯ УКРАЇНИ:
ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНА ЄДНІСТЬ
ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОСТУП**

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції

Одеса, 22-24 серпня 2024 року

УДК 008:39](477)(06)

Е 88

Упорядники:

М.В. Миргород, С.М. Герасимова

Відповідальна за випуск

Л.В. Арюпіна

Редактори:

Н.Г. Майданюк, І.С. Шелестович

Е 88 **Етнокультурне розмаїття України: загальнонаціональна єдність та євроінтеграційний поступ : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Одеса, 22-24 серп. 2024 р. / упоряд.: М.В. Миргород, С.М. Герасимова ; відп. за вип. Л.В. Арюпіна ; ред.: Н.Г. Майданюк, І.С. Шелестович. – Одеса, 2025. – 192 с.**

До видання увійшли тексти доповідей, прочитаних на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Етнокультурне розмаїття України: загальнонаціональна єдність та євроінтеграційний поступ» (м. Одеса, 22–24 серпня 2024 р.). Представлені публікації містять теоретичні та практичні розробки українських учених, освітян, педагогів, фахівців бібліотек, архівів, музеїв України з актуальних питань охорони, вивчення та популяризації культурної спадщини етнічних спільнот України та багато-національної історико-культурної спадщини; краєзнавчі й історико-біографічні дослідження.

Для фахівців та широкого кола читачів.

Відповідальність за зміст матеріалів, автентичність цитат, вірність посилань несуть автори публікацій.

УДК 008:39](477)(06)

ISBN

© ОННБ, 2025

© Автори статей, 2025

© І. М. Свістунова, обкладинка, 2025

ЗМІСТ

ВІД УПОРЯДНИКІВ	7
ВІТАЛЬНІ СЛОВА	12
Катерина ОРЛЮК, <i>начальник відділу соціокультурного розвитку регіонів Управління соціокультурного розвитку Міністерства культури та інформаційної політики України</i>	13
Анатолій ХРОМОВ, <i>голова Державної архівної служби України, кандидат історичних наук.....</i>	15
Віктор ЄЛЕНСЬКИЙ, <i>голова Державної служби України з питань етнополітики та свободи совісті, доктор філософських наук</i>	17
Ярослава РІЗНИКОВА, <i>заступник директора Департаменту культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини – начальник управління культури, національностей та релігій Одеської обласної державної адміністрації, заслужений працівник культури України.....</i>	19
Ірина БІРЮКОВА, <i>генеральний директор Одеської національної наукової бібліотеки, заслужений працівник культури України</i>	21
КРУГЛИЙ СТІЛ «ЕТНІЧНА РІЗНОМАНІТНІСТЬ ОДЕЩИНИ: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ»	23
СЕКЦІЯ 1 «КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЕТНІЧНИХ СПІЛЬНОТ УКРАЇНИ: ОХОРОНА, ВИВЧЕННЯ, ПРОМОЦІЯ»	30
В'ячеслав КУШНІР ОДЕЩИНА В СУЧАСНИХ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСАХ.....	31
Наталія ПЕТРОВА НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ТА ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	35
СЕКЦІЯ 2 «КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ».....	45

Валентина БІЛОУС

ФОРМУВАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ І НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ – МІСЯ ДОКУМЕНТНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ
ІНСТИТУЦІЙ 46

Оксана МАТВІЙЧУК

ФОРМИ РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ
У РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ 52

Петро КОСТЮЧОК

ЕТНОПОЛІТИЧНА ІСТОРІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ:
СЛОВАЦЬКИЙ ВИМІР (1935-1939 рр.) 54

Тетяна ПОДКУПКО

НАЦІОНАЛЬНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ=РЕЛІГІЙНА
ПРИНАЛЕЖНІСТЬ: ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА XVI - XVIII СТ. 58

Олександр МУЗИЧКО

ПРОЦЕС НОВІТНЬОЇ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ ТОПОНІМІКИ ОДЕСИ
ТА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ В КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ
ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ УКРАЇНИ 60

Світлана ЗАКІРОВА

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ІДЕНТИЧНІСНІ ПРАКТИКИ УКРАЇНСЬКИХ
УТИКАЧІВ ВІД ВІЙНИ: ГЛОКАЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД 66

СЕКЦІЯ 3

«АКТУАЛЬНІ ПРАКТИКИ У СПРАВІ ЗБЕРЕЖЕННЯ,
ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРОМОЦІЇ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНОЇ
ІСТОРІКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ:
ДОСВІД, ФОРМИ ТА ПІДХОДИ» 70

Олена ХОДЧЕНКО

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЦЕНТРІВ ІЗ ВИВЧЕННЯ
ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ НІМЦІВ ТА МЕНОНІТІВ 71

Наталія НЕВМЕРЖИЦЬКА

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ РОБОТИ
ДИТЯЧИХ БІБЛІОТЕК 77

Світлана ВОРОБЕЛЬ

АКТУАЛЬНІ ПРАКТИКИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ПРОМОЦІЇ
ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ 81

Лілія СНИГИРЬОВА, Олена НЕСТЕРЕНКО

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ НАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ УКРАЇНИ
(з досвіду Національної історичної бібліотеки України) 85

Вероніка МУНТЯН

АКТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ
ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИКО-
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ТЕРИТОРІЇ РЕНІЙЩИНИ 90

Наталія СЕНЧЕНКО

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ
СПАДЩИНИ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ 94

Дмитро ГОРШКОВ

НАУКОВА РОБОТА ІНСТИТУТУ ІМЕНІ В.П. ФІЛАТОВА:
ІСТОРИЧНІ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ 98

Тамара КУХАРУК

МЕМОРАЛІЗАЦІЯ ПОДІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
ЯК КОНСОЛІДУЮЧА ПЛАТФОРМА У ЗБЕРЕЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ: З ДОСВІДУ РОБОТИ ОДЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ 105

СЕКЦІЯ 4

«КРАЄЗНАВЧІ ТА ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ» 112

Олег ДЬОМІН, Євгеній ГОДОВАНІЙ

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА Д.К. ЗАБОЛОТНОГО
В СЕЛІ ЧОБОТАРКА У 1918 – 1920 рр. 113

Лілія ЩЕРБІН

ТУРЕЦЬКІ ВІЙСЬКОВІ ПОХОВАННЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
НА ТЕРИТОРІЇ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 119

Лариса ВОСКОВІЙНИК

САМОБУТНІСТЬ КАРОЛЯ ШИМАНОВСЬКОГО: ПОЛЬСЬКИЙ ТАЛАНТ,
НАРОДЖЕНИЙ НА ЧЕРКАЩИНІ 121

Вікторія ЛЯШЕНКО

АРНОЛЬД-ЕДУАРД GERMANOVICH-EDMUNDOVICH KRISTER
В СВІТЛІ КИЇВСЬКИХ АРХІВІВ 125

Максим ГРАНЧЕНКО

ТОРГІВЛЯ НА МИКОЛАЇВЩИНІ У XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТ.:
КОЛЕКЦІЯ ПРЕДМЕТІВ ЗА ТЕМОЮ У ФОНДАХ МОКМ 129

Ольга ПАЛАМАРЧУК

«ЗОЛОТА ЛОДІЯ» НА ХВИЛЯХ ЧАСУ 132

Світлана РОМАНЕНКО

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ НІМЦІВ У МЕЖАХ СУЧАСНОЇ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ (XIX - XX ст.) 137

СЕКЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

«КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР»	141
---	-----

Юрій ОНИЩЕНКО

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ІНСТИТУЦІЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ У РОЗБУДОВІ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	142
--	-----

Михайло РОВНИЙ

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ОДЕСИ: ДО ПИТАНЬ ЇЇ ЗАХИСТУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ	154
---	-----

Максим ЗАЙЦЕВ

ХАРАКТЕРИСТИКА «ОДЕСЬКОГО» ПЕРІОДУ ДІЯЛЬНОСТІ С.П. ШЕЛУХІНА»	159
---	-----

Богдан БЕЗРУКОВ

ДОКУМЕНТАЛЬНА СПАДЩИНА В УМОВАХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ: ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ	163
--	-----

Ольга ЧІНЕНА

ОСВІТНІ РЕФОРМИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX - ПОЧАТКУ XX ст. У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ РУСИФІКАЦІЇ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ	165
---	-----

РОДИННЕ СВЯТО

ПРИЧОРНОМОРСЬКОЇ ГЛИНЯНОЇ ІГРАШКИ	168
---	-----

КОРОТКИЙ ОГЛЯД КНИЖКОВО-ІЛЮСТРАТИВНОЇ ВИСТАВКИ

«ДИВОВИЖНИЙ СВІТ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ»	171
--	-----

ФОТОРЕПОРТАЖ	173
--------------------	-----

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Шановні друзі та колеги!

22-24 серпня 2024 року в Одеській національній науковій бібліотеці під егідою Міністерства культури та інформаційної політики відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Етнокультурне розмаїття України: загальнонаціональна єдність та євроінтеграційний поступ», яка стала складовою щорічного кроссекторального проекту «Україна: Історія. Культура. Ідентичність» до Дня Незалежності України.

Цей кроссекторальний проект народився у 2021 році як ініціатива до Дня Незалежності України, запропонована Одеською національною науковою бібліотекою та її партнерами – культурними, освітніми, науковими, громадськими установами та активістами.

Ключові завдання проекту – підвищення ролі культурних, освітніх, наукових установ у збереженні, вивченні та презентації української історії та культури; удосконалення міжкультурної комунікації, зміцнення партнерських зв'язків, розширення співпраці; розвиток культурного й освітнього простору України, популяризація її історико-культурної спадщини та утвердження громадянської свідомості й національної ідентичності [1].

Упродовж трьох днів в ОННБ відбувалася низка заходів, що поєднували науково-комунікативну складову із культурно-просвітницькою, пропонуючи учасникам не лише взяти участь у роботі фахової науково-практичної конференції, а й відвідати тематичні заходи, спрямовані на поширення знань про багату історико-культурну спадщину України та її внесок у світову культуру:

- круглий стіл «Етнічна різноманітність Одещини: регіональні особливості та загальноукраїнський контекст» (22 серпня);
- презентація книжкової виставки «Ми – українці, і звідси наша сила» (22 серпня);

1. Бірюкова І. Кроссекторальний проект «Україна: історія, культура, ідентичність» як середовище фахової співпраці та інструмент промоції історико-культурної спадщини України. Культура історичної пам'яті в Україні: наукові, культурні та освітні аспекти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Одеса, 23–24 серп. 2023 р. / упоряд.: М.В. Миргород, С.М. Герасимова ; відп. ред. Л.В. Арюпіна ; ред.: Н.Г. Майданюк, І.С. Шелестович. – Одеса, 2024. – С. 14–19.

- презентація виставки творів одеських митців «Мальовнича Україна» (22 серпня);

- родинне свято причорноморської глиняної іграшки (24 серпня).

Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Етнокультурне розмаїття України: загальнонаціональна єдність та євроінтеграційний поступ» стала дієвим науковим заходом, який об'єднав навколо важливої теми представників державної влади, науковців, викладачів, представників громадських організацій, креативних індустрій, фахівців провідних бібліотек, архівів, музеїв з України, зокрема з Києва, Одеси, Вінниці, Дніпра, Запоріжжя, Івано-Франківська, Миколаєва, Тернополя, Харкова, Чернівців, Рені (Одеська область), Крижополя (Вінницька область), а також науковців з Молдови, Румунії, Польщі та Німеччини.

Під час роботи конференції було заслухано близько 40 доповідей, які стосувались актуальних питань охорони, вивчення та промоції культурної спадщини етнічних спільнот України. Успішно пройшла секція, присвячена краєзнавчим та історико-біографічним дослідженням. Низка доповідей висвітлювала досвід, форми та підходи щодо сучасних практик у справі збереження та дослідження багатонаціональної історико-культурної спадщини. Учасники ділилися корисним досвідом промоції історико-культурної спадщини. Широка тематика виступів була представлена на секції «Культурна ідентичність та національна пам'ять: історія і сучасність». З цікавістю аудиторія зустріла доповіді, виголошені на секції молодих науковців «Культурна спадщина України: історико-теоретичний вимір».

Актуальність ключових питань, насиченість програми конференції, фаховість, компетентність та широка географія її учасників сприяли багатосторонньому професійному спілкуванню, обміну думками, досвідом і корисними практиками збереження, дослідження, охорони та промоції української культури, а також етнічної, культурної та мовної самобутності національних спільнот в Україні.

Важливою науково-комунікативною складовою проекту став круглий стіл «Етнічна різноманітність Одещини: регіональні особливості та загальноукраїнський контекст». Захід зібрав науковців, освітян, представників національно-культурних товариств, громадських організацій та органів влади. Обговорювалися питання етнокультурного розвитку в умовах війни, гармонійного спів-

існування етнічних спільнот, збереження традицій та інтеграції культур у загальноукраїнський простір.

Яскравим соціокультурним аспектом проекту стало свято причорноморської глиняної іграшки, яка належить до елементів нематеріальної культурної спадщини Одеської області. Майстер-класи, виставки та інші артлокації демонстрували унікальне мистецтво гончарної справи – феномена людської діяльності та яскравого компонента української культури та національної ідентичності.

Пропонуємо увазі читачів статті та тези доповідей учасників конференції, а також публікації, які висвітлюють заходи, що відбулися під час реалізації кроссекторального проекту «Україна: Історія. Культура. Ідентичність». Сподіваємося, що вони стануть імпульсом для подальших розвідок та будуть корисними фахівцям і широкому колу читачів.

**ПРО КРОССЕКТОРАЛЬНИЙ
ПРОЄКТ
«УКРАЇНА: ІСТОРІЯ. КУЛЬТУРА.
ІДЕНТИЧНІСТЬ»**

Висловлюємо свою повагу та вдячність співorganizаторам, партнерам та всім, хто сприяв організації та проведенню цієї конференції:

Державній архівній службі України

Департаменту культури, національностей, релігій та охорони культурної спадщини Одеської обласної державної адміністрації

Одеському обласному центру української культури

Одеському відділенню Національної спілки краєзнавців України

Факультету історії та філософії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Південному міжрегіональному відділу Українського інституту національної пам'яті

ГО «ВГО Укр. бібл. асоц.»

ГО «Одеське етнологічне товариство»

Раді представників національно-культурних товариств Одеської області

ГО «Міжнародний центр по роботі з українцями за кордоном»

ГО «Інститут центральноевропейської стратегії» (ICES)

ВГО «Бібліополіс»

Окрема вдячність – оргкомітету конференції:

голови оргкомітету – **Ірині БІРЮКОВІЙ**, генеральному директору Одеської національної наукової бібліотеки, заслуженому працівнику культури України;

членам оргкомітету –

Ліні АРЮПНІЙ, заступнику генерального директора Одеської національної наукової бібліотеки з наукової роботи та інформатизації;

Анатолію ХРОМОВУ, голові Державної архівної служби України, кандидату історичних наук;

Олені ОЛІЙНИК, директору Департаменту культури, національностей, релігій та охорони культурної спадщини Одеської обласної державної адміністрації, заслуженому працівнику культури України;

Валентині ВІТОС, директору Одеського обласного центру української культури, заступнику голови Експертної ради з питань нематеріальної культурної спадщини при Міністерстві культури та інформаційної політики України;

В'ячеславу КУШНІРУ, декану факультету історії та філософії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, доктору історичних наук, професору, очільнику Одеського етнологічного товариства та ГО «Міжнародний центр по роботі з українцями за кордоном»;

Наталії ПЕТРОВІЙ, доценту кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, заступнику декана факультету історії та філософії з наукової роботи Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, кандидату історичних наук;

Оксані БРУЙ, президенту ВГО Українська бібліотечна асоціація, заступнику генерального директора Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого з питань формування та використання документних ресурсів, кандидату наук із соціальних комунікацій;

Світлані БОНДАР, завідувачу літературно-драматичної частини Одеського академічного українського музично-драматичного театру імені В. Василька, регіональному координатору ГО «Інститут центральноевропейської стратегії» (ICES).

**ВІТАЛЬНІ
СЛОВА**

Катерина ОРЛЮК,

начальник відділу соціокультурного розвитку регіонів Управління соціокультурного розвитку Міністерства культури та інформаційної політики України

**Доброго дня, шановні учасники
та гості заходу!**

Мені дуже приємно вітати всіх присутніх. Міністерство культури та інформаційної політики України підтримує нашу провідну установу – Одеську національну наукову бібліотеку, яка під керівництвом її директора, Ірини Олександрівни Бірюкової, своєю злагодженою роботою демонструє високу професійність і потужний потенціал. Щоразу бібліотека ініціює значущі й масштабні проекти, які є свідченням фаховості членів колективу та їх відданості справі.

Передусім хочу висловити подяку всім вам – за вашу роботу, за те, що ви є і працюєте. Ви – сильна організація, яка щоразу підтверджує свій високий професійний рівень.

Особливо хочу зупинитися на цьому проекті – «Україна: Історія. Культура. Ідентичність». Я мала честь бути присутньою на минулорічному заході, і, спираючись на власний досвід, можу з упевненістю сказати, що такі ініціативи є надзвичайно важливими, нагальними у наш час. Проекти, які поєднують зусилля і ресурси інституцій різних профілів – бібліотеки, музеї, архіви, заклади вищої та мистецької освіти, створюють унікальний симбіоз творчості, науки та культури. Це дозволяє залучати досвідчених фахівців із різних галузей, акумулювати знання та продукувати нові ідеї. Результатом стають цікаві багатогранні заходи, які охоплюють і вивчення народних традицій, і сучас-

не мистецтво, і наукові конференції, де науковці обмінюються думками та досвідом.

Окремо хочу відзначити музичну частину нашого заходу. Я впевнена, що пісні, які ми почули, залишили глибокий слід у серцях усіх присутніх. Вони наповнили цей день особливим змістом і настроєм, та ще й напередодні важливих державних свят – Дня Державного прапора та Дня Незалежності України.

На завершення хочу щиро подякувати організаторам за їх кропітку роботу, всім, хто долучився до підготовки та проведення заходу, а також кожному з присутніх, хто підтримав цю ініціативу. Мені дуже приємно бачити таку кількість людей, зацікавлених у тематиці цього року.

Бажаю всім плідної роботи, цікавих обговорень та гарних вражень. Нехай наш захід пройде на найвищому рівні й стане джерелом нових ідей і натхнення!

Анатолій ХРОМОВ,

голова Державної архівної
служби України,
кандидат історичних наук

Добрий день, шановні присутні!

Шановні колеги – музейники, бібліотекарі, архівісти! Знову маю приємну нагоду долучитися до вас сьогодні на відкритті чергового заходу, організованого Одеською національною науковою бібліотекою.

Хочу висловити щиру вдячність генеральному директору бібліотеки Ірині Бірюковій та всьому колективу за їх натхненну роботу. Незважаючи на складний час, вони знаходять сили, організаторські здібності та можливості, щоб об'єднати представників різних інституцій культури та інституцій пам'яті для професійного обговорення важливих тем.

Цьогоріч за участі Державної архівної служби, яка виступила співорганізатором, Одеська національна наукова бібліотека ініціювала науково-практичну конференцію з міжнародною участю «Етнокультурне розмаїття України: загальнонаціональна єдність та євроінтеграційний поступ». Ця тема є надзвичайно важливою, адже питання української ідентичності, боротьби за національну свідомість і суверенітет є ключовими для нашого суспільства і держави. Одночасно євроатлантичні й інші інтеграційні процеси значно впливають на діяльність як органів влади, так і інституцій культури.

Мені дуже приємно, що такі заходи засвідчують поступальний розвиток архівів, бібліотек і музеїв. Я радий бачити серед учасників як вітчизняних, так і міжнародних представників, які активно

беруть участь у таких конференціях. Ваша присутність тут та на міжнародних майданчиках, зокрема організованих ЮНЕСКО та іншими культурними інституціями за підтримки Міністерства культури та інформаційної політики й Державної архівної служби, є важливим кроком для представлення України на міжнародній арені.

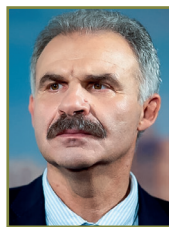
Особливо цінно, що ми маємо можливість ділитися досвідом і напрацюваннями, а також вчитися протидіяти викликам, які виникають під час збройних конфліктів і повномасштабного вторгнення.

Дякую за можливість бути з вами сьогодні хоча б онлайн. Надсилаю вітання Чорному морю й рідній Одесі. Шкодую, що цього разу не маю змоги бути присутнім особисто, але бажаю плідної роботи та зичу успішного проведення заходу. До нових зустрічей!

Віктор ЄЛЕНСЬКИЙ,

голова Державної служби України
з питань етнополітики та свободи совісті,
доктор філософських наук

Шановні друзі!

Для мене велика честь і справжня приємність вітати учасників конференції «Етнокультурне розмаїття України: загальнонаціональна єдність та євроінтеграційний поступ» та круглого столу «Етнічна різноманітність Одещини: регіональні особливості та загальноукраїнський контекст». Одеса – це синонім етнічної розмаїтості. Ми багато говоримо, а часом і сперечаємося, про внесок українців, євреїв, італійців, греків у загальноодеську спадщину. Але зрозуміло одне: кожен з цих народів, і ті, кого я згадую, і ті, хто творив Одещину, зробили свій унікальний внесок у її культуру, бо кожен народ по-своєму унікальний. Внесок кожної нації, кожного етносу в загальноукраїнську та загальноодеську скарбницю є неповторним.

Нам часто говорять про важливість пошани до культурних традицій націй, до прав національних меншин як про необхідну умову для інтеграції в Європейський Союз. Це правда, але наша повага до національних меншин – це не лише виконання вимог ЄС, це щось набагато глибше, внутрішньо притаманно українцям. Це частина того, як Україна відчуває себе та як вона будує своє майбутнє.

Україна пройшла складний шлях до своєї державності і краще за багатьох розуміє, що таке бездержавність, що таке нехтування своєю культурою, що таке, коли твоїй культурі дозволяють бути лише додатком до загальноімперської мегакультури. І ми знаємо, що таке не бути шанованими в родині великих європейських народів.

Дорога українців до національної самосвідомості почалася тоді, коли ми зрозуміли, що можемо брати участь у справах Європи не через Петербург чи Москву, не через Відень, а самостійно. Ми хочемо, щоб у цій самостійній та незалежній Україні, де мир між націями та національними меншинами був випробуваний жорстокою війною, цей мир не лише зберігався, а й передавався нашим наступним поколінням.

Державна служба з етнополітики та свободи совісті приділяє велику увагу розвитку нормативно-правової бази щодо національних меншин. Це справді розвиток розвитку, бо ми орієнтуємося на європейські стандарти, спираючись на нашу традицію. Ми прагнемо поєднати європейські норми з нашою історією. Ми хочемо, щоб кожна національна меншина, кожен корінний народ в Україні почувався особливо пошанованим.

Громадська рада об'єднань національних меншин України, яка нещодавно була створена, повинна стати камертоном, що визначає тон взаємодії як українського суспільства, так і української держави та влади.

Я впевнений, що на вашому круглому столі буде багато важливих рекомендацій, можливо, критики та ідей, які допоможуть нам рухатися вперед. Бажаю плідної роботи та великих здобутків!

Слава Україні!

Ярослава РІЗНИКОВА,

заступник директора Департаменту культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини – начальник управління культури, національностей та релігій Одеської обласної державної адміністрації, заслужений працівник культури України

Добрий день, шановні друзі!

Мені дуже приємно бути з вами сьогодні на цьому важливому заході, який, я не сумніваюся, ще раз продемонструє синергію культурних закладів нашого регіону, центральних органів виконавчої влади України, наукових кіл та громадських організацій. Ми вже почули багато теплих слів про бібліотеку, яка нас сьогодні збрала. Вона є справжнім символом цієї синергії, постійно генеруючи нові ідеї та відповідаючи на актуальні потреби часу – як загальнодержавні, так і регіональні.

Зверніть увагу, що сьогодні ми обговорюємо питання, які є важливими для всієї України і для кожного її регіону зокрема. Регіональна політика завжди має велике значення, особливо в таких складних та дискусійних питаннях, як національні меншини, міжетнічна взаємодія, конфесійні та міжрелігійні. Голос регіону – це голос локальної спільноти, яка формулює свої запити до центральних органів влади. І від того, як центральні органи здатні почути та врахувати ці запити, залежить багато чого.

Немає держави, яка б могла існувати без тісної взаємодії між центром і регіонами. Центр реагує на потреби регіонів, а регіони формулюють загальнодержавні позиції. Сьогодні в рамках цієї конференції, а також круглого столу, ми обговоримо багато нагальних тем, і, як уже зазначав голова Державної служби з етнополітики та свобо-

ди совісті, дискусії можуть бути непростими, але саме в них народжується істина, що допомагає рухатися вперед.

І це дуже важливо, що ми, Одеса і Одеський регіон, піднімаємо такі вагомні питання, як права людини, права національних спільнот, демократія та міжкультурна взаємодія, особливо в період війни. Мені здається, що це дуже символічно і сильно для нашої держави, адже війна не повинна накладати табу на дискусії чи різноманітні погляди. Навпаки, Україна як демократична держава вибудовує своє вільне та незалежне майбутнє, і ми всі разом — культурні інституції, державні органи, місцеве самоврядування, громадянське суспільство — допомагаємо нашій державі жити, боротися, бути вільною та перемагати.

Слава Україні!

Ірина БІРЮКОВА,

генеральний директор

Одеської національної наукової бібліотеки,

заслужений працівник культури України

**Добрий день, шановні друзі,
колеги та партнери!**

Дуже рада бачити вас сьогодні в читальному залі Одеської національної наукової бібліотеки, а також тих, хто приєднався до нас через Zoom. Ми будемо зустрічатися ще протягом трьох днів на різноманітних подіях проекту, який ми дуже цінуємо і любимо. Цей проект є для нас особливим. Він започаткований на 30-ту річницю відновлення Незалежності України. Ідея виникла під час жвавого обговорення в Департаменті культури Одеської обласної державної адміністрації, коли ми прагнули провести цей важливий день незвичайно, надихаючи на нові думки й ідеї. Так народився проект «Україна: Історія. Культура. Ідентичність», в який кожен учасник може зробити свій внесок, створюючи щось цікаве. Бібліотеки, зокрема, займаються збереженням та популяризацією документальної спадщини людства та українського народу. Зазвичай це відбувається через виставки та лекції. Але в умовах сучасності в інформаційному середовищі, яке переповнене емоціями, цього може бути недостатньо. Тому ми разом із партнерами вирішили експериментувати, і це дає чудові результати.

Я вірю, що співпраця і синергія здатні створювати неймовірні речі. Проекти, які об'єднують різні інституції, дозволяють використовувати ресурси економно та ефективно, посилюючи один одного. Це особливо важливо в часи війни, коли важливо

підтримувати культурну дипломатію та зберігати нашу ідентичність. Кроссекторальні проєкти зміцнюють цей процес, і ми вражені результатами, яких ми досягли завдяки спільним зусиллям.

Щороку програма проєкту дивує навіть нас, і цей рік не є винятком. Попередні обговорення з експертами, істориками, фахівцями з нематеріальної культурної спадщини дозволяють нам розширювати інформаційний простір і залучати нових учасників. Формат родинного свята дозволяє нам не тільки привертати увагу, але й формувати нове розуміння цінності української спадщини. Кожен учасник, який заходить до бібліотеки, залишає її з новими знаннями і більш глибоким розумінням того, що ми зберігаємо.

Війна не зупиняє нас, і ми хочемо, щоб весь світ чув про багатство української культури та нашу стійкість, яка надихає. Завдяки таким проєктам ми не тільки підкреслюємо важливість національної культури, але й використовуємо бібліотеки як платформу для культурної дипломатії. Тут ми зустрічаємося з представниками корінних народів, національних спільнот, говоримо про взаємопідтримку та збереження культурної спадщини. Ми піднімаємо планку і говоримо не лише про виживання, а й про розвиток, примноження та збереження цінностей.

Сьогодні, незважаючи на важкі обставини, ми всі усвідомлюємо важливість не тільки безпеки, але й збереження нашої культури. Кожен із нас, працюючи разом, допомагає долати випробування, здобуваючи нові знання і навички, а також надихаючи нові покоління. Ми впевнені, що наші зусилля не припиняться, і цей проєкт продовжить своє життя, набуваючи все більшої сили. І прийде час, коли ми будемо відзначати ці події під мирним небом переможної України, і весь світ скаже: «Слава Україні!».

КРУГЛИЙ СТІЛ «ЕТНІЧНА РІЗНОМАНІТНІСТЬ ОДЕЩИНИ: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ»

Організатори заходу – Міністерство культури та інформаційної політики України, Департамент культури, національностей, релігій та охорони культурної спадщини Одеської обласної державної адміністрації, Державна служба України з питань етнополітики та свободи совісті, Одеська національна наукова бібліотека.

Круглий стіл мав за мету сприяти глибшому розумінню етнічної різноманітності України, стимулювати зміцнення міжетнічної взаємодії та допомогти у формуванні політики, що підтримує мирне та гармонійне співіснування різних етнічних груп у нашій державі.

Під час засідання обговорювалися важливі питання, пов'язані з етнокультурним розвитком України в умовах воєнного стану, збереженням і популяризацією культурних традицій різних народів, що проживають в Україні, та інтеграцією етнічних культур у загальноукраїнський культурний простір.

Ярослава РІЗНИКОВА, заступник директора Департаменту культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини – начальник управління культури, національностей та релігій Одеської обласної державної адміністрації, заслужений працівник культури України, яка модерувала зустріч, розпочала свій виступ зі слів подяки колективу Одеської національної наукової бібліотеки за велику увагу до теми етнічності, культури й охорони культурної спадщини: «Сьогодні звернення до цієї теми є дуже виправданим, дуже актуальним і дуже важливим. Назва нашого заходу «Етнічна різноманітність Одещини: регіональні особливості та загальноукраїнський контекст». Ми будемо говорити про успішні практики збереження цих культурних особливостей, а також про можливості та перспективи нашого взаємного розвитку та руху вперед. Буде дуже доречно, якщо ми разом зможемо сформулювати певні пропозиції для вдосконалення вже існуючих практик чи сформулювати якісь ідеї нових заходів, які б давали змогу гармонізувати інтереси представників різних національностей, які проживають на теренах нашої України, з інтересами загальнодержавними».

Катерина Орлюк, начальник відділу соціокультурного розвитку регіонів Управління соціокультурного розвитку Міністерства культури та інформаційної політики України:

– Міністерство культури та інформаційної політики України забезпечує формування політики у сфері культури, збереження культурної спадщини, державної мовної політики та низку інших функцій. Усе перелічене має стосунок до питань, пов'язаних з етноспільнотами та корінними народами. 2018 року, для сприяння творчим ініціативам, було створено Український культурний фонд. Держава виділяє кошти для підтримки митців і культурних проєктів. Для нас важливо, насамперед, щоб ці проєкти були креативними, якісними й актуальними. Коли йдеться про культурну спадщину України – археологічні та архітектурні пам'ятки, документальну спадщину, культурні цінності, які зберігаються в архівах, бібліотеках та музеях, ми маємо на увазі як спадщину українського народу, так і тих національностей, які проживають в Україні. Усе сукупно – це наше спільне надбання, яким ми пишаємося. Міністерство створює нормативно-правову базу, щоб усе це охороняти та формувати механізми для того, щоб наша спадщина зберігалася і примножувалася.

Віктор КОВРЕЙ, начальник відділу етнополітики Державної служби України з питань етнополітики та свободи совісті, член Експертної ради з питань етнополітики, поінформував учасників зібрання про основні документи, які наразі готує його відомство, та громадське обговорення Концепції державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті», яке проводилося ДЕСС у контексті розроблення правових механізмів імплементації Закону України «Про національні меншини (спільноти) України». Законодавство у сфері етнополітики змінюється і насичується новими сенсами, новими концептами. З'явилися нові нормативні акти, які регулюють нашу взаємну діяльність і будуть опрацьовуватися на теренах різних регіонів України, зокрема нашої поліетнічної Одещини.

В'ячеслав КУШНІР, доктор історичних наук, професор, декан факультету історії та філософії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, очільник Одеського етнологічного товариства та ГО «Міжнародний центр по роботі з українцями за кордоном»:

– Багатокультурність нашої Одещини – це унікальний історичний феномен. Наші гості та й ми самі дивуємося і пишаємося, проте виникає логічне запитання: «А що далі?». Ми незалежна держава, тому одне з найголовніших наших завдань – це консолідація суспіль-

ства, інтеграція етносів в український національний простір. Виникає питання: «Як це робити?». Для цього треба розуміти сам процес: «А що таке інтеграція?» Як розуміють національну єдність, насамперед, пересічні представники національно-етнічних груп? Адже якщо є розуміння – то буде якась дія і навпаки. Отже, наше з вами завдання – пояснювати цим людям, що ми маємо на увазі під загальнонаціональною єдністю. Пересічному громадянину не підходять пояснення в академічному стилі. Загальнонаціональна єдність – це те, що потрібно абсолютно всім нам, незалежно від національності. Потрібна сильна держава, яка зможе долати виклики, потрібне виконання законів держави усіма громадянами, і тоді всьому українському суспільству буде добре. Має бути визначений предмет дискусії. Євроінтеграційний поступ – входження України в Євросоюз – це те, що потрібно нам усім, незалежно від національності. Тут, насамперед, необхідно адаптувати наше правове поле до загальноєвропейського законодавства. Етнічна група може брати участь у цих процесах як суб'єкт. І насамкінець: не вимагайте від когось, не перекладайте ні на кого, зробімо те, що кожен з нас повинен зробити.

Тетяна СТАНЄВА, краєзнавець, культурний діяч та організатор Міжнародного етнографічного кінофестивалю «ОКО»:

– За роки української незалежності не було створено українського інформаційного простору. І влада нічого не робила, щоб українська Бессарабія стала українською ментально, а не тільки географічно. Я вже вивчала українську мову в школі, але у людей старших у голові якщо не вата, то повна мішанина, джерелом інформації для них було російське супутникове ТБ, а тепер Ютюб. Я порушую ці питання в Києві: коли ми звернемо на це увагу на державному рівні, чому ми не працюємо на випередження? Окрім зросійщення цього краю російською пропагандою, російська окупаційна війна почалася з інформаційної війни. А туди, де програно інформаційну війну, приходять російські танки. Ми втрачаємо території, втрачаємо людей, бо ніхто не боровся за мізки цих людей. Не було б ждунів, якби ми з ними боролись українським культурним продуктом. Це мій біль. Цій справі я присвятила своє життя. Я не хочу втратити свій дім, як це сталося з моїми друзями – кримськими татарами. Для мене дім – це не стіни й вікно, це – етнічні болгари, які в Україні відчувають себе більшими болгарами, ніж у Болгарії, це я кажу як людина, яка це чітко собі усвідомлює, і це не лише моє враження. Важко переоцінити культурну дипломатію, яку утверджують етнічні меншини в тих країнах,

звідки вони походять. У Болгарії дуже розділене суспільство. Там є проросійські партії і є просто обмануті антиукраїнською пропагандою люди, вони діють дуже агресивно. Але ті, хто підтримує Україну, так само є доволі активними, вони готові платити своєю копійкою за можливість чути правду від своїх родичів з України. Запит на правду великий, їх довіра до нас дуже велика. Для Болгарії бессарабські українські болгари – дуже важливі. Коли почалася війна, ми показували в Болгарії фільми навіть не про війну, а про нашу розмаїту культуру, про Південь України, про Захід, про наш чудовий Схід. Мусили пояснювати елементарні речі, бо вони не відділяють в інформаційному просторі нас, Україну, від росії. Для них все це «Радянський Союз». Ми воюємо не лише за територію, а й за культуру та людську свідомість.

Анастасія СТРЕЛЬЦОВА-НІКОЛЕНКО, член правління Одеського імені А. Міцкевича відділення Співки поляків в Україні:

– Суспільство вже звикло, що ми всі різні, що в кожного з нас є свої потреби, на побутовому рівні проблем не існує. Ми повинні робити акцент на тому, що ми є громадянами України. Так, ми всі є представниками певної національної меншини, маємо свою культуру, яку ми любимо, яку ми розвиваємо, але ми є громадянами України, ми маємо ті самі права та обов'язки, і саме про це ми говоримо. Ми хочемо трішки більше уваги з боку держави. Нам потрібно не лише впроваджувати українську мову в нашому середовищі, але ще й підтримувати нашу рідну мову. Нам потрібно не лише впроваджувати нові підходи до історичної науки в Україні, але ще там десь вписувати інформацію про нас, про національні меншини, про корінні народи. Зараз держава більше повертається обличчям до нас і ми повертаємось до держави, ми розуміємо, що держава має проблеми, пов'язані з війною, з цією російською навалою. Ми так само, як всі інші представники спільнот, – громадяни України і так само є мішенями для росії. Ми так само підтримуємо наш фронт інформаційно. Окрім культурницької ми здійснюємо і волонтерську діяльність. У Польщі є таке хибне враження, що всі поляки з України виїхали до Польщі, що тут поляків майже не лишилося. Але ми залишилися і в Херсонській, і в Миколаївській областях, на Донбасі і по всій Україні. Тому ми показуємо, що ми тут є, ми це показуємо і в Польщі, і в усій Європі. Радянський Союз робив усе, щоб наша культура занепала і зникла (не можна було за тих часів бути поляком, це було небезпечно). Ми боремося за те, щоб поляки відчували приналежність до української політичної нації

і в той же час мали можливість розвивати свою рідну культуру, яка б не була асимільована.

Февзі МАМУТОВ, голова громадської організації «Кримські татари Одещини», депутат Одеської обласної ради VIII скликання:

– Геноцид, який росія вчиняє проти українців, поширюється і на кримських татар, євреїв, ромів та інших, сила України – у згуртованості. Ми бачимо, як під час повномасштабного вторгнення російського агресора у боротьбі проти спільного ворога об'єдналися люди всіх національностей – кожен на своєму місці.

Етнічний діалог у підсумку такого круглого столу може запропонувати перезапустити Раду національностей Одеської області, не виключаючи тих, хто був раніше, але призначивши, переобравши нових лідерів, і запустити це з новою енергією заради роботи, заради результату.

Павло КОЗЛЕНКО, директор Музею геноциду «Територія пам'яті», кандидат філософських наук, громадський діяч, заслужений працівник культури України:

– Треба робити проекти, які нас об'єднують навколо незалежності України. У 2019 році, коли на болотах сказали, що по Україні ходять «нацисти», я подумав, що треба протидіяти. Ми відкрили в Одесі Музей геноциду. Це перший у Європі Музей геноциду різних народів. Тут про Голодомор в Україні, Голокост євреїв, геноцид ромів, геноцид кримськотатарського народу, геноцид вірменського народу і про події, що відбуваються в нашій країні сьогодні.

2 серпня, у 80-ті роковини геноциду ромів, у Музеї геноциду «Територія пам'яті» відкрилася виставка «Пораймос: забутий геноцид». Про що це? По-перше, про пам'ять, про пам'ять ромського народу, знищеного нацистами у роки Другої світової війни. По-друге, це про геноцид, якого не можна допустити ні для одного із народів. По-третє, виставка показує нам, що відбувається із суспільством, якщо до влади приходять диктатори, маньяки, політичні злочинці. Пам'ятаймо!

Усі разом ми любимо Україну. У нас росте молоде покоління, яке є ще більшими патріотами України, ніж ми. Я впевнений, коли ми всі будемо разом, українці різних національностей, все у нас буде добре!

Валентина ВІТОС, директор Одеського обласного центру української культури, заступник голови Експертної ради з питань нема-

теріальної культурної спадщини при Міністерстві культури та інформаційної політики України:

– Знання, вміння, традиції, отримані від своїх попередників у спадок, ми повинні зберегти і передати своїм дітям, щоб вони не загубилися в цьому світі. Саме ці традиції через проекти, на мою думку, є тими місточками, які допомагають людям, які є різними, жити спільно на одній території, плекати свою культуру, поважати культуру сусіда і взаємозбагачуватися. Україна має Національний перелік об'єктів нематеріальної культурної спадщини, до якого внесено багато елементів культури корінних народів і національних спільнот, таких наприклад, як орнамент, кримськотатарський орнамент, та знання про нього; традиція приготування ет аяклак (караїмський пиріжок з м'ясом) з м. Мелітополя; практика та культурний контекст приготування «чіберек» та «янтик» – традиційних страв кримських татар; кавова традиція кримських татар; агир ава ве Кайтарма – традиційний танець кримських татар.

З 11 елементів, які внесені від нашої області, сім представляють національні спільноти Одещини. Ці цифри підкреслюють, що саме нематеріальна спадщина є тим ідентифікатором національного і тим містком, який може слугувати для нашої консолідації.

Світлана БОНДАР, регіональний координатор ГО «Інститут центральноєвропейської стратегії» (ICES):

– Етнічне розмаїття – це цінність, це не наше слабе місце, як намагається показати росія і використати це проти нас. Саме завдяки національним спільнотам у нас є міцна база для євроінтеграції, адже строката етнічна мапа робить нас природною частиною Центральної Європи, і ми знаємо з досвіду наших західних сусідів, що у них національні спільноти відігравали важливу роль у становленні та будівництві держави. Наявність національних спільнот робить Україну не просто сусідом, а близьким сусідом. У ментальності європейців Україна – європейська територія. А представники національних спільнот є нашим містком, є амбасадорами України в державах ЄС. Права нацменшин – це лакмусовий папірець, адже за цим нас будуть оцінювати, наскільки ми є демократичною, відкритою, правовою державою. Національні спільноти збагачують єдину українську політичну націю, яка віддана європейським цінностям. Андрій Любка, очільник нашої організації, український письменник, дуже влучно висловився з цього приводу: «Хто, як не ми, знає, як бути нацменшиною в імперії?».

Ірина БІРЮКОВА, генеральний директор Одеської національної наукової бібліотеки, заслужений працівник культури України:

– Сьогоднішня зустріч як для нас – організаторів проєкту «Україна: Історія. Культура. Ідентичність», так і для представників бібліотечної сфери є дуже важливою, адже ми сьогодні маємо нагоду привернути увагу до бібліотек як мережевого інституту, який спроможний впроваджувати ці ідеї в життя, бути опорою суспільства та кожної людини. Коли я слухала виступи наших спікерів, то немов приміряла, як би ми засобами бібліотечної роботи вирішували ці завдання. Як вам відомо, бібліотеки Одещини, і України в цілому, розвиваються і мають хороші проєкти, стають поліфункціональними просторами, у яких люди не лише читають, але й зустрічаються, де відбувається комунікаційна активність, бібліотеки стають майданчиками міжкультурної взаємодії та культурної дипломатії: вивчається українська мова, переглядаються фільми, зустрічаються представники етнічних спільнот тощо. Таких прикладів дуже багато. Для нас це і нагода говорити про важливість розвитку цієї інфраструктури. Збереження мережі закладів культури великою мірою залежить від органів місцевого самоврядування. Тому, коли лунають докори, що держава не зробила щось, слід, насамперед, з'ясувати, чиє це питання, чия компетенція? Державою треба вміти користуватися, для цього читаємо Конституцію як посібник користувача державою, звідки дізнаємося, що може і повинна робити державна служба, а що ні. Так само ми, бібліотекарі, маємо запитувати у себе, що ми самі можемо і повинні зробити, щоб вирішити певну проблему. На запитання: «Де нам зустрітися?», «Як нам провести наше національне свято?» є одна відповідь: бібліотеки фінансуються коштом держави та коштами місцевих бюджетів, це місце спільного доступу до ресурсів, до знань, це місце спілкування, тому надзвичайно важливо, щоб ці простори продовжували розвиватися. І організація цієї роботи – завдання бібліотечних працівників.

У заході взяли участь представники національних спільнот, органів місцевої влади, громадських організацій, освітяни та науковці Одещини. Чимало учасників з різних регіонів України брали участь у круглому столі онлайн.

Володимир Генник,
провідний редактор редакційного відділу
Одеської національної наукової бібліотеки

СЕКЦІЯ 1

**«КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА
ЕТНІЧНИХ СПІЛЬНОТ
УКРАЇНИ: ОХОРОНА,
ВИВЧЕННЯ, ПРОМОЦІЯ»**

В'ячеслав КУШНІР,

доктор історичних наук, професор,
декан факультету історії та філософії
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.
м. Одеса, Україна

ОДЕЩИНА В СУЧАСНИХ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСАХ

На етнографічній мапі України Одещина вирізняється полікультурним складом населення. Етнічні групи регіону за двохсотлітній період історії пройшли шлях від обмежених міжкультурних комунікацій до активних форм взаємодії, наслідки якої відображені в трансформаціях культур і ідентичностей. Міжкультурні комунікації проявляються в різноманітних практиках, які стримують чи прискорюють розвиток етнокультурних процесів, ілюструють можливості використання історичного досвіду в сучасних умовах.

Етнокультурні процеси актуальні для України і особливо для таких багатокультурних регіонів, як Одещина. Присутність носіїв різних культур, наслідки активних комунікацій між ними потребують глибокого аналізу і реагувань на зміни, які відбуваються. На Одещині деякі етнічні групи зберегли майже повний комплекс етнокультурних характеристик з виразними ознаками ідентичності. В цілому ж, у динаміці етнокультурних процесів за останні два століття простежуються інтеграційні чи дезінтеграційні тенденції.

Етнічний склад населення у XIX ст. змінювався. До 1812 року в північно-західних причорноморських степах найбільш численними спільнотами були українці, ногайці, молдовани, турки. Після Бухарестської угоди, укладеної після завершення російсько-турецької війни (1806-1812), відбувається зміна етнічного складу населення. Різко зменшується представництво мусульманського населення, зростає чисельність мігрантів з Балкан і Західної Європи. Суттєво зростає чисельність українського населення як у Буго-Дністровському межиріччі, так і у Буджаку та Нижньому

Подунав'ї. Переселенці на цих територіях за можливості селяться компактно, формуються територіальні анклавні болгар, гагаузів, молдован, німців, старовірів. У кінці XVIII – на початку XIX ст. збільшується кількість українських поселень, особливо у Нижньому Подунав'ї. З'являються змішані поселення, переважно українсько-молдовські. Таким чином, територія сучасної Одещини перетворилась у розмаїтий етнографічний регіон, який, з точки зору вивчення етнокультурних процесів, викликає особливий інтерес, насамперед, у питаннях стану і розвитку ідентичностей у перспективі. Якою буде культура етнічних груп через 15-20 років, чи всі вони залишаться суб'єктами етнокультурних процесів? Наразі ми вивчаємо стан і досвід взаємодії представників різних культур – українців, молдован, болгар, гагаузів, липован – від початку заселення ними Північно-Західного Причорномор'я. Це були групи з властивими їм комплексами культури, мовами, між ними відбувалася взаємодія за усталеними нормами традиційного суспільства без особливого втручання політики, ідеології. Такий характер комунікацій не загрожував культурній самобутності, незважаючи на прояви транскulturації у вигляді запозичених окремих компонентів культури, які у подальшому на етапі акультурації стають «своїми». Запозичені чи спільні з іншими культурами компоненти відіграють важливу роль у формуванні регіональних особливостей традиційної культури. Так, наприклад, українці, які переселилися в кінці XVIII – на початку XIX ст. до Нижнього Подунав'я і Північної Добруджі (Румунія) запозичили адаптовані до місцевого природного середовища елементи господарсько-побутової культури, опанували нетрадиційні для них знання і практики, що притаманно процесу акультурації, але йдеться не про активну інтеграцію спільноти в інший культурний простір, зазвичай більшого за чисельністю населення, а про окремі компоненти культури. Принаймні у дельті Дунаю, незважаючи на зміну пріоритетів, зокрема на зменшення долі землеробства як основної галузі господарської діяльності, посилення ролі скотарства, рибальства, українці, завдяки збереженню мовного, звичаєво-обрядового середовища, принаймні до середини XX ст., не перебували у фазі акультурації і залишалися самодостатньою українською спільнотою. Дещо подібне відбувалось і в Буджаку. Етнічні групи болгар, молдован, гагаузів розселені переважно компактно і комунікації між ними не стримувалися владою чи зовнішніми чинниками, вони здійснювались у толерантній атмосфері, без утисків і претензій. Такі взаємовідносини не викликали міжнаціональ-

ної напруги, але й не супроводжувалися, у всякому разі в XIX ст., активною взаємоінтеграцією. Кожна етнічна група підтримувала культурну своєрідність, населення усвідомлювало себе у просторі «свій – чужий». Комунікації відбувались у кожному з таких анклавів у єдиному мовному і культурному просторі. У такі групи компоненти інших культур потрапляли повільно, протягом тривалого часу і тому не могли спричинити суттєві культурні трансформації. Тому і сьогодні мова і звичаєво-обрядові практики болгар, молдован, гагаузів залишаються відносно стійкими.

Більш виразно ознаки процесу акультурації проявляються в українсько-молдовських селах, де українці переходять до використання адаптованих до умов посушливого клімату Буджака практик як у господарській діяльності, так і у побуті. В обрядовості українці хоча і дотримувалися своїх календарних свят, але з часом стали брати участь і в нетрадиційних для себе обрядових дійствах, зокрема у Калояні (Каліяна) – одній з плювіальних обрядових практик східнороманського населення з метою викликання чи припинення дощу. Наразі українці в селі Глибоке не вважають Колоян компонентом іншої культури. Тобто, культура українців поступово втрачає свої традиційні властивості і набуває ознак більшості, чи більш адаптованої до умов природного середовища культури.

Активні асиміляційні процеси простежуються на межі Лісостепу і Степу в сільській місцевості. У XVIII ст. в регіоні виникають численні поселення, засновані українцями і молдованами. Крім українського і молдовського населення, представницькою була і польська шляхта, більша частина якої проживала разом з українцями чи молдованами. В кінці XIX – на початку XX ст. у молдовських селах суттєво зменшується чисельність молдован і зростає кількість українців. Одним із основних чинників такої динаміки стали активні міграції українців насамперед з Поділля – топоніми багатьох сіл аналогічні назвам поселень, зокрема, на Вінниччині. Ще одним чинником є зростання міжнаціональних шлюбів представників як сусідніх, так і змішаних поселень, внаслідок чого молдовани, поляки потрапляли в українське культурне середовище. Наприклад, документи 1940-х, 1950-х років вказують на досить швидко, навіть у межах одного покоління, зміну ідентичностей.

Таким чином, у степовій зоні Одещини і частково на порубіжжі Лісостепу і Степу, частини Буго-Дністровського межиріччя і південного Буджака у XIX – XX століттях в етнокультурних процесах простежуються елементи транскультурації, акультурації

і асиміляції. Стадіально вони послідовні, але не піддаються чіткому хронологічному розподілу, оскільки є залежними, насамперед, від часу заснування поселень, соціо- і етнокультурного, природно-географічного середовища. Більш інтенсивні вони у змішаних поселеннях, менш активні комунікації, відповідно і результати міжкультурної взаємодії, в зонах компактно розселеної етнічної групи.

Наталія ПЕТРОВА,

кандидат історичних наук, доцент кафедри археології,
етнології та всесвітньої історії,
заступник декана факультету історії
та філософії з наукової роботи Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова.
м. Одеса, Україна

**НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА
ТА ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Нематеріальна культурна спадщина (НКС) відіграє ключову роль у формуванні та зміцненні національної ідентичності в умовах російсько-української війни. У цей період НКС стала не лише символом культурного опору, але й засобом мобілізації, об'єднання та підтримки українського народу. Спробуємо визначити кілька ключових аспектів цього процесу. Найголовнішим є збереження національної ідентичності, оскільки збереження національної ідентичності та нематеріальної культурної спадщини є важливим аспектом культурної політики та соціального розвитку, особливо в умовах глобалізації та культурних змін. Нематеріальна культурна спадщина охоплює традиції, обряди, знання, мову, фольклор, народні ремесла, музику, танці та інші її прояви, які передаються від покоління до покоління і формують національну ідентичність. Важливими є механізми та основні аспекти збереження національної ідентичності через нематеріальну культурну спадщину. Серед них ми, з огляду на тезовий характер публікації, відзначимо тільки деякі аспекти:

Передача знань і традицій. Важливо зберігати та передавати наступним поколінням знання про національні традиції, обряди, ремесла та інші форми нематеріальної спадщини через освітні програми, сімейне виховання та культурні заходи. НКС (включаючи традиційні пісні, обряди, ремесла та мову) стала основою для укріплення української ідентичності в умовах агресії. Відновлення і популяризація традицій, таких як вишиванка або народні пісні, підсилюють національну свідомість.

Культурний опір. В умовах війни НКС перетворилася на інструмент культурного опору, протистояння російській культур-

ній експансії та асиміляції. Традиції та звичаї стають символами незалежності та боротьби за національну самобутність, що підкреслює та унаочнює нашу відмінність від ворога, сформовану впродовж тривалого історичного періоду.

Документація та збереження. Запис та документація традицій, обрядів, пісень, легенд та інших форм нематеріальної культурної спадщини допомагають зберегти ці елементи для майбутніх поколінь, особливо в умовах сучасних змін і загроз їх зникнення.

Популяризація та інтеграція у сучасне життя. Використання нематеріальної культурної спадщини у сучасному контексті, наприклад, через мистецтво, медіа, туризм та культурні фестивалі сприяє збереженню національної ідентичності та збільшенню інтересу до традицій серед молоді.

Правова охорона. Важливим аспектом є створення та підтримка правових механізмів для охорони нематеріальної культурної спадщини, що включає міжнародні конвенції, національне законодавство та локальні ініціативи.

Глобальний контекст і взаємодія. В умовах глобалізації важливо зберігати національну ідентичність, водночас відкриваючись до культурного обміну та взаємодії з іншими культурами, що може збагачувати національну культуру.

Ці аспекти є ключовими для забезпечення збереження нематеріальної культурної спадщини як основи національної ідентичності та її розвитку в умовах сучасного світу.

Нематеріальна культурна спадщина відіграє значну роль у підтримці морального духу в умовах російсько-української війни. Вона слугує потужним інструментом збереження національної ідентичності, формування спільної культурної пам'яті та зміцнення єдності народу. Спробуємо виокремити кілька ключових аспектів цієї ролі.

Збереження національної ідентичності та пам'яті. Традиції, народні пісні, обряди, мова та інші елементи нематеріальної культурної спадщини допомагають зберегти національну ідентичність у складних умовах війни. Це сприяє підтримці відчуття належності до спільноти, яка має глибокі історичні корені і культурну спадщину.

Ритуали і обряди. Важливу роль відіграють релігійні і громадські обряди, що підтримують моральний дух та додають сил як військовим, так і цивільним: наприклад, участь у спільних молитвах, релігійних святах і проведенні обрядів згуртовують і вселяють надію у важкі часи.

Підтримка бойового духу та патріотизму. Народні пісні, патріотичні гасла, символи та інші культурні прояви активно використовуються для підняття бойового духу військових та цивільного населення. Вони служать джерелом натхнення і нагадують про боротьбу за свободу та незалежність.

Зміцнення спільноти та солідарності. У важкі часи, такі як війна, спільні культурні практики та ритуали сприяють зміцненню солідарності між людьми. Це особливо важливо для підтримки соціальної єдності та спільних зусиль у боротьбі проти агресора.

Терапевтична та психологічна підтримка. Традиційні форми мистецтва, такі як музика, танці, поезія, можуть мати терапевтичний ефект, допомагаючи людям справлятися зі стресом і травмами війни. Це також може слугувати способом колективного вираження переживань та емоцій.

Мобілізація через культурні символи. В умовах війни культурні символи стають важливими засобами мобілізації населення на захист своєї країни. Використання нематеріальної культурної спадщини у медіа, громадських заходах і на фронті допомагає активізувати національні сили та зміцнити моральний дух.

Патріотичне мистецтво. Поширення патріотичного мистецтва, включаючи пісні, вірші та стріт-арт, стало одним із способів зміцнення колективного духу та національної єдності. Ці форми мистецтва не лише зберігають традиції, але й адаптують їх до сучасного контексту війни. Одним із таких прикладів може слугувати патріотичний стріт-арт Одеси – патріотичні котики [8].

Таким чином, нематеріальна культурна спадщина відіграє ключову роль у підтримці морального духу українців в умовах війни, зміцнюючи їхню стійкість і рішучість у боротьбі за свободу і незалежність.

Мобілізація та об'єднання суспільства засобами нематеріальної культурної спадщини є важливим аспектом соціальної стійкості, особливо в умовах криз і конфліктів. Нематеріальна культурна спадщина відіграє важливу роль у зміцненні національної єдності, підвищенні суспільної мобілізації та формуванні спільного відчуття ідентичності та солідарності. Ось кілька ключових аспектів цієї мобілізації:

Колективні ініціативи. НКС сприяє об'єднанню людей у спільних ініціативах, таких як волонтерські рухи, організація культурних заходів для підтримки військових і постраждалих, створення громадських організацій для збереження культурної спадщини.

Формування національної ідентичності. Спільна культурна спадщина, включаючи мову, традиції, народні пісні та обряди, допомагає суспільству зберігати відчуття національної ідентичності. Це особливо важливо в умовах зовнішніх загроз, коли збереження культурних коренів стає основою для об'єднання суспільства.

Символи національного опору. Культурні символи, такі як прапори, герби, національні гімни, а також народні мотиви, стають потужними засобами мобілізації. Вони нагадують про спільні цінності, історію та цілі, сприяючи об'єднанню людей навколо ідеї захисту нації.

Культурні заходи та ритуали. Спільні культурні заходи, такі як фестивалі, концерти, виставки та обряди, допомагають об'єднати різні групи населення. Вони створюють відчуття спільної участі у важливих для суспільства подіях, що зміцнює соціальні зв'язки та солідарність. Як приклад можна навести цикл культурних заходів, що проводить Одеська національна наукова бібліотека до Дня Незалежності України під егідою Міністерства культури та інформаційної політики України та у співпраці з партнерами: це щорічний кроссекторальний проєкт «Україна: Історія. Культура. Ідентичність». У рамках проєкту в 2024 році відбулося «Родинне свято причорноморської глиняної іграшки» [9; 11], у 2023 році у рамках Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю – родинне свято «Борщова екскурсія Одещиною: єдність в різноманітті» з майстер-класом приготування чорноморського борщу та дегустацією, виставкою робіт народних майстрів та концертною програмою [9; 11].

Започаткований 2021 року Одеською національною науковою бібліотекою за підтримки культурних, освітніх, наукових та громадських установ проєкт спрямований на зміцнення ролі культурних інституцій у збереженні, вивченні, дослідженні та презентації української історії, культури, традицій та досягнень у різних галузях; на удосконалення процесу міжкультурної комунікації, посилення партнерських зв'язків та розширення мережі співробітництва, що сприятиме розвитку культурного та освітнього простору України, популяризації знань про багату історико-культурну спадщину України та її внесок у світову культуру.

Проведення культурних заходів, таких як фестивалі, ярмарки, конкурси та вистави, дозволяє демонструвати традиції та обряди, залучаючи широку аудиторію, що не тільки сприяє збереженню спадщини, але й стимулює інтерес до неї серед різних вікових груп.

Культурні заходи як форма протесту. Фестивалі, концерти, вистави та інші культурні заходи стали формою мирного протесту та демонстрації єдності перед обличчям зовнішньої агресії.

Поширення патріотизму через мистецтво. Пісні, вірші, театр та інші форми мистецтва можуть ефективно мобілізувати суспільство, поширюючи патріотичні ідеї та мотивуючи до активних дій. Під час війни ці засоби особливо потужно впливають на моральний дух та готовність до спротиву.

Інформаційна підтримка. Засоби нематеріальної культурної спадщини використовуються для поширення інформації, формування громадської думки та підвищення обізнаності населення щодо важливих питань. Це може включати створення та розповсюдження фольклорних наративів, що відображають сучасну боротьбу і героїзм.

Відновлення та підтримка спільнот. В умовах кризи нематеріальна культурна спадщина може допомогти відновити розірвані соціальні зв'язки, сприяти реінтеграції постраждалих груп населення та підтримати їх у важкі часи через спільні традиції та обряди.

Мобілізація та об'єднання суспільства через нематеріальну культурну спадщину є потужним засобом збереження національної єдності та стійкості перед викликами, сприяючи формуванню сильної і згуртованої нації.

Важливим процесом для підтримки культурної ідентичності та історичної пам'яті народу є збереження та передача культурних знань через нематеріальну культурну спадщину. В практичній площині реалізація цього процесу виглядає таким чином:

Освіта та виховання. Один із основних способів збереження культурних знань – це їх передача через освіту. Включення елементів нематеріальної культурної спадщини у навчальні програми (від дитячого садка до університету) допомагає виховувати у молоді почуття належності до своєї культури. Важливим є також родинне виховання, де традиції, мова та обряди передаються від батьків до дітей. Так, наприклад, важливим є те, що для вчителів початкової та базової середньої школи доступний посібник, створений фахівцями ЮНЕСКО, «Навчати та вчитися за допомогою живої спадщини в Україні». Про це широко повідомляло Міністерство освіти і науки України. Ознайомитися з посібником та завантажити його для використання в освітньому процесі можуть усі охочі [2]. Використання матеріалів цього видання допоможе педагогам зробити навчання цікавішим та ефективнішим,

а також залучити школярів до збереження української культурної спадщини. Посібник містить 10 розділів, серед яких: пояснення поняття «жива спадщина» та важливості її охорони; методичні рекомендації для вчителів; покроковий підхід залучення живої спадщини до шкільної освіти; перелік освітніх фільмів тощо. Крім того, 12 українських шкіл уже випробували методiku, інтегруючи живу спадщину у вивчення фізики, біології, літератури та інших предметів. Важливо, що у посібнику освітяни знайдуть також понад 20 українських та європейських прикладів практичного застосування запропонованої методики [2].

Освіта та просвітництво. В умовах війни зростає важливість освітніх ініціатив, спрямованих на збереження і передачу НКС молодому поколінню. Школи, університети, культурні центри і онлайн-платформи активно залучаються до навчання традиційних ремесел, мови, пісень і звичаїв.

Документація та архівування. Запис, збереження та каталогізація усної традиції, обрядів, музики, танців, знань про ремесла та інших культурних практик є критичними для їх збереження. Це може включати створення аудіо- та відеозаписів, збирання фольклорних матеріалів, створення цифрових архівів, що забезпечують доступ до цих знань для майбутніх поколінь.

Цифровізація спадщини. Важливою стає оцифровування культурних ресурсів, що дозволяє захистити НКС від ризику знищення та забезпечити доступ до неї майбутнім поколінням.

Підтримка майстрів та носіїв традицій. Важливо зберігати та підтримувати зв'язок з носіями традиційних знань і вмінь – народними майстрами, музикантами, поетами та виконавцями обрядів. Організація майстер-класів, фестивалів, виставок, де ці знання можуть бути передані іншим, є ефективним способом підтримки та збереження нематеріальної культурної спадщини [6; 10].

Традиційні медіа та нові технології. Використання радіо, телебачення, а також нових медіа, таких як інтернет і соціальні мережі, дозволяє поширювати знання про нематеріальну культурну спадщину серед широкої аудиторії. Це особливо важливо в сучасному світі, де цифрові технології можуть допомогти зберігати і популяризувати культурні надбання.

Важливим у цьому аспекті є створення віртуального музею нематеріальної культурної спадщини [1].

Створення умов для міжпоколінної передачі знань. Важливо створювати умови, за яких знання та традиції можуть передаватися від старших поколінь до молодших. Це може бути реалізова-

но через сімейні заходи, громади, релігійні і культурні організації, де молодь має можливість навчатися у старших. Так, Валентина Дем'ян, голова Експертної ради з питань нематеріальної культурної спадщини при Міністерстві культури та інформаційної політики України, дослідниця з питань нематеріальної культурної спадщини, звертає увагу на те, що «Потрібно використовувати будь-який інструмент, щоб привертати увагу до себе, до України, – особливо, під час війни. Якщо ми не будемо говорити про свою нематеріальну спадщину, втратимо масу інструментів у цій війні. У збереженні нематеріальної спадщини першочергову роль відіграють саме її носії, громада, думкою якої дослідники не мають права нехтувати». Проведено навчально-практичний курс «Економіка через культуру», його слухачами стали представники громадських об'єднань, основним напрямом діяльності яких є розвиток локальних культури, бізнесу та креативних індустрій, представники влади, культурного та економічного сектору малих громад Київщини, Чернігівщини, Сумщини, Харківщини, Одещини. Упродовж трьох днів тут виступали знані фахівці зі сфери культури та економіки, відомі активісти. Організатором навчально-практичного курсу стала ГО «Навколо Нас. UA». Захід відбувся за партнерства ГО «Центр розвитку “Демократія через культуру”», Богуславського волонтерського штабу [7].

Інтерпретація та адаптація традицій. Щоб нематеріальна культурна спадщина залишалася живою і актуальною, важливо дозволяти їй адаптуватися до сучасних умов. Це може включати інтерпретацію старих традицій у новому контексті, що дозволяє зберігати їх значення і актуальність. У цьому аспекті цікавим прикладом може слугувати Спецпроект «Made in Одещина», в якому телекомпанія Суспільне вивчає спеціальності, які можна знайти тільки на Одещині. Команда телекомпанії вирішила розповісти про п'ять цікавинок регіону, які входять до списку культурної нематеріальної спадщини [13].

Ці підходи забезпечують збереження та передачу культурних знань, їх безперервність і актуальність для майбутніх поколінь.

Важливим аспектом збереження культурної ідентичності та сприяння розвитку культурного потенціалу країни є міжнародне визнання та підтримка нематеріальної культурної спадщини (НКС) в Україні. Відзначимо основні моменти щодо міжнародного визнання та підтримки НКС в Україні:

Інтеграція в глобальний контекст. Війна сприяла тому, що українська НКС привернула більшу увагу на міжнародній арені.

ні. Це включає реєстрацію українських елементів НКС у списках ЮНЕСКО, а також міжнародну підтримку у збереженні та промоції української культури. Україна увійшла до Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. У Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО є 8 українських об'єктів, які мають видатну універсальну цінність. Водночас об'єкт всесвітньої спадщини *Стародавнє місто Херсонес Таврійський* і його Хора та *Бахчисарайський ханський палац у Криму* зазнають пошкоджень через окупаційну владу [3; 14]. Водночас, через повномасштабну війну Комітет всесвітньої спадщини у 2023 році вніс до Списку всесвітньої спадщини під загрозою такі об'єкти: *Собор святої Софії та прилеглі монастирські споруди у Києві, Києво-Печерську лавру, Ансамбль історичного центру у Львові, Історичний центр Одеси*.

Крим, де об'єкти всесвітньої спадщини *Стародавнє місто Херсонес Таврійський* і його Хора та *Бахчисарайський палац кримських ханів* з попереднього списку продовжують зазнавати пошкоджень внаслідок варварської діяльності з боку окупаційної влади. Україна як жертва російської збройної агресії як ніхто усвідомлює гостру потребу в посиленні міжнародних зусиль для захисту національної та світової спадщини та її збереження для майбутніх поколінь [3; 14].

Культурна дипломатія. НКС стала важливим інструментом культурної дипломатії, допомагаючи Україні здобути підтримку міжнародної спільноти через демонстрацію своєї унікальної культурної спадщини.

Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини. Україна приєдналася до Конвенції у 2008 році, що стало ключовим кроком для міжнародного визнання НКС. Ця Конвенція створює правову та інституційну базу для захисту та популяризації НКС на міжнародному рівні, а також сприяє співпраці між державами у цій сфері.

Включення українських елементів НКС до Репрезентативного списку ЮНЕСКО. Деякі елементи української НКС вже включені до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства, що є важливим досягненням для України. Наприклад, *Козацькі пісні Дніпропетровщини* були внесені до цього списку в 2016 році. Це визнання допомагає підвищити обізнаність про українську культурну спадщину на міжнародному рівні та сприяє її збереженню [3; 14].

Міжнародні проекти та співпраця. Україна бере участь у міжнародних культурних проектах, спрямованих на збереження і по-

пуляризацію НКС. Це може включати обмін досвідом, проведення спільних досліджень, участь у міжнародних культурних форумах і фестивалях. Така співпраця сприяє розвитку культурної дипломатії та зміцненню міжнародних зв'язків.

Фінансова та технічна підтримка. Міжнародні організації, такі як ЮНЕСКО, ЄС та інші донори, надають фінансову та технічну підтримку проектам, спрямованим на збереження НКС в Україні. Це може бути фінансування досліджень, навчальних програм, реставрація культурних об'єктів та підтримка майстрів і носіїв традиційних знань.

Популяризація української НКС через культурний туризм. Міжнародне визнання НКС сприяє розвитку культурного туризму, який є важливим інструментом для економічної підтримки культурної спадщини. Це також стимулює зацікавленість міжнародної спільноти в українській культурі, що допомагає зберігати та розвивати НКС.

Залучення діаспори. Важливу роль у популяризації та збереженні НКС на міжнародному рівні відіграє українська діаспора. Організації українців за кордоном сприяють поширенню знань про українську культуру, організовують культурні заходи та підтримують зв'язок з батьківщиною.

Загалом, міжнародне визнання та підтримка НКС в Україні допомагають зберігати та розвивати культурну спадщину, а також підвищують престиж України на міжнародній арені, сприяючи культурному обміну та співпраці з іншими народами.

Нематеріальна культурна спадщина в умовах російсько-української війни є важливим чинником формування та зміцнення національної ідентичності. Вона сприяє підтримці морального духу, об'єднанню суспільства, збереженню традицій та культурних знань, а також мобілізації українців до спільної боротьби за свободу та незалежність.

Список використаних джерел

1. Віртуальний музей НКС. Режим доступу: <https://uccr.org.ua/nks/virtualnyj-muzej/>
2. Для вчителів створили методичний посібник «Навчати та вчитися за допомогою живої спадщини в Україні». Режим доступу: <https://nus.org.ua/news/dlya-vchyteliv-stvoryly-metodychnyj-posibnyk-navchaty-ta-vchytysya-za-dopomogoyu-zhyvoyi-spadshhyny-v-ukrayini-yak-zavantazhyty/>

3. До Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО входять вісім українських об'єктів. Режим доступу: <https://suspilne.media/crimea/623663-do-spisku-vsesvitnoi-spadsini-unesko-vhodat-visim-ukrainskih-obektiv-dzeppar/>
4. Живий музей елементів НКС Одещини. Режим доступу: <http://surl.li/jwekzb>
5. Казан ексклюзивної юшки з трьох рибин: секрети приготування. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=LCvZpwvk1LY>
6. Кількість керамістів у Слов'янську скоротилася до 150 людей, технологію внесли до списку нематеріальної спадщини. Режим доступу: <http://surl.li/lcabvc>
7. Культурна спадщина як комплекс ресурсів розвитку громад: нематеріальна культурна спадщина | В. Дем'ян. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=EpMIut7Km1c>
8. На вулицях Одеси з'явилися малюнки патріотичних котів. Режим доступу: <https://suspilne.media/odesa/218490-na-vulicah-odesi-zavilisa-malunki-patrioticnih-kotiv/>
9. Причорноморська глиняна іграшка. Режим доступу: <http://surl.li/zzflxo>
10. Про головне в деталях. М. Корнелюк. Я. Левкун. М. Петрів. Нематеріальна культурна спадщина України. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=LKI8gPQQ5_g
11. Родинне свято причорноморської глиняної іграшки. Режим доступу: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4710
12. Свято незламності українців відбулося в ОННБ. Режим доступу: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4325
13. Спецпроект «Made in Одещина». Режим доступу: <https://www.youtube.com/@SuspilneOdesa>
14. Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні. Режим доступу: <http://surl.li/mggqqp>

СЕКЦІЯ 2

«КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ»

Валентина ВІЛОУС,

директор бібліотеки

Вінницького державного педагогічного

університету імені Михайла Коцюбинського.

м. Вінниця, Україна.

ФОРМУВАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ І НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ – МІСІЯ ДОКУМЕНТНО- ІНФОРМАЦІЙНИХ ІНСТИТУЦІЙ

Організація формування та використання документної спадщини та традицій є одним з основних напрямів роботи бібліотек, архівів, музеїв, що зближує та підносить їх роль в усіх сферах суспільного життя. Бібліотечні, архівні та музейні фонди є носіями культурної спадщини та соціальної пам'яті народу – це пам'ять установи, яка надає інформацію про справжню історію від минулого до сьогодення. Архівні документи, що зберігаються в архівних, музейних, бібліотечних фондах, є унікальними за змістом, різноманітними за типом та характером і складають невід'ємну частину духовної спадщини українського народу [1]. Спільною соціальною функцією і суспільною місією інституцій національної пам'яті є зберігання історико-культурного надбання, зафіксованих у матеріальній формі видів і проявів суспільної пам'яті, вони містять цінний масив документів, документальну спадщину, що відбивають історію духовного й матеріального життя народу України, мають культурну цінність і є надбанням української нації.

Специфіка діяльності бібліотек, архівів, музеїв є об'єктом дослідження та дискусії зарубіжних та вітчизняних учених, супроводжується великою кількістю публікацій. Ролі бібліотек, архівів та музеїв як важливих сховищ національно-культурної спадщини, дослідженню форм їх взаємодії та перспективи співпраці в інформаційному просторі України присвячені праці вітчизняних учених: Л. Дубровіної, І. Матяш, А. Киридон [7], С. Шемаєва [10], Н. Вовк [4] та ін. Вивчення матеріалів, використання відомостей, знайдених у традиційних джерелах, архівах, бібліотеках, дозволяє дослідити невідомі раніше факти, повернути історії несправедливо забути або маловідомі імена.

Діяльність інституцій пам'яті сприяє збереженню, охороні та передаванню майбутнім поколінням унікального ментального надбання, що міститься у культурному, історичному, освітньому, знанневому спадку громади, вони відтворюють її специфічні відмінності, котрі ідентифікують місцевих мешканців, викликають незмінний інтерес у дослідників, туристів. Ці окреслені риси становлять соціальну пам'ять громади, а її сховищами та носіями є місцеві бібліотеки, архіви, музеї [8, с. 9]. Реалії часу перетворили класичні сховища на інституції, соціальною функцією та головним суспільним інструментом яких є зберігання історичної пам'яті та історико-культурної інформації протягом всієї історії людства. Сьогодні інституції пам'яті забезпечують широкий доступ до своїх інформаційних ресурсів, нових знань, надають можливість робити наукові відкриття та впливати на соціально-політичний розвиток суспільства.

Сучасне суспільство переживає складні стани, що набули характеру системних кризових явищ. Ситуація, з якою зіткнулися бібліотеки, архіви, музеї через повномасштабну війну, стала, з одного боку, випробуванням, яке характеризується невизначеністю різних аспектів діяльності, а з іншого – вагомим чинником для якісних змін у роботі. Працівники цих установ прийняли виклики, породжені війною, та шукають рішення для подолання існуючих проблем та загроз. Війна принесла в Україну вбивства людей і руйнування матеріальних цінностей. Захист культурної спадщини, в тому числі цифрової, – один із фронтів боротьби проти російської агресії. Зростання суспільного та наукового інтересу до національного культурного надбання України закономірно призвело до усвідомлення, що сьогодні, у складних сценаріях невизначеності, у непростих викликах часу, пріоритетним напрямом діяльності інституцій пам'яті є збереження та забезпечення оперативного вільного доступу громадян до інформації. Багато об'єктів культурної спадщини зруйновано, пошкоджено чи викрадено з початку повномасштабної війни. Російські ракети знищують унікальні пам'ятки архітектури, цінні архіви, які неможливо відновити. У таких умовах потреба збереження культурної спадщини є особливо гострою. На часі – створення цифрових архівів, архівування усієї цифрової продукції, документів, які є цінним культурним надбанням України. Крім культурної спадщини, яка щодня перебуває під загрозою знищення чи пошкодження, оцифрування і збереження потребує інформація про події, що відбуваються під час російсько-української війни. Ці дані становлять не-

абияку цінність для майбутніх досліджень, а також слугуватимуть доказами скоєння воєнних злочинів РФ у міжнародних судах [11].

Міністерство культури та інформаційної політики анонсувало створення цифрової платформи управління національною культурною спадщиною у співпраці з ЮНЕСКО. На головній сторінці сайту Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО) міститься інформація «Про збір документальних свідчень військової агресії російської федерації проти України» та звернення до користувачів: «...ми сьогодні очевидці цього жахливого злочину росії проти нашого українського народу, який необхідно не просто закарбувати у пам'яті, а зробити все, щоб зібрати всі можливі документальні свідчення та докази цієї руйнівної війни, зберегти нашу сучасну історію, свідками якої нам довелося стати! Тому зараз надважливо, щоб усі ці людські історії та розповіді – жодна не була втрачена або забута!». Публікації в ЗМІ та Інтернеті, офіційні документи, фотографії та відео, історії людей – все це потребує фіксації для подальшого збереження. Працює сайт ініціативи «Архів війни» – об'єднана база відео- та аудіоматеріалів про війну в Україні. Бібліотеки України долучилися до формування колекції Національної цифрової бібліотеки України з метою архівування свідчень про страшні злочини росії та про незламність і стійкість українського народу, розповіді світові про те, як це – жити під час війни.

Попри всілякі складнощі, соціальні інституції пам'яті продовжують кооперуватися та об'єднуватися, прагнуть реалізувати певні глобальні проекти, щоб протистояти тим, хто заважає досягненню наших цілей. Особливо це актуально сьогодні, коли наша країна перебуває в умовах воєнного стану. Саме сьогодні надзвичайно важливою є роль бібліотек, архівів, музеїв як соціальних інститутів, які збирають та зберігають джерела соціальної, історичної, національної пам'яті, організовують їх збереження, здійснюють наукову, інформаційну та культурну діяльність. Саме це є їхніми основними функціями [6]. Співпраця соціально-інформаційних інститутів має цілу низку переваг, серед яких: спільні проекти, які розширюють можливості для пошуку ресурсів та їх фінансування; збільшення числа колекцій та їх удоступнення; створення унікального інформаційного середовища; залучення громадськості до проблем установ; формування позитивного іміджу.

Безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь, всього того найкращого, що витримало випробування часом у сфері матеріальної і духовної культури [5, с. 18],

є краєзнавство. Важливим напрямом діяльності бібліотек, архівів, музеїв є формування та збереження краєзнавчих документів як паперових, так і електронних, які є унікальним джерелом інформації про рідний край, що встановлює духовний зв'язок між багатьма поколіннями. Саме інституції пам'яті є ресурсною, ідейною базою формування інформаційно насичених соціокомунікаційних середовищ своїх міст, територіальних громад, здатних виробляти, обробляти інформацію, управляти знаннями процесами, тобто відігравати роль провідних інтелектуальних інститутів суспільства [9].

Належна увага у бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського приділяється збереженню історичної пам'яті, створенню краєзнавчих біографічних та бібліографічних ресурсів. На сайті бібліотеки щороку оновлюються краєзнавчі календарі знаменних дат, представляються оригінальні дослідницькі матеріали. Бібліотека створила своєрідну галерею представників української педагогічної еліти, підготувавши низку інформаційних довідників та покажчиків біобібліографічного характеру. На сайті подано електронні версії довідників «Ювіляри ВДПУ», присвячених викладачам, котрі зробили вагомий внесок у підготовку вчительських кадрів та розвиток освітянської галузі на Поділлі. Славна когорта яскравих особистостей педагогів ВДПУ гідно представлена виданнями бібліотеки у серії «Педагоги Вінниччини». Кожний випуск – своєрідний літопис галузі, який фіксує документальний зріз і відповідний масив інформації про Вінницький педуніверситет. Створено краєзнавчий біографічний вебпроект «Персоналії, життя яких пов'язане з Поділлям». Реалізуючи проект, бібліотека формує довідник персоналій, що містить короткі біографічні дані про людей, життя та діяльність яких пов'язані з Вінниччиною та з Вінницьким університетом. У соціальних мережах представлено також проект «Є імена, які талантом сяють» про викладачів університету. Використовуючи сучасні цифрові та комп'ютерні технології, бібліотека активно ілюструє свою діяльність: створює електронні архіви фотодокументів, блоги, флешальбоми, презентації, розділ на сайті «Віртуальні виставки» містить матеріали регіональної біографіки [3].

Нові випробування постали перед бібліотекою у зв'язку з повномасштабною війною. Організаційна стійкість керівників університету та працівників бібліотеки, створення інформаційно-бібліотечних послуг задля підтримки науки та освіти, управ-

ління знаннями під час масштабних кризових подій сьогодення демонструють важливість та здатність адаптуватися до неочікуваних і трагічних обставин [2]. Під час воєнного стану бібліотека акцентувала увагу на подальше створення цифрового контенту, забезпечила загальнодоступний віддалений доступ, продовжила наповнення краєзнавчих інтернет-проектів «Вінниччина в БД ЕК бібліотеки» та «Вінниччина в Інтернеті», у яких відображаються події сьогодення.

Бібліотека тримає інформаційно-ресурсний стрій, «озброює» свою освітянську спільноту знаннями, поширює їх серед студентів та викладачів, інтегрує їх у міжнародний науково-освітній простір. Ми вплітаємо свою нитку в полотно спільної перемоги і наближаємо її. Попереду нас чекає активна робота на інформаційно-освітній та культурній ниві. Відбудуємо країну, зруйновані міста, навчальні заклади та бібліотеки, збережемо для нащадків культурну та національну пам'ять. Не забудемо, не простимо!

Список використаних джерел:

1. Архівні установи України : довідник. Т. 2, кн. 2. Київ, 2012. XXVII, 602 с.
2. Білоус В. С. Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: з повагою до минулого та вірою у майбутнє (до 110-річчя). *Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього* : IV наук.-практ. конф., 27 верес. 2023 р. / Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. В. Отамановського. Вінниця, 2023.
3. Білоус В.С. Біографічні та біобібліографічні дослідження у бібліотеці Вінницького педагогічного університету. *Бібліотеки закладів вищої освіти: історія та сьогодення* : Всеукр. наук.-практ. конф. (до 105-річчя заснування б-ки Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка) 31 жовт. 2023 р. Кам'янець-Подільський, 2023.
4. Вовк Н., Демків Х., Даниляк О. Використання архівних ресурсів у суспільстві: інформ.-аналіт. дослідж. Інформація, комунікація, суспільство : матеріали 5-ї Міжнар. наук. конф. ICS – 2016. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2016. С. 328–329.
5. Гальчак С. Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі XIX–XXI ст. Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2011. 788 с.
6. Довжук І. Інформатизація архівної справи та використання інформаційних ресурсів НАФ України. *Соціум. Документ. Комунікація. Серія: Історична наука*. 2019. Вид. 7. С. 68 – 81. DOI 10.31470/2518-7600-2019-7-68-81.

7. Дубровіна Л., Киридов А., Матяш І. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України. *Бібл. вісн.* 2017. №1. С.3–10.
8. Липак Г. Роль бібліотек, архівів, музеїв у формуванні соціокомунікаційного простору територіальних громад. *Бібл. вісн.* 2018. № 5. С. 8–14.
9. Лобузін К. В. Створення інтегрованого бібліотечного простору: основні проблеми та шляхи вирішення. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2012. № 2. С. 34–40.
10. Шемаєв С. О. Співробітництво бібліотек, архівів, музеїв у сучасних умовах. *Вісн. Харків. держ. акад. культури.* 2012. Вип. 36. С. 166–174.
11. Як зберегти цифрову спадщину?: Важливі інструкції та добірки. Війна з культурою. 19 лип. 2022 р. URL: <https://www.ukrainer.net/zberehty-tsyfrovu-spadshchynu/>

Оксана МАТВІЙЧУК,

науковий співробітник Педагогічного музею України,
кандидат педагогічних наук, доцент.

м. Київ, Україна

ФОРМИ РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ

В умовах воєнного стану, в час випробувань для нашої країни і нації, актуалізувалася тема збереження культурно-історичної пам'яті, оскільки «забуття», «забування» є невід'ємною частиною пам'яті, наслідком публічного використання минулого. Науковці та практики різних інституцій наголошують на необхідності постійних зусиль і нових просвітницьких проєктів з популяризації та об'єктивного висвітлення історії творення української державності.

Педагогічний музей України активно долучається до реалізації політики пам'яті – сукупності соціальних практик, спрямованих на репрезентацію (чи модифікацію) певних образів минулого (образів спільного минулого), актуалізованих сучасним політичним контекстом. Варто відзначити, що ідея створення Педагогічного музею в Києві належала видатному українському педагогу-методисту Тимофію Лубенцю. Музей було відкрито 5 жовтня 1912 року і весь цей історичний період своєї діяльності він виконує свою місію – збереження, вивчення, комплектування фондів, наукова інтерпретація та презентація історії та сучасного стану української освіти та педагогічної думки. На сьогодні фонди музею становлять понад 47 тисяч одиниць зберігання.

Сьогодення музею – це розширення доступу до власних фондів, активізація наукових досліджень, тісна співпраця з навчальними закладами та громадськими організаціями. Пріоритетом обрано стратегію онлайн-діяльності, яка здійснюється, передусім, шляхом реалізації різних онлайн-проєктів: #цитата_від_музи_педагогіки; #ПедагогічнийКалендар2024; #Сковорода300; #Педагогічна_мапа_Києва; #Книжковий_Фронт; #ШкільнийПідручник; #100річч_книжкові_і100річ; #Фотобанк_Педагогічного_музею; #ТОП5_за_версією_Педагогічного_музею_України; #Сухомлинський_серед_зірок.

На офіційному сайті музею <http://pmu.in.ua/> функціонує електронний інформаційний ресурс «Музейна педагогіка», представлено музейні видавничі серії «Педагогічні републікації» та «Бібліофонд Педагогічного музею» <http://pmu.in.ua/books/>, постійно розміщуються віртуальні виставки, присвячені історії української освіти, розвитку педагогічної думки, загалом безцінній українській національній спадщині. Музей має свій YouTube-канал (www.youtube.com/@pedmuzua), створений для поширення інформації про історію української освіти, що ґрунтується на наукових дослідженнях працівників Педагогічного музею України.

Детальніше хочемо представити онлайн-проект «Педагогічна мапа Києва», який реалізується у формі розповідей про локації української столиці, пов'язані з видатними педагогами (вулиці, пам'ятники, меморіальні дошки тощо). Тобто це проект про вшанування пам'яті українських педагогів у міському просторі Києва. Цей онлайн-проект реалізується відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2024-2025 роках»; рішення Київської міської ради «Про відзначення на території міста Києва пам'ятних дат і ювілеїв». Ці документи засвідчують необхідність організації тематичних, інформаційних, освітньо-виховних та інших заходів, спрямованих на збереження та відновлення національної пам'яті. Більшість імен, що висвітлюються в онлайн-проектах маловідомі широкому загалу. Це були люди, репресовані, загинули або постраждали в умовах радянського тоталітарного режиму.

Використовуючи свою колекцію, національну педагогічну спадщину, в умовах воєнного стану, Педагогічний музей України інтерпретує історію української освіти і таким чином впливає на формування патріотичної громадської думки, підтримує високий моральний дух українців і непохитну віру в перемогу України.

Петро КОСТЮЧОК,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри етнології і археології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника.
м. Івано-Франківськ, Україна

**ЕТНОПОЛІТИЧНА ІСТОРІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ: СЛОВАЦЬКИЙ ВИМІР
(1935-1939 рр.)**

Після входження до складу ЧСР частина українсько/русинського населення Пряшівщини опинилася в межах словацького адміністративного управління. Більше того, українсько/русинсько-словацька межа етнічного розмежування була проігнорована учасниками повоєнного облаштування нової політичної мапи. Внаслідок цього під владою Словаччини опинилися громади українців/русинів, локалізовані в Спіші, Шариші та західному Земпліні. Очевидно, що на території краю проживали українці/русини. В силу різних обставин для українців/русинів була характерна розмита та недоконана національна ідентичність. Українське/русинське населення перебувало в пошуку власної національної саморефлексії. Водночас констатуємо, що у 1920-ті рр. лише деякі місцеві інтелектуали, переважно священнослужителі, вважали себе українцями. Інші (тобто більшість) оголошували себе або росіянами (великоросами), або русинами, при цьому принципово відкидаючи українську етнічність. Ситуація почала змінюватись у 1930-х рр. зі створенням просвітянських культурно-освітніх осередків, з боротьбою за школу, мову викладання в ній та активною діяльністю окремих греко-католицьких священників. Під впливом означених обставин у частини місцевого населення почала утверджуватися українськість.

Упродовж першої половини 1930-х рр. словацька влада пильно стежила за українським/русинським національним рухом та намагалася знайти «рецепти» для вирішення українсько-го/русинського питання.

Словаки активацію русинського політичного життя в середині 1930-х рр. сприйняли вкрай негативно. Прихильників ру-

синського політичного життя презирливо називали «автономістичними шовіністами», які намагаються пробудити русинську свідомість [7, s. 227–228]. Газета «Slovák» писала, що «русини в Східній Словаччині пробуджуються» [1].

Заснована за ініціативою І. Гессая 22 жовтня 1920 р. в Братиславі була заснована Словацька ліга. Метою Словацької ліги були підтримка словацького народу ментально, соціально та матеріально; праця над повним очищенням Словаччини від усього, що заважає національному розвитку Словаччини та Чехословацької Республіки загалом; розширення знання словацької мови як державної на іноетнічній території Словаччини та зміцнення словацького духу не лише серед словаків, а й серед іншомовного населення Словаччини [3, s.80; 4, 10].

Словацька ліга зосереджувала свою увагу на національному, культурному, освітньому та господарському питаннях [9]. У практичній площині її цілями було піклування про культурні, а також про матеріальні потреби словаків, особливо там, де вони жили разом з національними меншинами, часто з точки зору чисельності як меншини, та протидіяти таким чином їх денаціоналізації. Саме тому Словацька ліга прагнула надати свою допомогу словакам греко-католикам, які проживали на території північно-східної Словаччини [3, s. 80]. Вона також займалася проблемами німців на Спіші, угорців на південних територіях. В її полі перебували питання шкільництва і створення словацьких шкіл на змішаних етнічних теренах [9]. Щоби набути членства у Лізі, кожен кандидат мав зафіксувати: «Засвідчую, що мені знайомі статут Словацької ліги в Словаччині і погоджуюсь з її діями та ідеями» [9].

На території Східної Словаччини на початку 1930-х рр. діяльність Словацької ліги не була відповідним чином організована. 12 травня 1931 р. пропагандистський відділ Ліги відзначав, що більшість локальних осередків були нечисленними, почасти бездіяльними, ухилялися від сплати членських внесків.

Уперше українське/русинське питання як предмет фахової дискусії було підняте на Х конгресі Словацької ліги, 8-10 червня 1934 р. у Спішській Новій Весі. З головною доповіддю виступив секретар Ліги Я. Руман. Він проаналізував статистичні дані, мовну і конфесійну ситуацію. Політик вважав, що причиною політизації українців/русинів стала політизація словацького внутрішнього політичного життя і, відповідно, підготовка до парламентських виборів 1935 р. Як обласний секретар Словацької ліги в Кошицях Я. Руман писав, що «було би дуже наївно, коли б ми не хотіли ви-

знати, що русинська проблема власне нашою виною була таких великих і небезпечних розмірів». Причиною цього він вважав, «сполітизування нашого публічного життя» [5, s. 37].

29 квітня 1937 р. в Братиславі відбулася чергова нарада Словацької ліги щодо русинського питання і становища русинів у Словаччині. Було вирішено вимагати прийняття конституційного закону про визначення меж Словацької і Підкарпаторуської земель, створення словацького греко-католицького єпископства, будівництва словацьких державних шкіл на русько-словацькій межі, пропонувалося виробити програму господарської, соціальної і культурної роботи, підкреслювалася потреба національного надійного публічного представництва в Східній Словаччині. Учасники наради також зверталися до політичних партій і часописів, аби вони надмірно не форсували мовні вимоги русинської меншини, обговорювалися також проблеми, пов'язані з виданням словацьких греко-католицьких часописів, детальним мовним дослідженням Східної Словаччини і зверталась увага на важливість майбутнього перепису населення [8, s.18-20].

За ініціативи Словацької ліги проводилися заходи на вшанування відомих словаків. Одним із них стала акція Ради молодих словаків у Східній Словаччині і Земплінської, Шариської і Кошицької академічних спілок 25 лютого 1938 р. щодо встановлення пам'ятників відомим словацьким діячам у Кошицях, Міхаловцях, Прешові і Требішові до 20-річчя створення ЧСР [2].

Таким чином, у зв'язку з активізацією суспільно-політичного життя українців/русинів Східної Словаччини та їх відстоюванням власних національних прав, словацька влада, боячись ірредентистських тенденцій на сході, вдалася до активного обсервування українського/русинського питання з подальшим його вирішенням. У цьому контексті практичні кроки у його вирішенні зробила Словацька ліга. У 1934–1938 рр. українське/русинське питання стало предметом розгляду на її конгресах та зібраннях.

Список використаних джерел

1. Agrárnici a fencíkovci chcú hranice až po Poprad Slovak 1935 13 júna č.134.
2. Archiv Kanceláře prezidenta republiky, in. č. 691, D 4296, k.57.
3. Koval' P. Ján Ruman a jeho pohľad na slovensko-rusínske vzťahy na severovýchodnom Slovensku v 30. rokoch 20. Storočia. URL: http://ilonas.net/valal/pdf/Koval2007_Jan_Ruman.pdf

4. Letz R. Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920–1948). [Martin]: Matica slovenská, 2000. 294 p.
5. Ruman J. Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku. Košice. 1935.
6. Slovak National Archives (SNA) Slovenský národný archív, Krajský úrad v Bratislave (1920, 1928–1939), k.33.
7. SNA, KÚ, k. 185, s.227-228.
8. SNA, KÚ, k. 297, s.18-20.
9. SNA, Slovenská Liga (SL), k.1.
10. Witt S. Nationalistische Intellektuelle in der Slowakei 1918–1945 : Kulturelle Praxis zwischen Sakralisierung und Säkularisierung. Oldenbourg, Berlin, München; Boston, 2015. 464 p.

Тетяна ПОДКУПКО,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри суспільних наук
Одеського національного медичного університету.
м. Одеса, Україна

НАЦІОНАЛЬНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ=РЕЛІГІЙНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ: ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА XVI - XVIII СТ.

Для пізнього середньовіччя – ранньомодерного часу релігійна приналежність практично завжди була тісно пов'язана з національною приналежністю. Якщо ти поляк, то – католик, якщо єврей – то іудей, якщо українець – то православний. Релігійна приналежність була не просто формальністю, причетністю до певної соціальної групи. Церква була з людиною від її народження (за православною традицією на 9-й день нарекали дитину, на 40-й хрестили). При храмах діяли початкові школи. Громадські толоки відбувалися з церковного благословення. Всі роботи, в тому числі й сільськогосподарські, починалися з молитви і дозволу священника. Одруження – це церковний шлюб (без нього жорсткий осуд громади). Після смерті – обов'язкова поминальна панахида, придання тіла землі... Морально-етичні норми, релігійні знання із правила передавалися з покоління в покоління.

Більшість козаків були православними християнами. Церква відігравала важливу роль у їхньому житті, як і в житті більшості народу. На території Коша Храм займав почесне, центральне місце. Саме тут відбувалися вибори кошового двічі на рік (інколи частіше), тут приймалися найважливіші рішення щодо миру, війни, зовнішньої та внутрішньої політики [1].

У козацькому середовищі можна було знайти елементи дохристиянських вірувань і обрядів. Це проявлялось у звичаях, обрядових практиках. Козаки мали свої особливі святкові дні та обряди, які часто поєднували православні традиції зі своєрідними звичаями.

Православ'я в козацькій інтерпретації мало виразний військовий аспект, і релігійні обряди часто пов'язувалися з військовою справою. Наприклад, молитви, сповідь і причастя перед боєм були обов'язковим ритуалом.

Національна ідентичність козаків була складною і багатогранною, відображаючи різноманітні аспекти їхнього життя, культури, історії та, насамперед, релігії.

Основні елементи національної ідентичності включають декілька головних аспектів. По-перше, козацька автономія. Козаки мали унікальну військову організацію і соціальну структуру, що включала демократичні елементи. По-друге, культурна самобутність. Козацька культура була багатою і різноманітною. Вона включала народні пісні, танці, особливу кухню і декоративне мистецтво. Вона виходила з української традиційної культури і була її складовою. Релігійні практики козаків часто містили елементи народних вірувань. Це відображало синкретизм і зв'язок з місцевими традиціями. По-третє, важливим аспектом була військова честь. Козаки пишалися своєю бойовою майстерністю, звитягою і незалежністю. Вони були відомі у світі своєю мужністю в боях і прагненням до свободи [2].

Ідентичність козаків формувалася через історичну спадщину, усвідомлення ролі попередників у боротьбі за незалежність і захист українських земель від зовнішніх загроз. Зокрема, козацькі походи, битви та боротьба проти польської, османської і московської влади були важливими аспектами їх історичної пам'яті.

Козацький фольклор, легенди про героїчні вчинки князів, дружинників, козаків, їхні пригоди і боротьбу стали важливою частиною української національної ідентичності.

Культурна ідентичність козаків була сформована через їхню самобутню культуру, релігію, військові традиції, соціальну організацію та історичний досвід, що сприяло формуванню унікального образу козаків в історії.

Список використаних джерел

1. Подкупко Т.Л. Конституційні процеси в Козацько-Гетьманській державі XVII – XVIII ст. . *Актуальні питання становлення та розвитку сучасного конституціоналізму в Україні (до 27-ї річниці Конституції України)* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 27 черв. 2023 р. / упоряд. Є.О.Львова ; редкол.: М.В. Корнієнко, М.М. Юрченко. – Одеса, 2023. – 220 с. – С. 143-145.
2. Подкупко Т.Л. Козацькі міфи та міфи про козаків Одещини. Історія Степової України: стратегії дослідження та репрезентації : зб. матеріалів наук.-практ. конф. – Запоріжжя, 2021. – С. 275-292.

Олександр МУЗИЧКО,

доктор історичних наук,
професор кафедри історії України
та спеціальних історичних дисциплін
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова.
м. Одеса, Україна

**ПРОЦЕС НОВІТНЬОЇ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ
ТОПОНІМІКИ ОДЕСИ ТА ОДЕСЬКОЇ
ОБЛАСТІ В КОНТЕКСТІ ЗМІЩЕННЯ
ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ УКРАЇНИ**

Процес меморіалізації видатних історичних осіб та подій починаючи з часів античності сприяв формуванню орієнтирів майбутнього. У країнах, що тривалий час перебували під окупацією, цей процес завжди поєднується з явищем деокупації, формування нової, позбавленої меншовартості, свідомості. Ліві та ліберальні кола, намагаючись зберегти свою домінацію в Україні, починаючи з 1990-х років розповідали українцям про неважливість декомунізації та деколонізації, їх застарілість у світовому, мовляв, вже постмодерному, контексті. Початок ХХІ ст. дуже яскраво показав усю облудність цих заяв. Протести колись колонізованих рас та народів від Америки до Австралії, повалення пам'ятників колонізаторам (суто для прикладу: на Філіппінах є пам'ятник вождеві Лапу-Лапу, який вбив Ф. Магеллана, якого шанують в Європі) засвідчили нову еру деколонізації. В Україні ці процеси в умовах фактичного панування комуністичної та мімікрованної верхівки дуже гальмувалися, навіть у більш успішних у цьому плані областях заходу нашої держави.

Зросійщена Одеса, де вплив комунізму не настільки проник у свідомість переважно орієнтованої на приватну власність та торгівлю масу одеситів, досить легко відмовилася від частини комуністичних ідолів ще у 1990-х роках, перебуваючи у дещо несподіваний спосіб суголосно із західними областями. Але це аж ніяк не була деколонізація. Бо на місце комуністичним пам'ятникам найчастіше поставали російсько-імперські. Недаремно символом цього парадоксу стало встановлення за ініціативи певний

час досить близького до Народного Руху України міським головою Едуардом Гурвіцем пам'ятника російській імператриці Єкатерині II. Замість знесення, реставрувався пам'ятник російському наміснику М. Воронцову, робився його культ [3]. Проти цих амбівалентних та шкідливих тенденцій послідовно боролася українська громадськість Одеси. Найбільшим досягненням вважаємо встановлення у несприятливих умовах пам'ятника Івану Франку в Одесі. Звісно, ще гіршою була ситуація в Одеській області, де рівень громадської активності, залежності від проросійського політикуму, стагнація свідомості були дуже високими. Навіть у 2010-х роках, навіть після початку російської гібридної війни, на жаль, міська та обласна влада не демонстрували готовності активно проводити у життя політику декомунізації. Виключенням стало розпорядження Одеської обласної державної адміністрації від 21.05.20216 р. (№ 303/A-2016) М. Саакашвілі у травні 2016 року, згідно з яким десяткам вулиць Одеси було надано гідні українські назви. Наприклад, замість вулиці московського злочинця Гайдара з'явилася вулиця Івана та Юрія Лип [4]. 26 квітня 2017 року голова фракції «Довіряй ділам» Олег Бриндак «з голосу» виніс проєкт рішення Одеської міської ради про повернення вулицям комуністичних назв, яким з топонімічної мапи Одеси прибиралися назви на честь полеглих учасників російсько-української війни та борців за незалежність у XX ст. і яке міська рада поспішно прийняла. 28 квітня 2017 року це проросійське рішення було скасоване рішенням Приморського районного суду міста Одеси у справі № 522/7998/17. Отже, попри спроби міської влади повернути комуністичні назви, цей процес виявився незворотнім як результат спротиву української громади Одеси.

На щастя, невдалими були спроби неадекватних ініціатив меморіалізації подій 2 травня 2014 року в Одесі як, мовляв, «спільної трагедії усіх одеситів», тобто спроби розмивання сенсу подій. Натомість почався єдино правильний процес усвідомлення подій 2 травня 2014 року як початку участі одеситів у відсічі російській агресії та окупації.

Революція Гідності та відкрита російсько-українська війна, яка почалася з анексії АР Крим та м. Севастополя, посилили невідворотні процеси, пов'язані з дерусифікацією, зокрема у питаннях топонімії та монументалістики в Україні. Найважливішими новітніми віхами цього процесу стали прийняті Верховною Радою закони № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та за-

борону використання їх символіки» та № 3005-IX «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні та деколонізацію топонімії».

Головним чином, реалізація цих законів була покладена на історико-топонімічну комісію при міській раді Одеси. Проте членами цієї комісії є, переважно, проросійські елементи. Вочевидь, саме тому перейменування, що здійснювала ця комісія, викликали обурення з боку патріотичної української громадськості як в Одесі, так і за її межами. Найбільш обурливим було надання вулицям невиразних назв, називання іменами відверто проросійських, антиукраїнських, діячів (наприклад, Б. Ляпунова, П. Біциллі), відсування видатних українських героїв кінця XIX – початку XX ст. та героїв сучасної російсько-української війни на маргінес, тобто на окраїни міста, або й взагалі ігнорування. Проте тиск громадськості дався взнаки. Найбільшим досягненням вважаємо перейменування Александрівського проспекту на проспект Українських героїв і, що показово та позитивно (завжди б так), оперативна заміна табличок з назвами вулиці на будинках. Більш суперечливим, як на мене, стало називання вулиці Вільямса іменем великого українського націєтворця Євгена Чикаленка. При тому, що це справді велика вулиця, вона є у новому районі, а Є. Чикаленко мешкав саме у центрі, на вулиці Новосельського, яка цілком могла б і бути переназвана на честь Чикаленка.

Реалізація закону № 3005-IX стала підставою для винесення 14 травня 2024 року головою Одеської обласної державної (військової) адміністрації розпорядження «Про організаційне забезпечення перейменування об'єктів топоніміки у населених пунктах Одеської області» за № 459/А-2024. На виконання цього розпорядження, 20 травня 2024 року Департаментом культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини Одеської обласної державної адміністрації затверджено склад робочої групи зі збору та опрацювання пропозицій щодо перейменування об'єктів топоніміки у населених пунктах Одеської області. Вочевидь, група мала виправити численні недоречності міської комісії та поглибити деколонізацію. Я був одним із членів цієї групи та активно працював.

Робоча група провела 8 засідань, на яких було розглянуто близько 800 питань порядку денного та прийнято рішення про перейменування 82 об'єктів на території Одеси. Відкидаємо можливі закиди у поспішності та непродуманості рішень. До робочої групи увійшли фахові історики, що мали тривалі, багаторічні напрацювання та ідеї.

Головним досягненням групи було усунення з міської топонімії Одеси низки советських генералів, що фактично сприяли новому етапу советської окупації Одеси, репресій, зросійщення. Вулиці Говорова, Черняховського та інші було перейменовано на імена сучасних, справжніх героїв, що полягли за незалежність України у війні з ворогом українців – росіянами. Відповідно до букви та духу згаданих вище базових законів було названо великі вулиці у центральних частинах міста на честь українських героїв, які віддали своє життя у війні з російським агресором. Не усі ці особи усвідомлені як одесити на громадському рівні. Наприклад, мало відомий факт про те, що дитинство Геннадія Афанасьєва, українського активіста громадського спротиву російській окупації Криму, політв'язня, публіциста, військового ЗСУ з позивним «Тор», минуло в Одесі. Тому називання колишньої вулиці Цветаєва на честь Г. Афанасьєва буде сприяти як процесу деколонізації, так і просвітництву, глибшому усвідомленню Одеси як частини українського духовно-культурного простору.

Йдеться не лише про вшанування військових. Так, вулицю Ільфа та Петрова (російських письменників та пропагандистів) було перейменовано на честь родини Глодан, що стала жертвою російського агресора. Нещодавній приклад такого геноциду у Львові показав актуальність такої меморіалізації.

Принциповим елементом поглиблення деколонізації стало перейменування цілої низки вулиць, названих на честь письменників, поетів. Вони писали виключно російською мовою, а значить належать виключно до російської літератури та культури. При тому, усі вони були пропагандистами «русского міра» або в імперському, або у советському варіантах. Яскравим прикладом є російських співак та актор В. Висоцький. А деякі з них (Бабель) прямо боролися з українцями, які виборювали свою державність.

Ще один важливий момент полягає в тому, що були насичені українськими назвами центральні вулиці Одеси. Так, вулиця Дворянська, яка має відчутну конотацію російсько-імперської історії, була названа на честь видатного українського військового діяча, уродженця Одеси, Всеволода Змієнка, генерал-хорунжого армії УНР. Його постать яскраво засвідчує таку актуальну нині українсько-польську співпрацю. Нагадаю, що за часів президентства П. Порошенка було видано наказ про вшанування провідників Української революції. Проте, одеська влада абсолютно зігнорувала цей наказ.

Робоча група також вшанувала українських діячів культури більш новітнього до нас часу, зокрема, істориків, які у склад-

них перехідних умовах впроваджували націєцентричний підхід – А. Бачинського, О. Болдирева (автора нині широко відомої концепції – Одесі 600) [1].

Ще одним важливим досягненням робочої групи було вшанування героїв українського руху опору (дисидентів) другої половини ХХ ст. Центральні вулиці міста було названо на честь Святослава Караванського, Ніни Строкатої, Ганни Михайленко. Ці люди гідно боролися проти советської окупації України.

Важливим була реалізація соборницького принципу, що втілювалося у вшануванні, по-перше, осіб, які не мешкали в Одесі, але мали з нею зв'язок, як то видатного українського режисера Юрія Іллєнка, історика та міністра в уряді Павла Скоропадського Дмитра Дорошенка, а, по-друге, у вшануванні одеситів, що були змушені рятуватися від советського окупаційного режиму поза межами Батьківщини (Олекса Воропай) [2].

Принцип української політичної нації був реалізований шляхом називання не тільки на честь представників українського етносу.

Усі ці принципи були реалізовані також щодо перейменувань в Одеській області. Внаслідок цього була поєднана місцева специфіка, історія, міст та сіл області та принцип вшанування героїв, що сприяли утвердженню української культури та ідентичності. Яскравим прикладом стало одноголосне рішення робочої групи про називання однієї з центральних вулиць Болграда на честь українського композитора Данила Крижанівського, який мешкав та працював у цьому місті і саме тут, найвірогідніше, написав свою знамениту композицію «Реве та стогне Дніпр широкий...». Поряд з полеглими за волю України у нинішній російсько-українській війні вшановано героїв минулого: Степана Бандеру, Ніла Хасевича. Вони не мешкали на Одещині, а проте мають бути дороговказом для нинішнього покоління борців за свободу України.

Отже, сучасні процеси перейменування топонімів Одеси тривають у контексті загальнонаціональних та загальносвітових деколонізаційних тенденцій, що сприяє реалізації соборності України. Попри спротив антиукраїнських, проросійських, сил перейменування не розколюють суспільство, а консолідують найбільш здорові, українські, сили, на яких лише й може базуватися розбудова нації та держави. Саме у зв'язку з перейменуванням одеських топонімів пролунала заява голови ОВА Олега Кіпера проти спроб міської влади зупинити ці процеси – текст, що є, вважаю, першим абсолютно чітким та недвозначним документом за саме

український ідеологічний вектор розвитку Одеси. Таким чином, процеси деколонізації сприяють оздоровленню політичної системи. Процеси деколонізації та, зокрема, деінтоксокації топонімії неможливо зупинити, як неможливо зупинити ідею, час якої настав. На жаль, не усі дії щодо деколонізації топоніміки ще завершені (так, дивним виглядає подальший культ Л. Утьосова в Одесі), тому процес має тривати, супроводжуючись подальшим поглибленням. Звичайно, процес корекції топонімії має супроводжуватися гідним вшануванням українських діячів: встановленням пам'ятників, дошок, інсталяцій і т.д. Звісно, з проекту нового Статуту Одеси має бути рішуче викреслена неадекватна та шкідлива норма про те, що буцімто в історичній, старій, частині міста вулиці можна називати тільки старими назвами російсько-імперського періоду. Усі назви українського міста Одеси мають бути названі відповідно до нинішнього світогляду та принципів Української Держави: націєцентризм, україноцентризм, українська мова як найвища цінність, Українська Соборність.

Список використаних джерел

1. Болдирев О. В. Одесі – 600 : іст. нарис. – Одеса, 1994.
2. Володимир Р. Видатний дослідник української етнографії й фольклору // *Живі в моїй пам'яті* : профілі відомих і невідомих громадян. – Victoria (Канзас) – Київ; Ніжин; 1998. – С. 232-236.
3. Кому потрібний «дух російського князя» (з приводу перепоховання праху подружжя Воронцових в Одесі). *Помаранчева революція – пробудження нації* / О. Волович, М. Мацюк, О. Музичко, О. Шевченко. – Одеса, 2006. – С. 63 – 65.
4. <http://oda.odessa.gov.ua/files/oda/rozporyadjennya/2016/0305-a16.pdf>

Світлана ЗАКІРОВА,

завідувач відділу обслуговування інформаційними ресурсами
Національної юридичної бібліотеки
Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського,
кандидат історичних наук, доцент.
м. Київ, Україна

**КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ІДЕНТИЧІСНІ
ПРАКТИКИ УКРАЇНСЬКИХ УТІКАЧІВ
ВІД ВІЙНИ: ГЛОКАЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД**

Сучасний світ характеризується двома взаємопов'язаними тенденціями – глобалізація і локалізація. Сьогодні у науковому обігу для визначення цього складного поєднання активно використовується спеціальний термін – «глокалізація». Глокалізаційний підхід вимагає застосування діалектичних принципів до аналізу глобальних і локальних процесів, фактично спирається на полідисциплінарність, що дозволяє уникнути одностороннього погляду на події та явища.

Важливим і ефективним виявляється глокалізаційний підхід до аналізу соціокультурної ситуації з формування та збереження національної ідентичності українськими біженцями за кордоном після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р. З точки зору глокалізації надзвичайна хвиля українських утікачів від війни в Європі призвела до загострення національного самоусвідомлення української ідентичності наших громадян через «близьку зустріч» з локальними національними ідентичностями у країнах ЄС, до яких вони вимушено переїхали.

Діяльність з представлення своєї країни, її досягнень і здобутків, культурної спадщини, як і жахів сучасних воєнних реалій, виявилася вкрай важливою не тільки для громадян держави перебування, але і для самих українців. Бо саме через таку презентацію України у приймаючій спільноті іншої держави вони створюють умови для збереження власної ідентичності, зміцнення відчуття своєї «українськості», об'єднання у так звану «уявну спільноту» (розпорошену фізично і територіально, але єдину на рівні самоусвідомлення) далеко за межами своєї батьківщини. Така ментальна конструкція, за словами історика Я. Верменич,

актуалізує потребу в пошуку спільних, культурних у своїй основі, внутрішньогрупових ознак та найрізноманітніших проявів людської діяльності в різних соціумах [1, с. 221].

Важливим елементом такої спільної ознаки «свого» соціуму для українських утікачів від війни стає практика читання українською мовою. Книга рідною мовою фактично уособлює і підтримує в читачеві самосвідомість українця, сприяє збереженню власної етнонаціональної ідентичності, наближає до культури свого народу, надихає історією і прикладами боротьби за «свою» Україну.

Після 24 лютого 2022 р. для мільйонів українських біженців від війни за межами нашої держави надзвичайно важливою стала можливість отримати доступ до літератури українською мовою. До збору і передачі українських книжок бібліотекам і українським осередкам у різних куточках світу активно долучилися державні установи, органи місцевого самоврядування, наукові спільноти, волонтерські і громадські рухи, приватні особи. Завдяки активним діям усіх небайдужих і зацікавлених сторін у створенні осередків української книги станом на листопад 2023 р. вже у 42 країнах світу було створено 180 українських полиць, де налічується 45 тисяч книжок [3, с. 76].

Особливості українського регіону походження шукачів тимчасового захисту в Європі (Південь, Донбас, Крим, Бессарабія, Галичина та ін.) в умовах вимушеного перебування в іншій державі стають елементом загальнонаціонального прояву української етнокультурної ідентичності, які органічно поєднуються у культурному коді нації. В обставинах вимушеної міграції громадяни України, які не є українцями за етнічним походженням, ідентифікують себе саме як українці. Як пояснює старший науковий співробітник відділу етнополітики Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАНУ, кандидат історичних наук Л. Мазука, відбувається перехід від вузького розуміння національної ідентичності як суто «етнічної» до більш повного – як «національно-громадянської» [3, с. 75].

Особливістю сучасної хвилі вимушеного переміщення українців за кордон є те, що більшість спільноти утікачів від війни становлять жінки і діти. За даними досліджень, 52 % українських біженців – це діти. Близько 14 % від усіх біженців – це діти віком до 5 років, приблизно стільки ж дітей 6-9 років та 10-13 років. Дещо менше дітей 14-17 років – близько 10 % [3, с. 76]. Необхідність організації освітньо-виховного процесу для дітей дошкільного і шкільного віку поза межами батьківщини стала справжнім викликом

і для самих учнів, і для їх батьків, і для української освітянської спільноти, і для педагогічних закладів європейських країн. Аби вирішити освітні проблеми українських дітей-біженців і водночас не порушити вкрай важливого процесу формування їх національної ідентичності, у державах ЄС вводяться спеціальні правові механізми, змінюється законодавство. Зокрема, з липня 2024 р. у Польщі вступають у дію зміни до Закону «Про допомогу громадянам України у зв'язку з війною у цій країні», значна частина яких стосується освіти. Відповідно до цих змін українські діти-біженці, як і польські учні, зобов'язані відвідувати освітні заклади країни. У 2023 р. у польських школах навчалося близько 185 тисяч учнів з України, з яких 135 тисяч – це діти, що приїхали до Польщі внаслідок повномасштабної російської агресії. Водночас від 111 до 200 тисяч дітей з України перебувають поза польською шкільною системою освіти [2]. Більша частина з них зазначають, що вони онлайн навчаються з українськими вчителями, утім польська влада вважає це недостатнім для повноцінної освіти, соціалізації і становлення особистості. Новацією закону є запровадження у школах спеціальної посади міжкультурних асистентів, які мають враховувати національні особливості української освіти і допомагати українським учням адаптуватися до польської системи освіти. Польські освітні заклади також зважатимуть на потребу наших дітей у збереженні української національної ідентичності, для цього у польських школах анонсуються зміни до програм навчання, включення до них української мови і культури.

Фактично, в організації освітнього процесу дітей українських утікачів від війни в ЄС застосовуються глокалізаційні принципи. Користь такого підходу для освітніх технологій підкреслюють українські науковці: «глокалізація може призупинити негативний вплив локальних і глобальних соціально-економічних і політичних проблем за допомогою діалогу та дій, створюючи таким чином винятковий і потужний досвід навчання для місцевих і глобальних навчальних спільнот» [4, с. 12]. В умовах вимушеної міграції глокалізаційна концепція забезпечує розширення освітніх можливостей з урахуванням того, аби українські діти не втрачали власної ідентичності і залишалися в етнокультурному національному просторі України навіть за її територіальними межами, долучаючись до здобутків європейських традицій освіти.

Отже, досвід життя українських утікачів від війни поза межами нашої держави свідчить про ефективність глокалізаційного підходу в освітньо-культурних ідентичнісних практиках суспіль-

ства. Він дозволяє презентувати досягнення власної культури в інших країнах, підкреслювати її багатство і самобутність, і водночас формувати свою етнонаціональну ідентичність через прийняття і повагу до ідентичності інших спільнот в осмисленні глобальної культури людства.

Список використаних джерел

1. Верменич Я. Глобалізація vs локалізація: діалектика взаємодії в сучасному світі. *Міжнародні відносини України: наукові пошуки та відкриття*. 2021. Вип 30. С. 207-224. <https://doi.org/10.15407/mzu2021.30.207>
2. Верховецька А., Кириченко Ю. Хочемо, щоб діти відчували, що їхня українська ідентичність плекається і, водночас, щоб вони здобували освіту: Міністерство освіти Польщі готує зміни для українських учнів. *Наш вибір. Портал для українців у Польщі*. 29.02.2024. URL: <https://naszwybir.pl/ministra-mucha/>
3. Закірова С. Українська книга за кордоном: оновлення ролі та завдань в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 69. С. 73-87. <https://doi.org/10.15407/nr.69.073>
4. Терещук Г., Біницька К. Глокалізація як сучасний і перспективний напрям розвитку системи освіти вчителів. *Молодь і ринок*. 2022. 3/4 (201/202). С. 10-14. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259886>

СЕКЦІЯ 3

**«АКТУАЛЬНІ ПРАКТИКИ
У СПРАВІ ЗБЕРЕЖЕННЯ,
ДОСЛІДЖЕННЯ
ТА ПРОМОЦІЇ
БАГАТОНАЦІОНАЛЬНОЇ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ: ДОСВІД,
ФОРМИ ТА ПІДХОДИ»**

Олена ХОДЧЕНКО,

кандидат історичних наук, доцент
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара.
м. Дніпро, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЦЕНТРІВ ІЗ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ НІМЦІВ ТА МЕНОНІТІВ¹

Поява німецької діаспори на українських землях має багатофакторний характер, а її історія цікавить не лише дослідників, але й нащадків мігрантів, які опинилися в Німеччині, Казахстані, США та Канаді внаслідок добровільної чи вимушеної міграції. Тривалий час німецька діаспора була четвертою за чисельністю групою на українських землях, слугуючи постійним рушієм розвитку західних та південних регіонів України.

Історія мультикультурності українського суспільства привертає увагу та дослідницький інтерес багатьох учених. Як наслідок, географія центрів, що займаються вивченням історії етнічних німців та менонітів, які мешкали на українських землях, доволі широка.

Українські організації, які займаються дослідженням історії німців та менонітів, проводять активну наукову та просвітницьку роботу.

Рада німців України об'єднує більше ста громадських організацій німців України. Створена в 2011 р. для координації діяльності установ, що входять до її складу, й етно-соціального та культурного розвитку німецької національної меншини. Пріоритетним напрямом її діяльності є підтримка молоді, її навчання, розвиток етнічної ідентичності. Рада сприяє науковим дослідженням в архівно-пошуковій роботі, підтримує вчених, які займаються історією німців України (основну увагу приділяють збору документів, спогадів репресованих, депортованих, переміщених та інших постраждалих), фінансово підтримує публікації наукових видань.

1. Меноніти – релігійна спільнота, заснована у XVI ст. у Німеччині й Нідерландах (прим. ред.).

Робота Ради має важливе практичне значення для німецької меншини. Культурна, громадська, правова підтримка Ради об'єднує етнічних німців України.

«Товариство німців України – Відергебурт» створено в 1989 р. з метою проведення культурно-просвітницької діяльності серед німецької меншини. На сучасному етапі організація діє спільно з Радою німців України. Основне завдання організації – збереження німецької спадщини і забезпечення культурних та мовних потреб німецької меншини.

Центр українсько-німецьких наукових досліджень. На базі Дніпропетровського національного університету в 1980-х рр. XX ст. був створений Центр германістики, де співробітники кафедри всесвітньої історії почали вивчати проблеми історії Німеччини. В 1990-х рр. був заснований Інститут українсько-німецьких досліджень, діяльність якого була спрямована на вивчення історії етнічних німців України. Новий підхід у дослідженнях викликав інтерес і підтримку з боку вчених Німеччини, США і Канади. Спільними зусиллями було актуалізовано величезний пласт нових даних, який заповнив історичні прогалини і визначив роль німецьких етнічних груп у розвитку Півдня України. Щороку на базі центру виходить фаховий журнал «Сучасні дослідження з німецької історії», на сторінках якого піднімаються питання історичної долі німецької меншини та менонітів.

Дослідники інших міст України (Києва, Луцька, Донецька, Одеси, Херсона та ін.) також активно працюють над відтворенням історії українських німців, про що свідчить велика кількість публікацій, присвячених долі німців та менонітів [1].

НАУКОВІ ЦЕНТРИ В НІМЕЧЧИНІ

Геттінгенський дослідний центр (Göttinger Arbeitskreise e.V.) є одним із ранніх наукових об'єднань. У 1946 р. була створена перша робоча група вчених, завданням якої стало вивчення долі переміщених німців у воєнний і повоєнний часи. За період її діяльності була напрацьована наукова база, яка дозволила в 1991 р. створити Інститут німецьких та європейських студій у Геттінгені. Його пріоритетним напрямом стало вивчення історії німців-мігрантів, а також розвиток співпраці між Німеччиною та її східними сусідами. Після розпаду СРСР з'явилася можливість налагодити діалог між ученими ФРН і України. Відкриття доступу до раніше закритих архівних документів дозволило розширити

дослідні горизонти. Інститут став центральною ланкою, який об'єднує дослідників Німеччини та Східної Європи.

Північно-Східний інститут / Інститут історії та культури німців у Східній Європі (Nordost-Institut). У результаті прийнятої федеральним урядом Німеччини «Концепції дослідження та презентації німецької культури та історії у Східній Європі», на основі злиття раніше незалежних організацій у 2002 р. у Люнебурзі був створений Північно-Східний інститут [10]. Він фінансується Федеральним Урядовим уповноваженим з питань культури і засобів масової інформації (ВКМ). Головні напрями роботи інституту – проведення і координація науково-дослідних проєктів, підтримка і публікація наукових праць з історії Північно-Східної Європи, створення спеціалізованої бібліотеки. З 1992 р. щороку виходить журнал «Nordost-Archiv», на сторінках якого висвітлюють питання регіональної історії, міжетнічних контактів, відносин німців з іншими етнічними групами. Проєкти та конференції, що проводять під патронатом інституту, здебільшого спрямовані на популяризацію історії та культури німців у Східній і Північно-Східній Європі XIX–XX ст. У рамках науково-дослідних проєктів виділяють декілька напрямів: Прибалтика, Польща, Україна, порівняльна соціальна історія. Наукові співробітники інституту, завдяки партнерству з університетами Німеччини і східноєвропейських країн, мають можливість читати лекції та координувати наукову роботу молодих учених.

Історичне товариство «Волинь» було засновано в 1975 р. у Вюрцбурзі (Німеччина) [8; 9]. За більше ніж сорок років діяльності товариство збило колекцію документів і матеріалів, які досить повно відтворюють історію волинських німців. Результати наукової діяльності висвітлюються на сторінках періодичного журналу «Wolhynische Hefte». Члени товариства також стали ініціаторами створення музею з історії волинських німців у Лінстві (Німеччина). Важливою складовою роботи товариства є зміцнення співпраці між вченими Німеччини й України, підтримка генеалогічних досліджень, проведення пошукової та аналітичної роботи з документами архівів, популяризація історії німців, вихідців з Волині.

Із 2006 р. функціонує **Асоціація бессарабських німців (Der Bessarabiendeutsche Verein e. V.)** [3]. Мета її діяльності – збере-

ження історії, культури і традицій етнічних німців – колишніх жителів Бессарабії.

Асоціація працює спільно з музеєм бессарабських німців, відкритим у Штутгарті 1952 р. Колекції музею містять документи архівного і бібліотечного фонду, автентичний одяг, фотографії, фільми, генеалогічні дані. Центр до початку повномасштабної війни організовував тури колишніми німецькими колоніями і поселеннями на українських землях.

The Federal Institute for Culture and History of the Germans in Eastern Europe (BKGE). Федеральний інститут культури й історії німців у Східній Європі засновано в Ольденбурзі в 1999 р. Співробітники інституту проводять дослідження з тематики, пов'язаної з історією і культурою німців Східної Європи, а також консультують федеральний уряд ФРН із питань, що стосуються досліджень, презентації та розвитку наукових знань у цьому напрямі. Наукові дослідження вчених Інституту в основному стосуються територій Сілезії, Померанії, Східної і Західної Пруссії, Богемії і Моравії. Однак є і проекти з розвитку досліджень історії українських німців.

ОРГАНІЗАЦІЇ В США ТА КАНАДІ

Товариство спадщини (GRHS) – науково-дослідний центр із вивчення історії причорноморських німців у США і Канаді (Germans from Russia. Heritage society) створений у 1971 р. у м. Бісмарк (Північна Дакота).

Цілі діяльності центру:

- об'єднання зацікавлених у відтворенні історії етнічних німців;
- заохочення і підтримка оприлюднення біографій поселенців, генеалогій, листів, щоденників, газет, журналів, циркулярів, фото/аудіо/відео-документів, які передають атмосферу того часу і розкривають перипетії подій, еміграції, адаптації та життя українських німців на Американському континенті.

Товариство керує 13 напрямками досліджень (за територіальною ознакою), в рамках яких можуть об'єднуватися науковці та інші зацікавлені особи (Березанські колонії, бессарабські, кримські, німці з Пруссії/Польщі, Гросслібенталь, Хофнунгсталь/Одеса, Херсон/Катеринослав/Таврія, Кучурган/Одеса, Міннесота, Північна Дакота, Південна Дакота, Південно-Захід, Західне узбережжя США).

Бібліотека Центру створена в 1978 р. при Державному університеті Північної Дакоти (Фарго), має одну з найбільш повних

колекцій, присвячену історії причорноморських німців. Ведеться постійна робота зі збору і збереження матеріалів усної історії, фотодокументів, публікацій, колекцій рецептів, автентичних речей причорноморських німців.

У 2005 р. було розпочато проєкт із інтерв'ювання німців другого і третього поколінь, які проживають у Північній Дакоті. Починаючи з 1996 р. директор бібліотеки М. Міллер з метою відродити інтерес до історії, у т.ч. сімейної, проводив до початку окупації українських земель екскурсійні тури «пам'яті» Німеччиною та Україною, під час яких нащадки переселенців відвідували поселення, де мешкали їх предки.

SGGEE – Товариство німецької генеалогії у Східній Європі створено в 1998 р. як підрозділ Американської федерації товариств генеалогії Східної Європи (FEEFHS) [4]. Основна робота спрямована на пошук, збір та збереження генеалогічних даних етнічних німців, чий родичі жили на українських та польських землях. Товариство щоквартально видає журнал SGGEE.

У США і Канаді сьогодні функціонує багато сайтів, що допомагають знайти генеалогічне коріння, документи і, що особливо важливо, об'єднати нащадків етнічних німців з України: Odessa. A German-Russian Digital Library (<http://www.odessa3.org/>); Germans from Russia Genealogy Resources (<http://feefhs.org/links/german-russian.html>); Glückstal Colonies Research Association (<http://www.glueckstal.net/id81.htm>); Black Sea German Research (<http://www.blackseagr.org/about.html>).

На базі університетів провінцій Манітоба та Саскачеван (Канада) діють центри з вивчення доль німців та менонітів Канади, в тому числі тих, хто має коріння з українських земель.

Менонітами – переселенцями з українських земель був створений в 1996 р. **Фонд історичних досліджень імені Д. Ф. Плетта**. У 2016 р. на засадах партнерства між Кафедрою менонітських досліджень (з 1978 р.) та громадським Фондом історичних досліджень імені Д. Ф. Плетта був заснований **Центр транснаціональних менонітських досліджень (СТМС)**. Дослідницький центр при Університеті Вінніпега займається вивченням історії та культури менонітів у транснаціональному контексті. СТМС прагне поліпшити викладання, дослідження, мобілізацію знань та роботу з громадськістю, використовуючи транснаціональний підхід [7].

Отже, дослідницькі та культурно-просвітницькі центри України, Німеччини, США, Канади у своїй науковій діяльності

продовжують актуалізувати питання історичної долі німецької та менонітської діаспор на теренах України.

Перші науково-дослідні центри, які почали свою наукову роботу з історії німецької етнічної групи України, з'явилися в Німеччині та США. Саме в цих країнах нащадки етнічних німців, які залишили українські землі, почали об'єднуватися з метою збереження культурної спадщини та історичної пам'яті про «малу батьківщину».

В Україні інтерес до німецької проблематики зародився ще в радянські часи, однак переломним етапом у вивченні «етнічних німців» став 1991 р. З відкриттям архівних даних, розширенням методологічної бази, налагодженням діалогу та співпраці із дослідниками західних країн були сформовані електронні бази даних, впроваджені у навчальний процес курси з історії «етнічних німців», реалізуються міжнародні проекти, проводяться наукові конференції. Центри при навчальних закладах почали створювати наукові школи, публікувати результати досліджень, залучати студентів і молодих учених до наукових, спільних із західними організаціями, проєктів.

Список використаних джерел

1. Петрова Т.Л. Библиография работ по истории немцев, изданных в Украине за годы независимости (1991–2012). Днепропетровск, 2015. 268 с.
2. Black Sea German Research. URL: <http://www.blackseagr.org/about.html>
3. Der Bessarabiendeutsche Verein e. V. URL: <http://www.bessarabien.de/>
4. Germans from Russia Genealogy Resources. URL: <http://feefhs.org/links/german-russian.html>
5. Germans from Russia. Heritage society. URL: http://library.ndsu.edu/grhc/dakotamemories/archive_a.html
6. Center for transnational Mennonite studies URL: <https://ctms.uwinnipeg.ca/about/>
7. Glückstal Colonies Research Association. URL: <http://www.glueckstal.net/id81.htm>
8. Klatt M. Ein neues Projekt des Historischen Vereins Wolhynien e. V. : Analyse des “Fragebogens zur sippenkundlichen Erfassung des Russlanddeutschtums”. Німці в історії Волині : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк, 1 – 2 жовт. 2015 р. Луцьк. 2016. С. 366 – 369.
9. König G. 40 Jahre Historischer Verein Wolhynien . Німці в історії Волині : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк, 1 –2 жовт. 2015 р. Луцьк, 2016. С. 343 – 363
10. Nordost-Institut. URL: <http://www.ikgn.de/cms/index.php/institut>

Наталія НЕВМЕРЖИЦЬКА,

завідувач відділу обслуговування дітей, юнацтва
та організаторів дитячого читання
Національної бібліотеки України для дітей.
м. Київ, Україна

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ РОБОТИ ДИТЯЧИХ БІБЛІОТЕК

Культура – одне з найбільших надбань будь-якої нації. Вона – сутність національної індивідуальності та своєрідності світосприймання. Саме культура фіксує ті особливі прикмети народної душі, побуту, морально-естетичних, філософських та релігійних переконань, які зрештою створюють узагальнений або «стереотипний» образ представника того чи іншого етносу.

Україна має давню багату культуру та історію, які є основою та невичерпним джерелом для наступних поколінь. Кожна нація, яка хоче продовжуватися, розвиватися, повинна думати про те, як передати національну пам'ять майбутнім поколінням.

Працівники бібліотек для дітей та юнацтва не тільки збирають, опрацьовують і зберігають інформацію про культуру нашого народу. Основним напрямом роботи дитячих книгозбірень є саме національне виховання, надання інформаційної підтримки у пізнанні та засвоєнні національних моральних та духовних цінностей.

Є декілька моментів, важливих для бібліотечної роботи з дітьми та юнацтвом.

1. Діти повинні привчатися, залучатися до національної культури з народження. Бібліотеки працюють як із зовсім маленькими дітьми, так і з юнацтвом, батьками, використовуючи при цьому різноманітні форми роботи відповідно до вікової категорії. Так, бібліотечні психологи використовують народні казки для занять із найменшими читачами.

У бібліотеках традиційно відзначаються свята – як народні, так і державні. Під час таких святкування користувачі (і діти, і дорослі), які стають їх безпосередніми учасниками, дізнаються більше про народні звичаї та традиції, беруть участь у майстерках із виготовлення народних оберегів, писанок тощо. Ці знання

єднають дитину, підлітка зі своєю нацією, ідентифікують її від народження як українця або українку.

2. Спільна робота із родиною. Краще всього історія нації, традиції народу сприймаються через історію родини, сімейні традиції. Національна пам'ять повинна передаватися, насамперед, через сім'ю, від покоління до покоління, з уст в уста. А бібліотеки для дітей та юнацтва мають допомагати, доповнювати, додавати якісь штрихи, факти до цих знань. або організовувати заходи, які об'єднують родину в прагненні знати історію свого роду. Прикладом є два конкурси, організаторами яких стала Національна бібліотека України для дітей. Один із них відбувся у 2006 році, називався «Моя мала Батьківщина». Діти виготовляли книги-саморобки з розповіддю про куточки рідної землі. Участь у конкурсі взяли близько 1500 дітей, надійшло більше 1200 робіт. Другий конкурс мав назву «Книга пам'яті мого роду», проводився у 2015 році. Всього в конкурсі взяли участь 1077 сімей із 19 областей нашої країни. Під час знайомства з роботами, які надійшли на розгляд журі, перед очима проходила вся історія України в XX столітті – колективізація, розкуркулення і виселення селян у Сибір, доля родин під час Другої світової війни, переселення цілих сіл етнічних українців з території Польщі в Україну, голод і 1932-1933-го, і 1946-го років. Головне, що дав цей конкурс, – це спілкування різних поколінь, спільний пошук інформації про свою родину, її членів, бажання зберегти пам'ять про минуле сім'ї, а через неї – і про минуле країни.

3. Так звана «лагідна українізація». Дитина має зростати в україномовному оточенні, з народження чути навколо себе українську мову. Тоді вона ніколи не поставить під сумнів свою належність до української нації, буде сприймати себе як частинку українського народу. Завдання дорослих – популяризувати українську мову, створювати україномовне середовище. Але навіть зараз переважна більшість медіапродуктів у нашій країні – для дорослих. Для дітей та, особливо, підлітків створюється мізерна кількість контенту, частіше всього це просто озвучені українською мовою зарубіжні продукти.

Національна бібліотека України для дітей активно працює з читачами у напрямі популяризації української мови. Проводяться заходи до Дня рідної мови, до Дня української писемності та мови. Діють різноманітні проекти – як онлайн, так і наживо. Так, у 2021 році з'явився проект «Україномовний акцент», де цікаво і весело розповідали про мовні цікавинки.

Для молодших читачів два роки тривав проєкт «Поради пана Балакуна». Для підлітків та юнацтва підготовлено цикл зустрічей «Не, то не – цілою коне», в рамках якого про діалекти, які є в Україні, розповідають науковці Інституту української мови та письменники.

4. Співпраця з іншими культурними установами, зокрема культурними центрами та музеями. Національна бібліотека України для дітей організовувала спільні заходи з багатьма історичними та літературними музеями. Наприклад, у 2023 році Національний музей історії України у Другій світовій війні розташував у приміщенні бібліотеки експозицію, присвячену сучасній російсько-українській війні. Окремо стоїть співпраця із Музеєм історії Десятинної церкви, працівники якого готували цілі цикли віртуальних історичних мандрівок для дітей та підлітків.

Це взаємовигідна співпраця, адже з одного боку представники музейних установ допомагають нам зробити бібліотечні заходи нетривіальними, дають більше цікавої інформації про різноманітні історичні та культурні події, з іншого – це промоція музеїв.

5. Для ефективної реалізації завдань необхідна системна робота, яка передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різних напрямів, засобів, методів виховання дітей. Цьому сприяють різноманітні проєкти та довгострокові цільові програми. Так, із 2019 року у бібліотеці працює довгострокова цільова програма з соціокультурного виховання «100% Україна». Мета програми – поглиблення знань про етнічну та культурну різноманітність України.

За ці роки підготовлено та проведено цілу низку заходів, присвячених історії та сучасності міст, містечок та сіл нашої країни. Цікавими були зустрічі з представниками різних етнічних груп та народів, які проживають в Україні.

Вже представлено 59 випусків онлайн-проєкту «Подорожуймо Україною разом» та інтерактивних електронних ресурсів із серії «Подорож містами України», де можна дізнатись про пам'ятки культури, природи, туристичні об'єкти, театри, музеї, духовні храми, оригінальні архітектурні споруди, переглянути світлини, відеорепортажі, прочитати відповідну літературу про унікальні місцевості регіонів України.

До системної роботи відноситься і краєзнавча робота бібліотек. Усім відомо, що саме бібліотеки є осередками краєзнавства. Дуже часто навіть краєзнавчі музеї розташовані в місцевих книгозбірнях. Бібліотеки для дітей не виняток, але вони не про-

сто ведуть краєзнавчу роботу, а й поєднують її із краєзнавчим напрямом виховання: залучають підростаюче покоління до розшуку інформації про свою малу Батьківщину, діти також є активними учасниками різноманітних місцевих подій.

Уся робота, яку проводять бібліотеки для дітей та юнацтва, спрямована на виховання з допомогою книг, читання, інформації свідомого патріота України, готового брати на себе відповідальність, захищати та відбудовувати країну. Ця робота ведеться не перший рік, і серед тих, хто зараз захищає Україну – на фронті, в тилу – є багато наших читачів, до становлення яких як патріотів ми були дотичні. Ми віримо у нашу Перемогу, віримо у майбутнє України як розвинутої європейської держави із самобутньою культурою. І не просто віримо, а й продовжуємо працювати, щоб це майбутнє настало якнайшвидше.

Світлана ВОРОБЕЛЬ,

завідувач відділу інформації
Тернопільської обласної універсальної
наукової бібліотеки.
м. Тернопіль, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРАКТИКИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ПРОМОЦІЇ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Тернопільщина, розташована на перетині Волині, Галичини та Поділля, згідно з Всеукраїнським переписом 2001 року є домівкою для 85 національностей. Це завжди був полікультурний регіон, де співіснували різні національні етнічні меншини. Їхній внесок у розвиток краю створив унікальний культурний ландшафт Тернопілля, яке сьогодні є прикладом збереження та гармонійного співіснування різних культур.

Ключову роль у збереженні й промоції історико-культурної спадщини регіону відіграє Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека (ТОУНБ). Бібліотека із загальним фондом майже 356 тисяч видань, серед яких – 3 338 примірників польською мовою, 1 570 – німецькою, мовами інших меншин – 225, іншими іноземними мовами – 8 696. Фонд рідкісних і цінних видань бібліотеки налічує 440 примірників, зокрема: видання Кременецької, Почаївської, тернопільських друкарень, книги кириличного друку 18 ст., болгарською, німецькою, польською та іншими мовами.

Тернопільська ОУНБ активно співпрацює з польськими, єврейськими, вірменськими та іншими національно-культурними товариствами, організовуючи спільні заходи, що сприяють популяризації культурної спадщини національних меншин. Зокрема, спільно підготовлено й видано бібліографічні покажчики «Шмуель Йосеф Агнон: Нобелівський лауреат із Тернопільщини» та «Юліуш Словацький (4.09.1809 – 3.04.1849)», присвячений 200-річчю від дня народження польського поета [3].

Бібліотека підтримує культурний діалог через програми, виставки та проекти, активно співпрацюючи з національними товариствами і забезпечуючи доступ до інформації про етнічні групи

та їхні культурні традиції. Бібліотека здійснює грантові проекти, зокрема, у 2022 – 2023 рр. успішно реалізувала проект «Польська без кордонів» у співпраці з польським товариством та вищими навчальними закладами міста, залучивши близько 1 000 учасників різного віку до вивчення польської мови.

Генеровані бібліотекою електронні ресурси допомагають зберегти інформацію про етнокультурне розмаїття Тернопілля, зробити її доступною для широкого кола користувачів та сприяти вивченню й популяризації історико-культурної пам'яті краю. Так, «Електронна бібліотека краєзнавчих видань Тернопільської області» містить 932 документи, зокрема збірники, енциклопедичні, довідкові видання, книги з історії краю, краєзнавчі дослідження тощо, в тому числі мовами національних меншин.

Інформація про етнокультурні особливості, звичаї, обряди, історію, видатних уродженців, історико-культурні пам'ятки Тернопільщини акумулюється в «Зведеному каталозі публічних бібліотек Тернопільської області» з можливістю пошуку за ознакою «Краєзнавство». Додаткову інформацію про видатних краян відображено у біобібліографічній частині каталогу, зокрема в розділі «Персоналії».

Сьогодні ми спостерігаємо новий етап у вивченні й документуванні етнокультурного різноманіття Тернопілля, що стало надійним тилом для десятків тисяч людей з окупованих регіонів і районів бойових дій. Тернопільщина надала прихисток понад 150 тисячам внутрішньо переміщених осіб. Станом на серпень 2024 року, на обліку в територіальних громадах області перебуває 68 тисяч ВПО, з них – 18 тисяч дітей. Матеріали про роботу обласної військової адміністрації щодо забезпечення житлом, створення умов для проживання, надання матеріальної допомоги, психологічної підтримки, працевлаштування, інтеграції та організації навчання дітей ВПО збираються і відображаються у відповідних розділах каталогу.

Ефективним інструментом промоції полікультурного різноманіття краю є корпоративний бібліотечний ресурс — регіональний інформаційний портал «Тернопільщина». Він об'єднує зусилля спеціалістів Тернопільської ОУНБ, центральних публічних бібліотек області, музейників, краєзнавців, науковців, освітян, громадських діячів і журналістів.

Об'єднані та систематизовані відомості про регіон на єдиній інформаційній платформі значно спрощують пошук краєзнавчої інформації, роблячи її доступною для широкого кола користува-

чів. Започаткований у 2004 році в рамках проекту «Створення регіональних інформаційних порталів та інформаційних центрів на базі публічних бібліотек України» [1], цей портал став універсальним віртуальним ресурсом, який сприяє збереженню та промоції культурного різноманіття області. Він охоплює всі сфери життя Тернопільщини, включаючи історію, культуру, родознавчі дослідження, пам'ятки природи, історії та культури, туристичні маршрути, геральдику, історію міст і містечок, персоналії видатних діячів тощо.

З 2020 року матеріали інформаційного ресурсу систематизуються згідно з Індексом краєзнавчих ресурсів Національної історичної бібліотеки України. Інформація згрупована за 14 розділами та 124 категоріями, що забезпечує легкість у навігації та доступ до потрібних даних. Система навігації portalу дозволяє користувачам швидко знаходити інформацію за допомогою тематичних блоків, рубрик, міток або інтерактивних карт і мультимедійних матеріалів. Окрім того, мобільна версія portalу розширює можливості доступу для тих, хто використовує стільниковий телефон.

Важливою перевагою portalу є його інтегрованість з іншими мережевими ресурсами та наявність системи гіперпосилань, що дозволяє користувачам легко переходити до інших матеріалів на теми, що їх цікавлять. Кожна публікація супроводжується списком використаних джерел, указаним автором, датою публікації, що підвищує рівень достовірності та наукової цінності матеріалів.

За двадцятирічну історію свого існування портал «Тернопільщина» став потужним інструментом для збереження та популяризації полікультурного різноманіття області. Завдяки йому зібрано та систематизовано величезний обсяг інформації, що відображає культурну спадщину різних етнічних спільнот регіону. Портал сприяє популяризації цих матеріалів серед широкої аудиторії, забезпечуючи доступ до історико-культурної спадщини як науковцям, так і звичайним користувачам.

Тернопільська ОУНБ продовжує активно підтримувати місцеві громадські ініціативи, спрямовані на збереження та популяризацію культурних традицій різних етнічних спільнот, особливо в умовах сучасних викликів, зокрема під час процесу реінтеграції внутрішньо переміщених осіб. Бібліотека прагне забезпечити рівні можливості та доступність для всіх відвідувачів, продовжуючи розвиватися як впливовий центр культури

та освіти, що відповідає сучасним потребам суспільства та сприяє розвитку регіону.

Список використаних джерел

1. Архипська О.І. Проект «Створення регіональних інформаційних порталів та інформаційних центрів на базі публічних бібліотек України» : Всеукр. наук.-практ. конф. директорів держ. та обл. універс. наук. б-к «Електронні ресурси бібліотек» / Обл. універс. наук. б-ка ім. Д. І. Чижевського. Кропивницький, 1999 – 2003. URL: <https://old.library.kr.ua/conference/arkhypska.html> (дата звернення: 10.08.2024).
2. Культура Тернопільщини : блог / Терноп. обл. універс. наук. б-ка. Тернопіль, 2013–2024. URL: <http://info.library.te.ua> (дата звернення: 11.08.2024).
3. Оленич Л. Видавнича діяльність Тернопільської ОУНБ. *Тернопільщина : регіон. інформ. портал* / Терноп. обл. універс. наук. б-ка. Тернопіль, 2004 – 2024. URL: <https://irp.te.ua/vy-davny-cha-diyal-nist-ternopils-koyi-ounb> (дата звернення: 12.08.2024).
4. Тернопільщина: регіональний інформаційний портал / Терноп. обл. універс. наук. б-ка. Тернопіль, 2004–2024. URL: <https://irp.te.ua> (дата звернення: 12.08.2024).
5. Ткач В. М. Польська національна меншина Тернопільщини: соціально-правовий та культурно-освітній аспекти (кінець XX – початок XXI ст.). Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, Тернопіль, 2018. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Tkach_Volodymyr/Polska_natsionalna_menshyna_Ternopilschyny_sotsialno-pravovyi_ta_kulturno-osvitnii_aspekty_kinets_Kh (дата звернення: 12.08.2024).

Лілія СНИГИРЬОВА,

бібліограф I категорії
відділу довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи
Національної історичної бібліотеки України,
кандидат філологічних наук, доцент,

Олена НЕСТЕРЕНКО,

завідувач відділу довідково-бібліографічної
та науково-інформаційної роботи
Національної історичної бібліотеки України.
м. Київ, Україна

**ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ
НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
НАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ УКРАЇНИ
(з досвіду Національної історичної бібліотеки
України)**

Україна – багатонаціональна, поліетнічна держава з багатьма культурами різних національностей. Тому питання надійного захисту культури національних спільнот, толерантного ставлення один до одного представників різних етнічних груп завжди має залишатися пріоритетним.

З метою досягнення більшої єдності між народами для збереження та реалізації ідеалів і принципів, які є їх спільним надбанням, держави-члени Ради Європи та інші держави підписали Декларацію Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів (1993 р.), у ст. 12 якої зазначено, що «корінні народи мають право дотримуватись, здійснювати, розвивати та передавати свої духовні та релігійні традиції, звичаї та обряди; право зберігати, охороняти та відвідувати без сторонньої присутності свої місця релігійного та культурного значення; право користуватися та розпоряджатися своїми обрядовими предметами і право здійснювати поховання на батьківщині останків своїх померлих»; Рамкову конвенцію про захист національних меншин (1995 р.), ст. 5 якої зобов'язує держави, що приєдналися до неї, «створити необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних

меншин, мали можливість зберігати та розвивати свою культуру, зберігати основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину» [4].

«Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» (1972 р.), «Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини» (2003 р.), а також «Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження» (2005 р.), ратифіковані Україною, забезпечують створення особливо сприятливих умов для діяльності ЮНЕСКО з охорони культурної спадщини національних меншин. В Україні створено законодавчу базу з питань збереження ідентичності і культурної самобутності корінних народів, що відповідає нормам міжнародного права, а також ратифіковано конвенції з охорони культурної спадщини корінних народів. У ст. 4 Закону України «Про корінні народи України» зазначено, що «корінні народи України мають право на дотримання, відродження та розвиток своїх духовних, релігійних та культурних традицій і звичаїв, збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини» [3].

Одним із важливих аспектів діяльності, розвитку та місії сучасної бібліотеки є збереження національно-культурної спадщини в Україні.

Національна історична бібліотека України (далі – НІБУ) відіграє значну роль у збереженні історичної спадщини, формуванні та збереженні духовної культури з початку свого заснування (1939 р.). Вона входить до загальної бібліотечної системи України – історично сформованого соціального інституту, відповідального за успадкування, накопичення і відтворення історичних знань, культурних цінностей і норм. Бібліотека дотримується пріоритету своєї роботи: комплектування і збереження історичного фонду, формування всеукраїнського депозитарію історичної літератури; забезпечення доступу до інформації з використанням можливостей глобальної мережі, науково-дослідна робота і науково-методична допомога обласним бібліотекам з питань бібліотечного краєзнавства. Допомагає їй у цьому використання різноманітних форм інформаційних технологій: оцифрування видань, створення та поширення інформаційних ресурсів, доступ до електронних баз, підтримка сайта, присутність сторінок у соцмережах тощо. Це далеко не повний перелік інформаційних можливостей. Але незмінною була і залишиться основна місія бібліотеки – зберегти історичну та культурну спадщину та знання, залишені поперед-

німи поколіннями. Бібліотека забезпечує своїх користувачів, серед яких багато науковців, студентів, краєзнавців, інформацією про пам'ятки історії, культури та елементи нематеріальної культурної спадщини (далі – НКС).

Національна історична бібліотека України має значні інформаційні ресурси: організаційний потенціал і накопичений досвід для того, аби стати опорним центром суспільно важливої діяльності зі збереження та популяризації культурної спадщини, зокрема, нематеріальної. У бібліотечному фонді НІБУ зберігається чимало книжок про історію національних спільнот, де зібрано інформацію про звичаї, обряди, свята, ремесла, оригінальність зразків народного одягу, народну медицину та кухню; про майстрів та їх інструменти; орнаменти, символи і знаки, успадковані від далеких предків; міфологію і фольклор із різних регіонів України. Все це є матеріальним свідченням існування традиційних знань і навичок, технологічних прийомів і художніх засобів, що передаються від одного покоління до іншого. Також варто зазначити, що НКС є однією зі складових краєзнавства, а НІБУ забезпечує з максимальною повнотою збір, бібліографування і доступ до інформації з теорії, методики та практики бібліотечного краєзнавства.

У Національному переліку елементів НКС України діє Інвентар, що представляє культуру корінних народів України. Це великий поступ вперед, оскільки культурна спадщина корінних народів України є невід'ємною частиною загальноукраїнської культури [2]. Цей Інвентар містить низку елементів: «Орєнек – кримськотатарський орнамент та знання про нього» (2018 р.), «Практика та культурний контекст приготування «чіберек» та «янтик» – традиційних страв кримських татар» (2022 р.), «Кавова традиція кримських татар / Qırımtatarlarda qahve içmekniñ adeti» (2024 р.), «Агир ава ве Кайтарма – традиційний танець кримських татар / Qırımtatarlarınıñ an-aneviy oyunı – Ağır hava ve Qaytarma» (2024 р.), які представляють культуру кримських татар, та «Традиція приготування ет аяклак (караїмський піріжок із м'ясом). Досвід караїмів Мелітополя» (2018 р.), цей елемент представляє культуру караїмів. Мета Інвентаря – якомога ширше представити культуру корінних народів, підвищити її впізнаваність як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Під час повномасштабної війни з російським агресором існує загроза зникнення, знищення або пошкодження культурних артефактів, втрата природних ландшафтів, культурних просто-

рів, місць, що пов'язані з ремеслами, майстерень, загибель або переїзд майстрів, все це наголошує на необхідності системного дослідження, збереження та популяризації НКС.

НІБУ, з метою збереження та популяризації НКС, вже декілька років реалізує проєкт «Нематеріальна культурна спадщина в документних джерелах». Відділ довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи у 2022 р. започаткував нову рубрику на сайті НІБУ «Нематеріальна культурна спадщина в документних джерелах» [5], у ній представлені інформаційні матеріали книжкових виставок про елементи НКС, внесені до Національного переліку України, зокрема, про два елементи НКС корінних народів України: Вип. 9. «Орґнек – кримськотатарський орнамент та знання про нього»; Вип. 13. «Традиція приготування ет аяклак (караїмський пиріжок із м'ясом). Досвід караїмів Мелітополя». У кожному випуску подано історичну довідку про ареал історичного та сучасного побутування елемента; стислий опис елемента; коротку інформацію про носіїв елемента, бібліографічний список. Також можна перегорнути сторінки окремих видань віртуальної книжкової виставки. Бібліотека продовжить інформувати своїх користувачів про інші елементи НКС національних спільнот України у майбутніх випусках.

Фахівці відділу досліджують інформацію про елементи НКС у фонді бібліотеки, інколи це доволі копітка робота, бо інформацію про окремі елементи НКС важко знайти. Не вистачає і нової літератури про сучасний стан та розвиток елемента, адже ці елементи продовжують розвиватися, передаватися від покоління до покоління.

У бібліотеці проводяться зустрічі з представниками національних спільнот України: науковцями, студентами, авторами та видавцями книг, майстрами, краєзнавцями. Щороку бібліотека представляє книжкові та віртуальні виставки, повідомлення про сторінки історії, про життя, мову, культуру національних спільнот України [1].

Отже, основу багатой нематеріальної культурної спадщини України становлять її унікальна історія, традиції, обряди, ремесла, кулінарні традиції всіх національностей, які проживають на її території. Національна історична бібліотека України продовжить свою роботу зі збереження та популяризації документів про елементи нематеріальної культурної спадщини, адже це культурно-духовні особливості, що відрізняють один етнос від ін-

шого, формують його національну ідентичність, яку ми повинні зберегти, незважаючи ні на що.

Список використаних джерел

1. Національна історична бібліотека України : офіційний сайт. URL: <https://nibu.kyiv.ua/> (дата звернення: 01.08.2024).
2. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України / М-во культури та інформ. політики України. URL: <https://mcp.gov.ua/news/v-ukrayini-zaprovadyly-pyat-inventariv-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadshhyny/> (дата звернення: 01.08.2024).
3. Про корінні народи України : Закон України від 01.07.2021 року № 1616-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (дата звернення: 01.08.2024).
4. Рамкова конвенція про захист національних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (дата звернення: 01.08.2024).
5. Рубрика «Нематеріальна культурна спадщина в документних джерелах». URL: <https://nibu.kyiv.ua/nks/> (дата звернення: 01.08.2024).

Вероніка Мунтян,

методист I категорії

КУ «Обласний центр національних культур

у м. Рені».

м. Рені, Україна

АКТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ТЕРИТОРІЇ РЕНІЙЩИНИ

Комплекси ризикових факторів сьогоdnішнього дня, зокрема воєнні деструктиви, мають неабиякий вплив на історико-культурну спадщину України, тож кризовий менеджмент будь-якої соціокультурної установи має розвиватися відповідно до вимог сучасності. Підходи до збереження, дослідження та промоції народного спадку вимагають модернізації, особливо на тих територіях, де різнонаціональний досвід становить етногеографічну цілісність.

Ренійська громада, розташована на території української Бессарабії, прикметна строкатим етнічним складом населення. Це стало головною причиною створення у 2000 р. в адміністративному центрі громади потужного соціокультурного осередку КУ «Обласний центр національних культур у м. Рені» (ОЦНК), котра донині провадить діяльність у сфері культури. Відповідаючи на дестабілізаційні виклики політико-економічного характеру, установа на основі власного досвіду та партнерського співробітництва виокремила кілька актуальних підходів до провадження соціокультурної діяльності на території Ренійщини.

Першим таким підходом стала *цифровізація* масового культурного контенту для споживачів шляхом переведення певних заходів в онлайн-формат. Це дало можливість залучати більшу кількість учасників заходів, отримувати вищі показники переглядів без залучення додаткових фінансових витрат. Більшість інтернет-платформ мають безкоштовну функцію аналізу ефективності публікацій, що дозволяє відстежувати відповідність прикладених зусиль отриманим результатам та мати опосередкований зворотний зв'язок від споживачів контенту. Так, порівняно із 2020

роком, показник охоплення дописів на офіційній сторінці ОЦНК у Facebook зріс майже у 10 разів, показник взаємодії з дописами – приблизно у 35 разів, покази допису – майже у 8 разів (Рис. 1). Відповідно, пропорційно збільшилася цільова аудиторія для популяризації культурної спадщини.

Рис. 1. Цифрова ефективність ОЦНК

Другим актуальним підходом було виокремлення культурного бенчмаркінгу або спостереження за роботою спеціалістів соціокультурної чи суміжних галузей для того, аби перейняти найкращі зразки перевірених досвідом рішень з метою подальшої їх адаптації у власній діяльності. Завдяки співробітництву із багатьма партнерськими соціокультурними установами закордоння (Румунія, Болгарія, Молдова) ОЦНК вдалося поліпшити роботу власних відділів, стимулювати методичну співпрацю та підвищити показники освітньо-культурних подорожей (Рис. 2). Досвід конкурентних чи партнерських установ у соціокультурній царині є аналітичним джерелом для уникнення поширених ри-

Рис. 2. Прогресія подорожей ОЦНК

зиків галузі або їх попередження. Згаданий підхід також розширює поле для науково-методичної діяльності закладів, збагачуючи інформаційний архів культурної спадщини національностей, котрі проживають на території Ренійщини (спеціальний проєкт ОЦНК «Культурологічні подорожі»).

Третій актуальний підхід до збереження, дослідження та промоції багатонаціональної історико-культурної спадщини вплив з попередніх – *транскордонне співробітництво*. Він означає встановлення тісних зв'язків із численними соціокультурними установами за кордоном із залученням інструментів діджиталізації: інтерактивність експозицій, архівація цифрового контенту, онлайн-маркетинг, цифровий туризм тощо. Участь ОЦНК у проєкті «Культура без кордонів» позначилася на підвищенні цифрової компетентності працівників, а також на розширенні міжнародних зв'язків установи (Рис. 3).

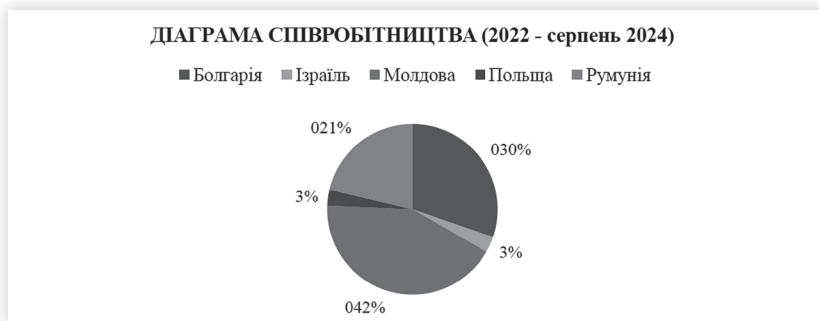

Рис. 3. Діаграма співробітництва ОЦНК

Четвертим у соціокультурній діяльності став *кросдисциплінарний підхід* у соціокультурній діяльності. Виражений здебільшого у співпраці ОЦНК із болгарськими культурними осередками та затверджений двосторонніми меморандумами, він означає залучення якомога більшої кількості фахівців із різних галузей, дотичних до реконструкції та збереження культурної спадщини національностей, в межах одного заходу. Це дозволяє консолідувати спеціалістів для спільної справи, влаштувати обмін досвідом та суттєво розширити міждисциплінарні зв'язки з предмета та об'єкта вивчення. У проєкті «Відроджуємо, щоби передати» ОЦНК разом із партнерами вдалося об'єднати фахівців з ткацтва, вишивки, в'язання, ллякарства, виготовлення взуття і прикрас, обробки шкіри та реставрації тканин для заходу-дефіле.

П'ятий підхід, *мультинаціональний*, має на меті популяризацію обізнаності та толерантності щодо культурної спадщини різних етносів на території Ренійщини. Цей підхід виявляє себе, зокрема, у циклах просвітянських заходів ОЦНК у школах та бібліотеках. Установа є репрезентантом Мультинаціональної культурної резиденції «Danube HQ», створеної за підтримки грантової програми «Малі міста – великі враження». Головна мета резиденції – надання культурної автономії етнічним спільнотам Бессарабії, створення мультинаціонального осередку для проведення фестивалів національних культур, а також виставок, ярмарків, поетичних зустрічей, гастрономічних заходів, екоакцій тощо.

Шостий підхід стосується дослідної діяльності соціокультурних установ. *Методологічний емпіризм* означає розширення граней усталених зустрічей міжнародних делегацій новітніми інструментами культурного впливу: введення в обіг інтерактивних ініціацій (екскурсії, часткове включення делегатів до участі в обрядових діях, гастрономічних подіях та ін.), виставки продуктів народних ремесел з економічною стимуляцією, влаштування двосторонніх заходів для артистів (як аматорів, так і професіоналів) тощо. Такі емпіричні події можуть служити гарним ресурсом продукування матеріалів для наукових досліджень, а також стимулюватимуть туристичну ланку окремого регіону.

Так, окреслені підходи суттєво урізноманітнюють важелі соціокультурного впливу в багатонаціональних регіонах та вже довели свою ефективність у діяльності ОЦНК на території Ренійщини. Вони не обмежені шляхами поліпшень та можуть бути адаптовані іншими установами, котрі провадять власну діяльність в інших регіонах України та закордоння.

Наталія СЕНЧЕНКО,

кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник
науково-дослідного відділу історії та археології
Національного заповідника «Києво-Печерська лавра».
м. Київ, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ

Києво-Печерська лавра є однією з найвизначніших православних святинь світу. Заснована в середині XI століття, вона стала осередком духовного життя нашого народу. Лавра приваблює мільйони паломників і є важливою складовою світової культурної спадщини. В умовах війни особливо актуалізується завдання збереження її писемних пам'яток. У Національному заповіднику «Києво-Печерська лавра» реалізується проект створення електронної бібліотеки «Документальна пам'ять Києво-Печерської лаври», центральне місце у якій займатимуть цифрові колекції документальної спадщини монастиря.

Успішна інтеграція цифрових колекцій до вже існуючої системи сервісів вимагає узгодження відповідних технологічних процесів, таких як визначення профілю комплектування, розробка структури колекцій, каталогізація, вибір стандартів метаданих, публікація на порталі, забезпечення збереження і доступу до цифрового контенту. Використання цифрових колекцій документальної спадщини монастиря на інших цифрових платформах, включаючи майбутню Національну електронну бібліотеку України, вимагає дотримання уніфікованих стандартів формування цифрового контенту. Це особливо актуально з огляду на перспективи розміщення цифрового контенту та популяризації документальної спадщини не лише в Україні, а й у світовому культурному просторі [5, с. 52–53].

Реалізація проекту «Документальна пам'ять Києво-Печерської лаври» надасть нові можливості для використання цифрових колекцій документальної спадщини монастиря в освітніх і наукових проектах. Цифрові колекції можуть існувати як само-

стійний інформаційний ресурс. Це дає підстави розглядати колекцію як новий об'єкт інформаційного пошуку.

В умовах обмеженого фінансування важливою умовою для побудови електронної бібліотеки є використання вільно розповсюджуваного програмного забезпечення. Такими відкритими системами є системи Dspace і EPrints, які були випробувані Інститутом програмних систем НАН України та впроваджені в академічних установах і університетських бібліотеках.

За часів ігуменства преподобного Феодосія в Києво-Печерському монастирі започаткували традицію написання та колекціонування рукописних книг. У келії преподобного Феодосія монах Іларіон писав книги вдень і вночі. Сам Феодосій займався прядінням ниток для палітурок, допомагаючи Никону Великому. Прп. Феодосій відомий також як засновник однієї з перших збірок церковних книг – бібліотеки Києво-Печерської лаври. Серед ченців були такі відомі шанувальники книг, як Даміан Цілитель, Григорій Чудотворець, Микола Святоша, який подарував монастирській книгозбірні свою бібліотеку.

Документальна спадщина Києво-Печерської лаври зберігається у фондах різних установ, зокрема таких, як Центральний державний історичний архів України (м. Київ), Національний заповідник «Києво-Печерська лавра», державні архіви м. Києва та Київської області, Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, а також в інших установах пам'яті та приватних колекціях як в Україні, так і за кордоном.

Проект «Документальна пам'ять Києво-Печерської лаври» передбачає пошук та систематизацію документальної спадщини монастиря, реконструкцію архіву Києво-Печерської лаври, оцифрування документів, створення цифрових колекцій та електронної бібліотеки, забезпечення доступу до цифрових інформаційних ресурсів [1, с. 18–23].

У Центральному державному історичному архіві України зберігається унікальний 128-й фонд, що містить документи Києво-Печерської лаври. Його унікальність обумовлена специфікою фонду, широкими хронологічними рамками (XVI–XX ст.) та обсягом документів, що містяться у 21 описі, до яких увійшло 30 040 справ.

Значна кількість документів архіву монастиря зберігається в інших фондах та установах пам'яті, що потребує значної підготовчої роботи з відбору та систематизації матеріалів для включення до відповідної колекції. У процесі реалізації проекту «Документальна пам'ять Києво-Печерської лаври» вирішено формувати

цифрові колекції документальної спадщини монастиря за тематичним принципом, попередньо визначивши 12 базових цифрових колекцій, які будуть містити окремі підколекції. Наприклад, базова колекція «Видавнича діяльність Києво-Печерської лаври» включатиме 5 підколекцій:

- підколекція «Літературна спадщина прп. Феодосія Печерського», до якої будуть включені твори ігумена монастиря;

- підколекція «Реєстри та каталоги видань» міститиме документи про друкування у лаврській друкарні богослужбової, проповідницької, повчальної та навчальної літератури і підручників; церковно-історичних творів, путівників тощо [2];

- підколекція «Географія розповсюдження видань» включатиме справи про поширення книжкової продукції; вручення книжкових подарунків гетьманам, особам з гетьманської адміністрації, вихідцям з печерської братії; справи про безкоштовне постачання та надання доброчинних книжкових пожертв духовенству інших країн, церквам і обителям Польщі, Литви, Молдови, балканських країн, монастирям на Афоні, ув'язненим у тюрмах, богомольцям, народним навчальним закладам та ін [3];

- підколекцію «Організація книгодрукування» складатимуть справи про формування особового складу друкарні; про підвищення професійної майстерності працівників; про нагородження за службу, а також списки ченців друкарського відомства (1896 р.), друкарів від часу заснування друкарні у 1616 р. (1903 р.), робітників, учнів і тимчасово працюючих (1919 р.) [4];

- підколекція «Ліквідація» включатиме справи про ліквідацію друкарні та її майна у 1917–1920 рр; акти по прийманню майна друкарні від 4 квітня 1918 р.; розпорядження підрозділів Всеукраїнської Комісії з ліквідації майна релігійних установ (1919 р.) тощо.

Збереження документальної спадщини Києво-Печерської лаври в умовах війни є надзвичайно важливим завданням, адже це невід'ємна частина національної пам'яті та культурного надбання України, що зберігає історичну правду та національну ідентичність народу. Цей проект відкриває нові можливості для її збереження, вивчення, популяризації та подальших наукових досліджень. Охорона цих унікальних артефактів є не лише питанням національної безпеки, але й обов'язком перед майбутніми поколіннями, які мають право знати свою історію та пишатися культурною спадщиною своєї країни. Завдяки реалізації проекту, ми зможемо не лише зберігати, але й досліджувати та популя-

ризувати документальну спадщину Києво-Печерської лаври, відкриваючи нові сторінки історії для наших нащадків.

Список використаних джерел

1. Сенченко Н. Актуальні питання формування цифрових колекцій електронних бібліотек . *Вісн. Кн. палати*. Київ, 2023. № 1.
2. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 128, оп. 1, Друкарські справи, спр. 38, арк. 56–64.
3. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 128, оп. 1, Друкарські справи, спр. 29, арк. 2–9.
4. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 128, оп. 1, Друкарські справи, спр. 34, арк. 8–13.
5. Шевченко О. В. Спрясін В.Г. Електронні документи в складі цифрової спадщини сучасного суспільства. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 3.

Дмитро ГОРШКОВ,

завідувач наукової бібліотеки

ДУ «Інститут очних хвороб і тканинної терапії

імені В.П. Філатова НАМН України».

м. Одеса, Україна

НАУКОВА РОБОТА ІНСТИТУТУ ІМЕНІ В.П. ФІЛАТОВА: ІСТОРИЧНІ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ

У статті висвітлюється наукова робота Інституту очних хвороб і тканинної терапії імені В. П. Філатова, зокрема через призму біографій учених, життя яких було пов'язане з цим закладом. Усі ці науковці представляли різні етнічні групи, що наочно демонструє етнонаукове та етнокультурне розмаїття як самого Інституту, так і міста Одеси в цілому.

Одеса – місто з унікальною історією та багатою культурною спадщиною, воно завжди було домівкою для багатьох етнічних груп. Італійці, французи, молдаване, гагаузи, євреї, греки, болгар, грузини – кожна з цих спільнот зробила свій внесок у розвиток міста. Це етнічне розмаїття знайшло відображення в архітектурі, мові, культурі та традиціях Одеси. Як у краплі води відображаються властивості всієї річки, так і етнокультурна різноманітність Одеси виявляється в етнічному та культурному розмаїтті наукового складу Інституту очних хвороб та тканинної терапії імені В. П. Філатова (далі – Інституту ім. В.П. Філатова). Для підтвердження цієї тези наведу шість прикладів – біографії вчених, чиє життя і діяльність були пов'язані з Інститутом ім. В.П. Філатова, які отримали світове визнання і для яких Інститут став своєрідним трампліном для подальшого професійного зростання та кар'єри.

Станіслав Андрійович Якименко (1938 – 2023) – видатний український офтальмолог, доктор медичних наук, професор, керівник відділу опіків очей Інституту ім. В.П. Філатова.

Народився у 1938 році в селі Рижівка, Черкаської області, в українській родині. У 1955 р. вступив до Київського медичного інституту, а згодом перевівся до Тернопільського медичного інституту, який закінчив у 1961 р. Розпочав свою кар'єру в Узбекистані, де активно долучався до операцій при лікуванні трахоми,

виконавши понад 2000 хірургічних втручань. У 1968 р. Станіслав Андрійович прийшов до Одеського інституту очних хвороб, тут він пройшов шлях від аспіранта до завідувача відділу опіків очей (з 1988 р.). У 1972 р. захистив кандидатську дисертацію, а у 1986 – докторську. У 1993 р. йому було присвоєно звання професора.

Основний напрям наукової роботи професора Якименка включав вивчення патогенезу опіків очей та розробку нових методів лікування, таких як кератопротезування. Кілька разів він створював нові моделі кератопротезів, які були ефективними навіть у складних випадках помутніння рогівки. За свою кар'єру професор здійснив понад 12 000 операцій. Під його керівництвом виконано 2 докторських та 8 кандидатських дисертацій.

Станіслав Якименко був високо відзначений за свою професійну діяльність. Він лауреат Премії імені академіка В. П. Філатова «За найкращу роботу з офтальмо-хірургії та пластичної хірургії», нагороджений Почесними грамотами Міністерства охорони здоров'я України та Академії медичних наук України. 1998 р. Кембриджський міжнародний біографічний центр присвоїв йому звання «Людина XX століття».

Теврат Усупович Горгіладзе (1926–1996) – визначний офтальмолог, доктор медичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, грузин за національністю.

Народився в селі Горгадзнебі, Аджарської АССР, після закінчення школи вступив до Одеського державного медичного інституту, який закінчив у 1954 р.

В Інституті ім. В.П. Філатова Теврат Усупович займався проблемами трансплантації рогівки. Це стало темою його кандидатської дисертації, яку він захистив у 1961 р. У 1966 - 1969 рр. працював у Тунісі, де його внесок у медицину було відзначено Орденом Туніської Республіки. У 1975 р. він захистив докторську дисертацію і став професором. Згодом очолив відділення патології та мікрохірургії рогівки. Активно розвивав кріохірургію та заснував Республіканський центр медичної реабілітації інвалідів по зору. Його дослідження охоплювали патогенез та нові методи лікування дистрофічних захворювань рогівки, про що свідчать його монографії та понад 290 наукових праць.

Ісаак Григорович Ершкович народився 22 серпня 1904 р. в Одесі, в єврейській родині. Після закінчення школи вступив на лікувальний факультет Одеського державного медичного інституту ім. М.І. Пирогова, який закінчив у 1925 р., отримавши кваліфікацію лікаря-окуліста. Працював окулістом у лікарнях Одеси, Криво-

го Рогу, Дніпропетровська. У 1933-1936 рр. навчався в аспірантурі при клініці хвороб очей Одеського медінституту, а з 1936 р. працював асистентом на кафедрі. Працював в Інституті ім. В.П. Філатова під керівництвом самого академіка Володимира Філатова, був завідувачем одного з клінічних відділень. На початку Другої світової війни був призваний на військову службу, очолював очне відділення евакогоспіталю, дослужився до звання підполковника медичної служби.

Після війни, на тлі репресій, зокрема під час «Справи лікарів» 1952-1953 рр., Ісаак Ёршкович, який підтримував теплі та довірчі стосунки з В.П. Філатовим, прислухався до його поради переїхати за Урал. Завдяки цьому він уникнув репресій та зберіг життя.

Родина Войно-Ясенецьких

Валентин Валентинович Войно-Ясенецький (1913-1992) – засновник лабораторії патоморфології Інституту та української офтальмопатоморфології. Спочатку його лабораторія зосередилася на вивченні процесів приживлення рогівкового трансплантату та шкіри, тканинної несумісності та консервації тканин, що відповідало напрямам наукових досліджень В.П. Філатова.

Валентин Валентинович Войно-Ясенецький народився 1913 р. в Переяславлі-Заліському, де його батько тоді працював земським лікарем. Походив зі старовинного польського дворянського роду Войно-Ясенецьких із Галицько-Волинського князівства, що ускладнювало його життя у радянські роки. Його батько, Валентин Феліксович Войно-Ясенецький (1877-1961), був відомим хірургом, доктором медичних наук, професором, автором відомої фундаментальної праці «Нариси гнійної хірургії». У 1923 р. прийняв чернечий постриг і був рукоположений в єпископи. Того ж року його заарештували за стандартною підозрою у «контрреволюційній діяльності». Це стало початком періоду тюрем і заслань. У жовтні 1941 р. став консультантом усіх госпіталів Красноярського краю та головним хірургом евакогоспіталю. У середині 1942 р. термін його заслання закінчився. Восени 1942 р. був зведений у сан архієпископа та призначений на Красноярську кафедру. 1944 р. очолив Тамбовську єпархію, 1946 – Кримську єпархію, але продовжував свою лікарську та педагогічну діяльність.

Валентин Валентинович Войно-Ясенецький розпочав працювати у сімнадцять років: завідував майстернею наочних посібників та оформлював таблиці для медичних інститутів. У 1935 р. він вступив до Ташкентського медичного інституту, закінчив його

з відзнакою у 1940 р. Після цього працював судово-медичним гістологом та патологоанатомом у Ташкенті. 1946 р., на запрошення В.П. Філатова, переїхав до Одеси, де організував офтальмопатоморфологічну лабораторію, якою керував впродовж 40 років. Лабораторія проводила дослідження клінічного матеріалу, що дало змогу створити унікальний музей макроскопічних та мікроскопічних препаратів, корисний для майбутніх поколінь учених.

Під час роботи в Інституті Валентин Валентинович Войно-Ясенецький досяг значних наукових результатів, написав близько ста наукових праць. Його роботи вирізнялися винятковою чесністю та ретельно перевіреними даними. Кандидатську дисертацію захистив у 1950 р., докторську дисертацію – у 1961. Професором став у 1967 р.

Іван Михайлович Логай (1933-2020), народився у родині закарпатських угорців, у селі Горонда, нині це Мукачівський район, Закарпатської області, – лікар-офтальмолог, доктор медичних наук, заслужений діяч науки та техніки України. Закінчив Сімферопольський медичний університет у 1957 р., у 1963 став аспірантом Інституту ім. В.П. Філатова. У 1965-1985 рр. завідував відділом травми ока. У складні часи перебудови, у 1985-2003 рр., був директором Інституту. Був також головою Науково-медичного товариства офтальмологів України. Сфера його наукових досліджень: офтальмо-травматологія, трансплантація рогівки, катаракта, професійні захворювання органу зору.

Доктор Нгуен Чонг Ньян – професор, президент Товариства офтальмологів В'єтнаму. У 1961-1964 рр. жив в Одесі та навчався в аспірантурі Інституту ім. В.П. Філатова під керівництвом академіка Надії Пучковської. Нгуен Чонг Ньян захистив кандидатську дисертацію, присвячену дослідженню кератопластики в галузі офтальмології.

Під час війни у В'єтнамі Нгуен Чонг Ньян був не тільки лікарем-офтальмологом, а й терапевтом загального профілю, лікував також бойові травми ока, глаукому та катаракту. Отримані в Інституті ім. В.П. Філатова багаж знань і досвід, а також працьовитість забезпечили вченому великий авторитет серед колег та пацієнтів, про це свідчить його призначення на посаду директора Національного інституту офтальмології В'єтнаму, який він очолював впродовж 11 років. У 1992-1995 рр. був міністром охорони здоров'я В'єтнаму.

Як Інститут ім. В.П. Філатова представляє сучасну українську медичну науку на європейському рівні? Вчені Інституту гід-

но та на систематичній основі представляють українську медичну науку на європейських та світових наукових симпозиумах та конференціях. На підтвердження цієї тези наведу п'ять прикладів з історії Інституту лише за 2024 рік.

SOIE Symposium. У червні у Лозанні (Швейцарія) відбувся SOIE Symposium за участі Moorfields Eye Hospital. На особисте запрошення професора Карла П. Герборта у симпозиумі взяли участь заступник директора з науково-освітньої роботи, професор, завідувач відділу запальних захворювань ока Олександра Зборовська та науковий співробітник відділу запальних захворювань ока Олександра Дорохова.

16-й КОНГРЕС EUNOS. У червні відбувся конгрес Європейської асоціації нейроофтальмологів (EUNOS). Зустріч відбулася у Роттердамі (Нідерланди). У конгресі з доповіддю виступила доктор медичних наук, старший науковий співробітник Лабораторії розладу бінокулярного зору Ірина Бойчук. На цьому конгресі її було обрано членом ради Європейської асоціації нейроофтальмологів.

15-й ЩОРІЧНИЙ КОНГРЕС EUCORNEA. У травні відбувся 15-й конгрес Європейського товариства фахівців із захворювань рогівки та поверхні ока (EuCORNEA-24). Захід був організований Європейським товариством фахівців із захворювань рогівки та поверхні ока EUCORNEA. Конгрес зібрав фахівців із цієї проблеми майже з усього світу в Сорбонні (Париж, Іль-де-Франс). У конгресі взяли участь наші досвідчені фахівці-офтальмологи відділу патології рогівки ока: проф. Г.І. Дрожина, кандидати медичних наук Л.Ф. Тройченко, О.М. Іванова, К.В. Середа. Вони представили електронні постери, які викликали зацікавленість учасників конгресу.

16-й Конгрес європейського глаукомного товариства. З 1 по 4 червня у Дубліні (Ірландія) відбувся 16-й конгрес Європейського глаукомного товариства, який став знаковою подією серед глаукоматологів. У ході цього масштабного заходу обговорювалися важливі аспекти методів лікування глаукоми. Від Інституту ім. В.П. Філатова на конгресі виступив доктор медичних наук, професор, завідувач відділу глаукоми та патологій кришталика С.К. Дмитрієв.

Впровадження нового інноваційного кератопротезу. 14 червня вперше в Україні проведено кератопротезування з імплантацією бостонського кератопротеза I типу. Бостонський кератопротез типу I – це пристрій штучної рогівки. Його імплантують для лікування багатьох тяжких захворювань рогівки, при яких неможливе проведення наскрізної кератопластики. Вперше в Україні в Інституті ім. В.П. Філатова було проведено кератопротезуван-

ня з імплантацією такого кератопротеза у хворого ветерана ЗСУ з васкуляризованим помутнінням рогівки, афакією та компенсованою вторинною глаукомою на єдиному оці. Операція проводилася двома бригадами хірургів відділу патології рогівки та відділу травматичної патології ока. Операція пройшла успішно! Це підтвердили спостереження протягом двох місяців: ранніх післяопераційних ускладнень не було відзначено.

Інститут ім. В.П. Філатова, беручи активну участь у міжнародних наукових конференціях, представляє українську медичну науку на європейському рівні, підтверджуючи свою важливу роль у сучасній офтальмології та у розвитку міжкультурного діалогу в науці. Участь науковців Інституту в міжнародних симпозиумах та конференціях сприяє популяризації новітніх медичних досягнень України та відкриває нові можливості для професійного розвитку та співпраці між ученими з різних країн.

Інститут очних хвороб ім. В. П. Філатова є місцем, що об'єднало представників різних народів і культур для досягнення значних наукових результатів у галузі офтальмології та медичної науки. Діяльність учених з різних етнічних груп (українців, грузинів, євреїв, угорців, в'єтнамців та ін.) наочно демонструє багатогранність та етнічне розмаїття не тільки Інституту, але й самої Одеси і України. Отже, Інститут став не лише центром провідних наукових досліджень в офтальмології, але й майданчиком для інтеграції національних та міжнародних наукових спільнот.

Варто зазначити, що нині Інститут ім. В.П. Філатова є не лише важливим науково-дослідним центром, а й справжньою гордістю нашої країни. Згадуючи історію цієї установи, ми розуміємо, що її внесок у розвиток медицини не лише на національному, а й на міжнародному рівнях має величезне значення. Протягом десятиліть Інститут ім. В.П. Філатова є місцем, де розвивалися медичні технології, ставали реальністю інноваційні лікувальні підходи. Завдяки своїм науковим досягненням, Інститут продовжує прославляти Україну на високому рівні, забезпечуючи міжнародне визнання української медичної науки.

Список використаних джерел

1. Н.А. Пучковська у спогадах сучасників / Н.В. Пасечнікова [та ін.], Одеса, 2008.
2. Товариства офтальмологів України. *Офтальмол. журн.* 1996. № 4. С. 255-257.

3. Віт В.В., Мальцев Є.В. В.В. Войно-Ясенецкий и Украинская школа офтальмопатоморфологии. *Офтальмол. журн.* 2013. № 1. С.120-122.
4. Цифровий архів офіційного сайту Інституту ім. В.П. Філатова. Розд. Події. URL: <https://institut-filatova.com.ua/soie-symposium/> (дата звернення: 15.08.2024).
5. Цифровий архів офіційного сайту Інституту ім. В.П. Філатова. Розд. Події. URL: <https://institut-filatova.com.ua/16-yj-konhres-eunos/> (дата звернення: 21.08.2024).
6. Цифровий архів офіційного сайту Інституту ім. В.П. Філатова. Розд. Події. URL: <https://institut-filatova.com.ua/15-j-shchorichnyj-konhres-euscornea/> (дата звернення: 21.08.2024).
7. Цифровий архів офіційного сайту Інституту ім. В.П. Філатова. Розд. Події. URL: <https://institut-filatova.com.ua/16-j-konhres-ievropejskoho-hlaukomnoho-tovarystva/> (дата звернення: 21.08.2024).
8. Цифровий архів офіційного сайту Інституту ім. В.П. Філатова. Розд. Події. URL: <https://institut-filatova.com.ua/vpershe-v-ukraini-provedeno-keratoprotezuvannia-z-implantatsiiei-bostonskoho-keratoprotezu-i-typu/> (дата звернення: 21.08.2024).
9. Цифровий архів Національної наукової медичної бібліотеки України. Розд. Ювілеї. URL: <https://library.gov.ua/event/narodyvsya-valentyn-feliksovych-vojno-yasenetskyj-arhiyepyskop-luka/> / (дата звернення: 21.08.2024).

Тамара КУХАРУК,

завідувач відділу соціокультурної діяльності

Одеської національної наукової бібліотеки.

м. Одеса, Україна

МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ ПОДІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ЯК КОНСОЛІДУЮЧА ПЛАТФОРМА У ЗБЕРЕЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ: З ДОСВІДУ РОБОТИ ОДЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Війна Росії проти України, що розпочалась у лютому 2014 р. з тимчасової окупації АР Крим та окремих районів Донецької та Луганської областей, до 2022 р. тривала у форматі АТО та ООС. 24 лютого 2022 р. росія вдалася до повномасштабної агресії проти України.

Війна посилила консолідацію української нації. Національна єдність стала основою успішного спротиву. Війна триває вже третій рік. Вона впливає на життя українців, а її наслідки матимуть вплив на українську та світову спільноту і після закінчення бойових дій. Історія сучасної російсько-української війни посяде головне місце в новітній українській історії та національній пам'яті.

З перших днів агресії Росії проти України відбувається документування воєнних подій: фіксуються та оприлюднюються відомості про загиблих та постраждалих, перебіг окремих подій російсько-української війни та героїчного спротиву нашого народу, свідчення тих, хто пережив і бачив на власні очі злочини окупантів; виокремлюються моральні та матеріальні втрати, обсяги гуманітарної та іншої допомоги тощо.

Нині Українська держава та суспільство роблять усе можливе, щоб зберегти правду і пам'ять про війну: про героїчний спротив жителів міст і містечок; про загиблих захисників і захисниць, воїнів ЗСУ і цивільних осіб; щоб вшанувати українців, які проявили і проявляють мужність і героїзм у боротьбі проти жорстокого і цинічного агресора.

Вийшло чимало публікацій на електронних ресурсах та у друкованих ЗМІ, статей у популярних та наукових журналах. У деяких, наприклад в «Українському історичному журналі», створе-

но вже окрему рубрику, що висвітлює події та подає аналітику російсько-української війни. З'явився певний пласт літератури – наукової, публіцистичної, художньої, мистецької, що висвітлює різні аспекти цієї теми.

«На третьому році війни ми повинні говорити, що підхід до меморіалізації пам'яті про цю війну має бути систематизований... Концепт меморіалізації об'єднає нас усіх... Пам'ять важлива для наступних поколінь як приклад життя та приклад цінностей, якими воно має бути сповнене», – зазначив в.о. Міністра культури та інформаційної політики України Ростислав Карандєєв та анонсував розробку Концепції меморіалізації спільно з Інститутом національної пам'яті.

У цьому напрямі роботи дієвим є досвід бібліотек як освітніх соціокультурних установ, що не тільки збирають, зберігають і популяризують видання, що висвітлюють тему російсько-української війни, а й організують і проводять різноманітні комплексні заходи з комеморації та меморіалізації російсько-української війни. Важливими у цьому аспекті є презентації нових видань за участі авторів-воїнів ЗСУ. Такі заходи, що залучають до спілкування провідних науковців, фахівців, громадських діячів, представників благодійних і волонтерських фондів, студентську молодь, зазвичай, збирають численну різновікову аудиторію, мають резонанс у ЗМІ та у культурному житті суспільства.

З досвіду роботи ОННБ

Знаковою у цьому плані стала творча зустріч з відомим публіцистом і телеведучим, нині військовослужбовцем ЗСУ Павлом Казаріним та презентація його книжки «Дикий Захід Східної Європи», що стала переможцем конкурсу «Книга року ВВС» (2022) у категорії «Есеїстика». На зустріч прийшли більше 200 осіб (офлайн). Змістовне спілкування з автором тривало понад 2 години.

Резонансними подіями стали також презентації:

- збірки репортажів «Деокупація. Історії опору українців. 2022» та зустріч з її автором Богданом Логвиненком, журналістом, засновником проекту Ukraïner. У збірці зворушливо описано поїздки деокупованими територіями України у квітні – листопаді 2022 року. Зміст книжки структурований за хронологією звільнення Збройними силами України окупованих росіянами міст: Буча, Гостомель, Тростянець, Ізюм, Лиман, Херсон. У репортажах – історії українських військових, співробітників поліції, волонтерів і простих громадян України;

- творча зустріч із В'ячеславом Раєвським, письменником, офіцером ЗСУ, та презентація його збірки оповідань «ПозитиVV. Спогади. Від радянського курсанта до захисника України»;

- «Двічі живий»: творча зустріч з письменником Віталієм Запекою (у рамках XXIV Всеукраїнської виставки-форуму «Українська книга на Одещині»). Віталій Запека – доброволець, учасник російсько-української війни з позивним «Спілберг», лауреат Міжнародної літературної премії «Воїн світла»;

- презентація книжки колишнього військовослужбовця Збройних сил України, захисника Донецького аеропорту, Героя України Олександра Терещенка «Життя після 16:30»;

- презентація книжки «Вірність. Мужність. Сила. Герої Військово-Морських сил Збройних сил України». Видання приурочене до професійного свята військовослужбовців і працівників ВМС ЗСУ. Захід відбувся за участі автора книжки, начальника служби зв'язків з громадськістю Командування ВМС ЗСУ, капітана 2-го рангу Олега Чалика.

У ланцюжку презентацій хочеться звернути увагу на презентацію збірки поезій «Я птах між тенет» Іллі Чернілевського – 30-річного полеглого захисника України, талановитого поета, перекладача, співака, композитора, актора. У презентації взяли участь провідні науковці, представники громадської організації «Ветеранс ХАБ ОДЕСА». Дуже цінними для нас, бібліотекарів – організаторів презентації, стали щирі слова вдячності від бабусі загиблого поета і воїна – Валентини Кирилівни Борисенко, етнолог, історика культури, доктора історичних наук, професора.

Зацікавленість з боку користувачів бібліотеки та культурної спільноти міста викликали презентації видань про нинішню російсько-українську війну, авторами яких є цивільні люди: митці, літератори, журналісти, що пережили певні події та знайшли у собі сили поділитися власними думками, свідченнями, драматичними спогадами:

- презентація новинок харківського видавництва «Ранок»: «Чернігів-2022. Війна цивільними очима» архітектора з Чернігова Олени Грицюк та «Підвальні хроніки» одеської художниці Ірини Потапенко і зустріч з авторками (у форматі онлайн-офлайн);

- зустріч з письменниками, сценаристами, режисерами, членами Національної спілки кінематографістів України – Сергієм Дзубою і Артемієм Кірсановим та презентація їх книжок «Позивний “Бандерас”», «Позивний Бандерас. Операція “Томос”», «Заборонений»;

- презентація книжки Бориса Тинки «Одеса 4.5.0.». Борис Тинка – поляк, сертифікований гід по Одесі, амбасадор Одеси в Польщі. У творчому доробку pana Бориса – путівники по Одесі, Києву, Львову. Після 24 лютого 2022 р. він залишився в Одесі та почав активно займатися організацією гуманітарної допомоги з Польщі. Книжка «Одеса 4.5.0.» – це щоденник, який Тинка вів з першого дня повномасштабного вторгнення Росії в Україну;

- презентація монографії «Російсько-українська війна: погляд кримінолога» (Київ, 2023) за участі (онлайн) автора – Івана Богатирьова, доктора юридичних наук, професора, науковця-кримінолога, заслуженого діяча науки і техніки України;

- творча зустріч з поетом Тарасом Федюком, президентом Асоціації українських письменників, лауреатом Національної премії України імені Т.Г. Шевченка (2007), засновником поетичної серії «Зона Овідія». Він читав свої нові вірші, в яких закарбовані події цієї війни.

Заслужують на увагу тематичні комплексні заходи, що проходять у бібліотеці:

- цикл лекцій, присвячених передумовам і перебігу російсько-української війни, Олександра Музичка, доктора історичних наук, професора кафедри історії України ОНУ ім. І.І. Мечникова: «Уроки одного року тисячолітньої війни», «День Героїв України: історія та сенс величного свята»; «Боротьба українців за подальше самоствердження на початку ХХІ ст. в умовах наростання російської загрози» та ін., які супроводжувалися тематичними книжковими виставками;

- виставкова акція «Нескорені війною»: до 10-х роковин початку російського збройного вторгнення в Україну (20.02.2014), яка включала книжкову експозицію, що постійно поповнювалася новими виданнями, та цикл оглядів, лекцій (наприклад: «Усна історія як важлива складова наукового історіографічного дослідження подій сучасної російсько-української війни»; лектор Н. Петрова, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, заступник декана факультету історії та філософії з наукової роботи ОНУ імені І.І. Мечникова), обговорень окремих видань, що їх проводили бібліотекарі, науковці (передусім, історики). Впродовж 2024 р. було проведено 8 таких зустрічей, цільова аудиторія – студентська молодь, яка доволі активно включалася в обговорення та доводила власну обізнаність і національну свідомість, демонструвала зацікавленість новою літературою;

- у рамках Національного тижня читання «Ріки незмінно течуть додому» була проведена творча зустріч з одеськими поетами «СЛОВО – світ у моїй хаті». Власні вірші про російсько-українську війну читали: Є. Заславська, Є. Краснаярова, М. Галіна, В. Іллінська, К. Остапенко (усі – члени творчого об'єднання «Одеса – місто літератури ЮНЕСКО»).

У центрі уваги користувачів бібліотеки (онлайн та офлайн) – книжкові (традиційні та електронні) виставки, які розповідають про українців, що загинули, відстоюючи нашу незалежність, свободу й майбутнє:

«Письменники, яких забрала війна» – у рамках відкриття конкурсу читацьких відгуків «Книголюб – 2024»; «Герої не вмирають» до Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України; «Шлях нескорених»; «Непереможені»; «Пам'ятаємо – перемаємо!» до Дня пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, де окремим розділом представлено книжки про передумови, перебіг та події нинішньої російсько-української війни та про сучасних героїв; «Пережити і розповісти: із воєнних щоденників» та інші.

Перегляди деяких із зазначених електронних виставок (електронні версії традиційних виставок) фіксують понад 2000 відвідань. Важливо, що такі виставки є доступними для перегляду і роботи користувачам з інвалідністю. Розділи, що розкривають основні події нинішньої російсько-української війни, розповідають про героїв-воїнів ЗСУ, волонтерів, містять також тематичні книжкові виставки, присвячені визначним і святковим дням в українському календарі визначних і пам'ятних дат (наприклад, книжкові експозиції: «І є держава Україна, і є нескорений народ!» до Дня Державності України; «Україна – ЮНЕСКО: історія і сьогодення» до 70-ї річниці членства України в ЮНЕСКО; «За покликом серця» до Дня українського добровольця та ін.).

Значною подією у культурному житті міста є мистецькі проекти, що їх у партнерстві з митцями (Одеським відділенням НСХУ) організує і втілює бібліотека:

- виставки картин «War Black Sea» художника Стаса Жалобнюка. Роботи митця закликають поміркувати, чи здатний живопис осягнути весь жах, який принесла в Україну російська армія, та усвідомити, яку загрозу несе країна-агресор всьому цивілізованому світу;

- мистецька експозиція «ВоляНеСмерть»: колекція дизайнерського одягу, створеного художником-дизайнером Володи-

миром Уманенком у перші місяці повномасштабного вторгнення РФ на територію України;

- презентація художнього альбому та виставка творів київського художника Володимира Реброва «Війна очима українського художника», творча зустріч з митцем та виставка його графічних робіт та інші проекти.

Хочеться окремо відзначити роботу бібліотеки, яка допомагає ретельніше підійти до висвітлення теми російсько-української війни.

Патріотична акція, яку з 2014 р. проводить наша книгозбірня – «Бібліотека – українському воїну» – формування і передача до військових частин нових видань наукової і популярної літератури, переважно, новинок вітчизняної літератури. Ця акція відбувалася, зазвичай, у рамках Всеукраїнської виставки-форуму «Українська книга на Одещині» та до Дня захисників і захисниць України. А з 2022 р. до цієї акції додалися заходи, що проходили у рамках бібліотечного проєкту до Міжнародного дня дарування книг («Велика Одеська Бібліоніч»), та заходи до Всеукраїнського дня бібліотек. Працівники ОННБ з бібліотечним творчим «десантом» їдуть (за попередньою домовленістю) у медичний заклад, де проходять реабілітацію поранені воїни ЗСУ. У програмі таких зустрічей: книжкова виставка та бібліографічний огляд новинок різножанрової літератури, передача воїнам наукових і популярних видань, коротка концертна програма. За цей час військово-службовцям передано понад 20 000 примірників нових видань.

З 2022 р. періодично влаштовується акція – «Культурний фронт – воєнному фронту» – колективний донат: збір коштів для передачі у фонд «Повернись живим».

Проаналізувавши соціокультурну роботу ОННБ з комеморації та меморіалізації російсько-української війни, можна зробити висновки, що вона об'єднує навколо бібліотеки та залучає до співпраці у різноманітних проєктах і заходах провідних науковців, фахівців, митців, громадських діячів, презентуючи їх науковий і творчий доробок; розширює коло співпраці з державними інституціями та громадськими організаціями («Ветеранс хаб Одеса», Південний міжрегіональний відділ Управління забезпечення реалізації політики національної пам'яті в регіонах та інші), і безпосередньо займається питаннями меморіалізації російсько-української війни і надає методичні та інформаційну допомогу. Все це робить бібліотеку своєрідним інформаційно-культурним та інтелектуальним майданчиком, патріотичним

і, водночас, креативним простором, який консолідує людей різного віку, що мають можливість знаходити потрібну інформацію, висловлювати власні ідеї, думки і ділитися творчими напрацюваннями у загальній справі меморіалізації російсько-української війни; сприяє вивченню та популяризації вітчизняних видань та інших інформаційних ресурсів, що розповідають і доносять правдиву інформацію про нинішню російсько-українську війну; допомагає вивченню та систематизації запитів на нову літературу з боку військовослужбовців.

СЕКЦІЯ 4

«КРАЄЗНАВЧІ ТА ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ»

Олег ДЬОМІН,

завідувач сектору науково-дослідної роботи
науково-методичного відділу
Одеської національної наукової бібліотеки,
доктор історичних наук, професор.
м. Одеса, Україна

Євгеній ГОДОВАНИЙ,

кандидат історичних наук,
незалежний дослідник.
м. Крижопіль, Україна

**ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА Д.К. ЗАБОЛОТНОГО
В СЕЛІ ЧОБОТАРКА У 1918 – 1920 рр.**

Широка географія життя та діяльності видатного українського вченого, одного із провідних фахівців світової мікробіології, академіка, президента Академії наук УРСР Данила Кириловича Заболотного (1866 – 1929). Він працював у столицях і провінційних містах, у селах і аулах, на сході (Монголія, Маньчжурія), заході (Аравія) та півдні (Індія) Азії. Але ніколи не забував рідну оселю в селі Чоботарка на Поділлі і завжди прагнув туди повернутись.

Постать Д.К. Заболотного відображена в численних і різноманітних за жанром наукових, науково-популярних, енциклопедичних, довідкових виданнях: книжках, монографіях, путівниках, збірках, матеріалах конференцій, статтях різного спрямування та характеру. Увесь історіографічний доробок ще чекає своїх дослідників. А проведення такої роботи необхідне. І приклад із ситуацією Чоботарки показовий. З одного боку, існує садиба-музей Д.К. Заболотного в с. Заболотному (колишня Чоботарка). Але з іншого боку, є ряд не до кінця з'ясованих питань і щодо його приїздів до рідної хати, і щодо його перебування там у 1918 – 1920 рр. Так, епізод майже більш ніж однорічного проживання професора Д.К. Заболотного в селі практично не відображений у літературі.

Тільки один приклад показує, наскільки різні уявлення щодо чоботарських подій мають найбільш обізнані із його життям вінницькі краєзнавці ХХІ ст. 16 листопада за новим календарем 1918 р. газета «Одесские новости» повідомляла: «...третього

дня у поїзді, на шляху із Києва в Крижопіль, померла дружина відомого професора Заболотного – популярна письменниця, яка писала під псевдонімом Л.В. Радецька. Покійна проживала останнім часом в селі в кількох верстах від станції Крижопіль. Повертаючись до себе додому, жінка середніх років раптово померла. Близький друг професора Заболотного доцент В.К. Стефанський повідомив нам, що професор Заболотний знаходився в той час у Петрограді» [4].

Про те, що Д.К. Заболотний під час смерті дружини перебував у Петрограді, писала і директор меморіального музею академіка Д.К. Заболотного в с. Заболотне, Крижопільського району, Вінницької області, К.С. Ганнущенко. [5]. Але існує й інше припущення. Вінницький письменник і краєзнавець М. Рябий стверджує, що звістка про смерть Л.В. Радецької застала Д.К. Заболотного у Києві [11]. Проте таке антагоністичне бачення створилося не випадково, бо ці дві протилежні оцінки продовжили такі ж самі протилежні підходи авторів ХХ ст.

Крім того, серед тих питань, що не лежать на поверхні і мало представлені в літературі, – його діяльність у виборних органах місцевої влади, проблеми достовірності зустрічей Д.К. Заболотного з провідними українськими більшовицькими діячами, ватажками українського повстанського руху, командирами Української Галицької армії, час від'їзду Д.К. Заболотного із Чоботарки в Одесу на постійну роботу та перебування там. Для з'ясування цих питань потрібне накопичення нового матеріалу, бо збереглося і оприлюднено надзвичайно мало свідоцтв про його діяльність на Крижопільщині. Значна частина їх розпорошена по архівах і потребує розшуку, ряд документів сконцентровано у меморіальному музеї Д.К. Заболотного, але вони потребують додаткового дослідження.

Д.К. Заболотний приїхав на похорон дружини, що відбувся у с. Чоботарка, Ольгопільського повіту, майже поряд із залізничною станцією Крижопіль. Це свідчить про те, що він знаходився неподалік від Поділля, скоріше за все, у Києві, і це підтверджується іншими матеріалами. За свідченням сучасників, Л.В. Радецька-Заболотна була надійним супутником і подружжя було тісно пов'язане між собою. Такі відносини стали причиною того, що Д.К. Заболотний не зміг повернутись у попереднє життя і залишився жити і працювати в Чоботарці. Тим більш, що саме в цьому селі він народився і провів перші роки свого життя.

Невдовзі після того, як він вирішив залишитись у селі, його обрали членом Ради селянських депутатів та комісаром народної освіти та охорони здоров'я Ольгопільського повіту. В Державному архіві Вінницької області збереглися документи, пов'язані з його роботою на цій посаді. Проте залишається питання, де ж саме він проживав, виконуючи повсягденні службові обов'язки.

Паралельно із громадськими справами він не полишив професійних справ і розпочав підготовку популярних за змістом медичних текстів для селян, у яких розповідав про шляхи зараження інфекційними хворобами та методи їх лікування в умовах села. Деякі з них зберігаються в архіві музею. Під час перебування науковця у Чоботарці в Петрограді вийшла його книжка за матеріалами докторської дисертації, присвяченої проблемам сифілісу [1]. Довелося займатися і організацією всебічного медичного обслуговування селян Чоботарської волості в 1919 р. Проте її масштаби і рівень у літературі не розглянутий. Працюючи над останніми питаннями, він мусив згадати давню, більш ніж двадцятирічну практику лікаря, коли після закінчення медичного факультету університету святого Володимира у Києві довелося за призначенням працювати лікарем у м. Кам'янці-Подільському, Подільської губернії. Документи про цю працю залишилися у фонді музею-садиби Д.К. Заболотного. Серед матеріалів архіву музею зберігається простий учнівський зошит, надрукований Кубанським союзом споживчих товариств у місті Катеринодарі, який використовувався як журнал обліку хворих. Саме в ньому Д.К. Заболотний вів реєстр прийому відвідувачів у серпні 1920 р. В записах лікар вказував дату, прізвище, місце проживання, діагноз [3; 7].

Серпневі пацієнти представляли в основному населення Чоботарської волості. За чисельністю найбільше їх було із самої Чоботарки, що зрозуміло. Другу групу складають мешканці найближчих населених пунктів. Багато із Великої та Малої Тернівок (У. Федішин, Антон Гуцул, Ф. Скалій, П. Дерев'янчук, Клим Вовк, Онищук, Присяжнюк, Віра Косован). Декілька разів зустрічаються мешканці Шарапанівки (Кирило Ковбасюк, Павло Мордванюк, С. Кучерук). Присутнє в списку і с. Голубече (Мотиль, Марія Глуха). І. Гончар та Пучковська добирались у Чоботарку з М'ястківки. Приходили лікуватися і жителі містечка Жабокріч (Василь Кордонець, Марія Щітко) та залізничної станції Крижопіль (Огородник, Яновська, Уманський, Іван Лапка), сіл Куничого (Гурій Гнатенко, Горпина Мазникова), Зеленьки (Олександра Чорна), Кісниці (П. Бойко), Соколівки (М. Січка, Капрян і Марія Михай-

лина). У список потрапили і жителі більш віддалених населених пунктів. Грановська, наприклад, прибула із Піщанки (Д.К. Заболотний нотує «Песчана»), за декілька десятків кілометрів, можливо, приїхала потягом.

Серед хворих на прийомі з'являлися, крім, переважно, українців, також поляки, росіяни, євреї (зафіксовані Кац і, можливо, Уманський, Жванецька). Мабуть, не випадково Д.К. Заболотний Оляну Коменду із Шарапанівки записав неофіційним прізвищем – Комендова, а Федору Шевчук з Тернівки – Шевчукова. На сьогодні така форма прізвищ, по чоловікові, збереглась у чехів і словаків.

Кількість пацієнтів, яких приймав лікар Д.К. Заболотний у день, різнилась і, скоріше за все, залежала від різних чинників (наразі сімейний лікар щодня має прийняти не більше 12 осіб). Наприклад, у середу 18 серпня 1920 р. він оглянув 13 чоловік, а 19 серпня – тільки 6. Зате 20 серпня у Д.К. Заболотного побувало 23 хворих, а 23 серпня – 21. 24 серпня він надав допомогу 16 хворим. Як видно із записів, 21 і 22 серпня (в суботу і неділю) він не вів прийому. Чи це були вихідні, чи були інші обставини можна з'ясувати, проаналізувавши увесь список.

Це джерело не тільки ілюструє одну зі сторінок життя професора Д.К. Заболотного, але є і прикметним документом історії медицини України тих буремних часів, що розкриває картину захворюваності сільського населення Поділля. Вона постає із коротких діагнозів, які ставив хворим лікар, загалом-то не терапевт, а епідеміолог. Про те, що професор Д.К. Заболотний усвідомлював свою професійну спроможність правильно визначати хвороби, свідчить те, що майже усі діагнози поставлені ним впевнено і тільки в одному випадку він мав сумнів, поставивши знак запитання після діагнозу «Rec?». Можливо, він мав на думці «Рецепт», можливо «Рецидив», можливо, назву хвороби. Останнє не виключено, бо усі діагнози записані трьома мовами: латиною, російською та українською. Латиною зафіксовані такі хвороби: «Angina» («Ангіна»), «Rheumatyzm» («Ревматизм»), «Diurrhoea» (Хвороба сечових шляхів), «Lues» («Сифіліс»). Останній діагноз лікар міг ставити більш ніж впевнено, бо наукове звання доктора медицини Д.К. Заболотний отримав за дисертаційну роботу саме з цієї теми – «До питання про патогенез сифілісу». Жителю Крижополя Кацу був поставлений діагноз «Cath» («Катар»), скоріше за все, катар верхніх дихальних шляхів.

Деяким хворим діагнози Д.К. Заболотний писав російською мовою. Проти прізвища С. Пастуха із Соколівки – «?» (не читається повністю – О.Д., Є.Г.), а у його землячки Марії Січкара – «серд-

це». Були пацієнти із діагнозами «язва», «порез. рука», «гастрит», «зуб», «понос», «глаза», «грыжа», «оспа» [3, С. 8]. Напроти прізвища одного з хворих – запис: «снял швы». В іншому випадку Д.К. Заболотний виступив як гінеколог: у записі вказано «аборт», але наряд чи йшлося про операцію, скоріше за все, розглядалися його наслідки. У Кучковської визначено «абсцесс на ступне». Ганна Пустовит та Ольга Жванецька з Чоботарки звернулися до земляка як до педіатра. Біля цих прізвищ – уточнення: «ребенок». Один діагноз Д.К. Заболотний написав українською мовою російськими буквами: «опик». Але, якою б мовою він не писав свої діагнози, ясно одне: це був універсальний лікар. Ось тільки оперувати професор Д.К. Заболотний не міг, але це тільки тому, що не було умов.

«Реєстр пацієнтів» не дає відповіді на надзвичайно важливе питання про час переїзду Д.К. Заболотного до Одеси. У літературі дослідники називають 1919 і 1920 р. Так, енциклопедичний словник випускників Одеського (Новоросійського) університету вказує, що він був ректором Одеського медичного інституту в 1919 – 1923 рр. [8, с. 84], фаховий спеціаліст з історії медицини Б. Мацелюх пише, що Д.К. Заболотний став першим ректором Одеської медичної академії 18 лютого 1921 р. [9, 32], а інший фахівець, Ю.А. Мазінг, говорить, що його призначили ректором Одеської медичної академії невдовзі після 12 червня 1920 р. [10, с. 164].

І хоч це питання вимагає окремого розгляду, проте воно дозволяє точніше визначити наміри його приїзду до Чоботарки влітку 1920 р. Скоріше за все, професор Д.К. Заболотний приїхав до села у відпустку і приймав пацієнтів за рахунок свого вільного часу і, фактично, за власний кошт.

Перебування в Чоботарці мало практичні наслідки. Досвід, накопичений Д.К. Заболотним під час прийомів хворих у Чоботарці, він спробував узагальнити, удосконалити та реалізувати у практиці сільського лікаря. Через місяць, 25 вересня 1920 р., але не зовсім ясно де – в Одесі чи в Чоботарці – професор Д.К. Заболотний накреслив план мінілікарні, яку він хотів би бачити в сільській садибі лікаря [2]. Назва її – «Хатка здоров'я». Тут мали бути «Кабінет лікаря», «Кімната очікування», «Аптека», «Палата», «Операційна». У цьому проєкті враховувався і позитивний, і негативний досвід прийомів лікаря на селі, зокрема неможливість робити хірургічне втручання (доводилося направляти хворих у Тульчин), відсутність спеціальної кімнати для очікування – у ті часи хворі, як правило, чекали на дворі, брак банку ліків – аптеки, неспроможність ліка-

ря вчасно госпіталізувати хворого тощо. Фактично ж йшлося про професіоналізацію робочого місця сільського лікаря, яка була досягнута тільки згодом.

Таким чином, досить тривале перебування Д.К. Заболотного у Чоботарці почалось із родинної трагедії – смерті дружини і закінчилось із припиненням активних воєнних дій в регіоні. Матеріали архіву музею-садиби Д.К. Заболотного дозволяють частково відтворити повсякдення відомого вченого-лікаря в його професійній практиці та зберегти історичну пам'ять про ті буремні та важкі часи. Разом із тим, перебування Д.К. Заболотного у Чоботарці ставить перед дослідниками необхідність вивчати нові аспекти життя та творчості цієї непересічної особи.

Список використаних джерел

1. Заболотний Д.К. Сифилис, его патогенез и этиология. Петроград, 1919.
2. Музей-садиба Данила Кириловича Заболотного. *Фонд рукописні документи*. План «Хатки здоров'я»
3. Музей-садиба Данила Кириловича Заболотного. *Фонд рукописні документи*. Реєстр пацієнтів Д.К. Заболотного.
4. Одесские новости. 1918, 16(3) нояб.
5. Ганнущенко К.С. Данило Кирилович Заболотний. Київ, 2006.
6. Гірняк Н. Останній акт трагедії Української Галицької Армії. [США]: Укр. військ.-істор. ін-т у США, 1959.
7. Годований Є. Прийом професором Д.К. Заболотним хворих у с. Чоботарка. *Сіл. новини* (Крижопіль). 2002, 28 груд.
8. Заболотний Данило Кирилович. *Випускники Одеського (Новоросійського) університету*. Одеса, 2005. Вип. 1. С. 84.
9. Мацелюх Б. Данило Кирилович Заболотний. «Діти мої дорогі, любіть науку і правду» : (до 150-річчя від дня народж.). *Світогляд*. 2016. № 5 (61). С. 28 – 35.
10. Мазинг Ю.А. Даниил Кириллович Заболотный: вчера и сегодня. Ч. 2. *Пространство и время*. 2018. № 1/2. С. 151 – 168.
11. Рябий М. Золота колиска. Макарів, 2010.

Лілія ЩЕРБІН,

кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника.
м. Івано-Франківськ, Україна

ТУРЕЦЬКІ ВІЙСЬКОВІ ПОХОВАННЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ТЕРИТОРІЇ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Події Першої світової війни тотально змінили економіку, політику, ідеологію, людей, а також ландшафти. Території, де відбувалися бої, ставали місцями вічного спочинку загиблих військових, місцями пам'яті, місцями забуття. Військові операції 1914–1917 рр., діяльність військових шпиталів зумовили виникнення значної кількості військових некрополів на території Івано-Франківської області.

У 1916 р. на Східний фронт у Галичину прибули турецькі військові підрозділи: 15-й корпус у складі 5-ї турецької армії, яка перебувала під командуванням німецького генерала Лімана фон Зандерса [1]. Галицька кампанія ознаменувала важливий історичний момент як перший випадок участі турецької армії в зовнішньому конфлікті під командуванням союзних сил. У Галичині 15-й армійський корпус зазнав загальних втрат приблизно у 25 000, а ще 10 000 турецьких солдатів стали військовополоненими [4]. До 26 вересня 1917 р. частини 20-ї дивізії повернулися до Стамбула. Військові поховання турків знаходяться на території Івано-Франківської, Тернопільської та Львівської областей. На Івано-Франківщині ці цвинтарі розміщені в околицях сіл Верхня Липиця, Лопушня [1].

На цвинтарі у с. Лопушня у 1916–1917 рр. поховано близько 200 вояків 19-ї та 20-ї Османської дивізії з 15-го корпусу турецької армії. Меморіал зроблений у вигляді каскаду, у верхній частині якого – обеліск сторічної давнини, а внизу – сучасний [3].

19-21 травня 2016 р. у с. Лопушня під час відзначення 100-річчя перебування турецьких військ на Східному фронті посол Туреччини в Україні Йонет Джан Тезель урочисто відкрив меморіал турецьким воїнам, встановлений за кошти Туреччини [3].

7 жовтня 2021 р. міністр закордонних справ Турецької Республіки Мевлют Чавушоглу разом з міністром закордонних справ України Д. Кулебою поклали квіти до Меморіалу турецьким воїнам у селі Лопушня, Рогатинської територіальної громади, а також хвилиною мовчання вшанували пам'ять загиблих у роки Першої світової війни [2].

У Рогатинському історико-краєзнавчому музеї «Опілля» міститься експозиція історичних документів про перебування османських військ на Рогатинщині під час Великої війни.

Турецькі військові поховання Першої світової війни на території Івано-Франківської області свідчать про спільну європейську спадщину, про комеморативні практики, дають можливість для міжнародної співпраці, подальшого наукового вивчення та пошуку військових цвинтарів у регіоні.

Список використаних джерел

1. Андрушко І. Турки на фронті в Галичині. URL: <https://zbruc.eu/node/53876>
2. На Франківщині міністр закордонних справ Туреччини відвідав місця загиблих вояків Османської держави. URL: <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/170364-na-frankivsini-ministr-zakordonnih-sprav-tureccini-vidvidav-misca-zagiblih-voakiv-osmanskoi-derzavi/>
3. Турки «захопили» Рогатин. На Прикарпатті відкрили меморіал загиблим у Першій світовій. URL : <http://vikna.if.ua/news/category/if/2016/05/21/54245/view>
4. Galicia. URL: <https://turkeyswar.com/campaigns/europe/galicia/>

Лариса ВОСКОБІЙНИК,

заступник директора з внутрішньої роботи
КЗ «Обласна універсальна наукова бібліотека
імені Тараса Шевченка» Черкаської обласної ради.
м. Черкаси, Україна

САМОБУТНІСТЬ КАРОЛЯ ШИМАНОВСЬКОГО: ПОЛЬСЬКИЙ ТАЛАНТ, НАРОДЖЕНИЙ НА ЧЕРКАЩИНІ

Кароль Шимановський – відомий польський композитор, піаніст, педагог, музичний критик, громадський діяч, літератор, засновник польської композиторської школи ХХ ст., якого в Польщі за силою таланту і славою вважають другим після Фредеріка Шопена. Народився 3 жовтня 1882 року в Україні, у мальовничому селі Тимошівка, на Черкащині. Творчість цього митця стала поєднанням тонкого смаку, високої музичної культури й великого таланту. Його музику вважають одним із найбільш цікавих явищ у мистецькому світі минулого століття. Зважаючи на зазначене, метою цієї розвідки є визначення впливу тимошівського періоду життя Кароля Шимановського на творчість композитора.

В Україні Кароль Шимановський проживав із невеликими перервами перші дві третини свого життя (1882 – 1919) та написав більшість творів. У Тимошівці композитор створив чи не половину своєї музичної спадщини: оперу «Хагіт», перші 3 симфонії (з чотирьох), усі 3 фортепіанні та скрипкову сонати, 5 фортепіанних циклів (із шести), вокальні цикли «Пісні Гафіза» (1-й зошит) і «Пісні принцеси з казки», цикли пісень на вірші Тадеуша Міціньського та німецьких поетів, фрагменти першого струнного квартету та інші. На думку деяких дослідників життя і творчості композитора, саме в Тимошівці Каролем Шимановським, разом із всесвітньовідомим скрипацем Павлом Коханським, започатковано світові скрипкові композиторський і виконавський стилі ХХ століття [5, с. 271].

Визначальну роль у формуванні як світогляду, так і музичних уподобань молодого Кароля Шимановського відіграла його родина, яка вирізнялася надзвичайно високим рівнем ду-

ховної та інтелектуальної культури. Шимановські разом зі своїми родичами Нейгаузами, Блюменфельдами, Таубе, з якими вони підтримували постійний тісний зв'язок, були поціновувачами мистецтва, філософії, історії, а захоплення музикою в їх сім'ях було всеохоплюючим. Про це свідчить той факт, що з п'яти дітей Станіслава та Анни Шимановських, окрім Кароля, ще двоє були музикантами: Фелікс – піаністом, Станіслава – співачкою, Софія ж – письменницею, молодша, Анна, – художницею [4, с. 35].

Із раннього дитинства Кароль увібрав у себе красу української природи, милозвучність українських народних пісень, чарівність легенд, тому музичні враження митця вже змалку були досить різноманітними. Твори, які йому доводилося чути або виконувати, належали до різних епох і стилів – від українських народних пісень до новітніх творів Ріхарда Штрауса.

Перші систематичні заняття з музики Кароль розпочав у семирічному віці під керівництвом батька, музиканта-аматора. Згодом він продовжив навчання у приватній школі свого дядька Густава Нейгауза і паралельно навчався в Єлисаветградському земському реальному училищі.

Перші композиторські спроби маленький Кароль зробив ще у восьмирічному віці, створивши разом із братом Феліксом опери «Золота вершина» та «Роланд», які були поставлені власними силами в Тимошівці. Батько заохочував творчі починання сина, і всі учасники ставилися до подібних вистав зі всією відповідальністю: старанно репетирували партії, підбирали вбрання та малювали декорації [1, с. 6].

Із 1901 по 1905 роки він навчався в Польщі, у професора гармонії та композитора Марка Завірського та композитора і педагога Зігмунта Носковського. У 1905 році разом із молодими польськими музикантами створює співдружність «Молода Польща в музиці», мета якої – пропаганда нової польської музики. Перший концерт, у якому були виконані твори молодих композиторів, відбувся у Варшавській філармонії 2 лютого 1906 року [4, с. 42].

1910-й рік став для Кароля пам'ятним: на композиторському конкурсі у Львові, присвяченому 100-річчю від дня народження Фредеріка Шопена, він виборов першу премію. Авторитет талановитого композитора щодалі зростає.

Із 1905 по 1914 роки зимові, весняні й перші літні місяці митець проводив у польських, німецьких і австрійських містах,

подорожував Європою та Північною Африкою. Другу половину літа, осінь, інколи початок зими жив і творив здебільшого в Тимошівці [2, с. 57].

Варто зазначити, що великим другом і натхненницею Шимановського, що мала великий вплив на його світогляд, була Наталія Давидова – етнічна українка, художниця і надзвичайно творча людина, яка створила у Вербівці артіль народних художніх промислів. Саме вона вивела українське ужиткове мистецтво на світову арену й відкрила як художниця новий напрям у світовому авангардизмі, що виростав з особливостей української декоративної творчості. Дослідники припускають, що її захоплення українською народною культурою, присутність Шимановського на організованих нею селянських фольклорних концертах у селі Вербівка (нині Черкаського району) стали одним із поштовхів до зацікавлення композитора в майбутньому не тільки фольклором Польського Підгалля, а й українським. Видатний польський письменник і музикознавець Ярослав Івашкевич писав, що Шимановський не лише збирав, а й робив у Тимошівці обробки українських народних пісень [3, с. 466, 472].

Період із кінця 1917 по кінець 1919 року, один із найскладніших у житті композитора, був пов'язаний із вимушеним переїздом з улюбленої Тимошівки, перебування в якій через бурхливі військово-політичні події стало вкрай небезпечним, до Єлисаветграда. У 1919 р., після більшовицької революції, Кароль Шимановський назавжди залишає малу батьківщину й обирає місцем проживання Польщу [6, с. 94].

В Україні шанують та бережуть пам'ять про відомого польського композитора. Про це свідчать і музеї, відкриті на його честь, і наукові конференції, і численні музичні фестивалі у різних куточках України, і наукові публікації та дослідження.

Щедра земля Черкащини виплекала чимало видатних особистостей. Багато хто з наших відомих земляків увічнили в історії не лише власне ім'я, а й місто чи село, де вони народилися, вирости, звідки пішли в безмежний світ. Одним із них є Кароль Шимановський. Він з'явився на світ поляком, російським підданим, батьківщиною якого була Україна – Тимошівка. Саме тут, у родинній атмосфері, сформувалися і визріли філософсько-естетичні погляди митця як витонченого цінителя рідкісного, вишуканого, екзотичного. Саме в Україні, насамперед у Тимошівці, відбулося формування його як особистості та зрілого композитора. Через усе життя він проніс любов до Украї-

ни, до української пісні і фольклору, до малої батьківщини, де він «купався в єдиній вартісній речі – натхненні».

Список використаних джерел

1. Волинский Э. И. Кароль Шимановский 1882-1937. Краткий очерк жизни и творчества : популяр. моногр. Ленинград : Музыка, Ленингр. отд-ние, 1974. 88 с.
2. Голяховский С. Кароль Шимановский / С. Голяховский. Встречи с Шимановским (фрагменты) / Я Ивашкевич / пер. с пол. И. Свириды. Москва : Музыка, 1982. 143 с.: ноты.
3. Калениченко А. Кароль Шимановський і Україна: нові погляди, матеріали, перспективи. Інститут історії України : вебсайт. URL: http://history.org.ua/JournALL/graf/graf_2003_13_1/33.pdf (дата звернення: 15.08.2024).
4. Кароль Шимановский. Воспоминания, статьи, публикации : [сборник] / за ред. И. Никольской и Ю. Крейниной. Москва : Сов. композитор, 1984. 296 с., ноты.
5. Шимановська С. С. Розповідь про наш дім : пер. з пол. / ред. Д. Сапіга. Львів : Каменярь, 2010. 103 с.
6. Шимановські, Блюменфельди, Нейгаузи: музичні родини на перехресті культур : колектив. монографія / ред.-упоряд. О. І. Полячок. Кропивницький : Лисенко В. Ф., 2019. 664 с. : іл.

Вікторія ЛЯШЕНКО,

архівист I категорії Центрального
державного історичного архіву України.
м. Київ, Україна

**АРНОЛЬД-ЕДУАРД
ГЕРМАНОВИЧ-ЕДМУНДОВИЧ КРІСТЕР
В СВІТЛІ КИЇВСЬКИХ АРХІВІВ**

Арнольд-Едуард Германович-Едмундович КРІСТЕР народився 30 жовтня 1886 року в родині купця Германа-Едмунда та Оттонії-Анни-Катаріни Крістер. Запис про народження було знайдено в метричній книзі лютеранської кірхи св. Катерини в м. Києві. Закінчив Київську третю чоловічу гімназію на Подолі (на жаль, особову справу не вдалося знайти). Після закінчення гімназії вступив на фізико-математичний, але згодом перевівся на юридичний факультет Київського університету св. Володимира. І якраз цей період представлений повною мірою. Документи про навчання Арнольда-Едуарда Крістера в університеті збереглися в двох архівах: ЦДІАК (фонд 707, Канцелярія попечителя Київського навчального округу, м. Київ) та ДАК (Ф. 16, Київський університет св. Володимира). У ЦДІАК відклалися документи: прохання, екзаменаційний лист, свідоцтва, квитанція про сплату грошей за диплом, тимчасові свідоцтва, копія диплома. У ДАК ми зможемо побачити такі документи, як звіт професорського стипендіата кафедри цивільного права юридичного факультету Київського університету св. Володимира Арнольда-Едуарда Крістера. Тоді він склав програму з римського права (вступ, загальна частина, особистості, фізичні особи) та програму з торгового права (вступ, історичний розвиток, джерела). У 1918 році правничий та економічний факультети Київських вищих жіночих курсів обрали його керівником семінару з цивільного права. Окрім курсів, викладав ще в юридичному та комерційному інститутах. У 1919 році отримував платню 750 рублів.

Документи про місце роботи періоду УРСР (1921-1934 роки) відклалися у фонді Р-871: Київський інститут народного господарства ім. Д. С. Коротченка Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти УРСР (ДАК). Це особова справа викладача, доцен-

та, згодом професора юридичного факультету Арнольда-Едуарда Германовича-Едмундовича Крістера.

У 1923-1924 роках був завідувачем семінару. З 1925 року – декан правничого факультету.

А ось наводимо витяги зі списку наукових розробок А.-Е. Крістера:

«Логіка права. Методологічний етюд. Рукопис. 1920 рік; Поняття приналежностей у цивільному праві. Пробна лекція в юридичному факультеті Київського університету. 1916 рік ; Право особи у цивільному праві. Пробна лекція. 1916 рік; Завдання вивчення історії права. Вступна лекція. 1917 рік; Про засади законодавчої політики. Програма до курсу права обов'язань. 1918 рік [так в тексті]; Поділ власності у сучасному праві. 1921 рік; Ерінг і Віндшейд. 1922 рік; Професор Євген Губер. Записки Української академії наук. 1923 рік. Том 1; Новий декрет про трести. Торгово-промисловий бюлетень. 1923 рік. № 221; Договір доручення та довіреність у цивільному кодексі. Техніка, економіка і право. 1923. С. 108; Німецьке приватне право. Техніка, економіка і право. 1924. № 3. С. 195; Огляд літератури цивільного та торгового права. Техніка, економіка і право. 1924. № 6. С. 198; Євген Губер та його наукові праці. Право та життя. 1924. № 10. С. 41; Три ступені правоутворення. 1925 рік; Спадкування за звичаєм у Крелевецькому повіті. 1925 рік; О. М. Гуляев та його наукова творчість. Зап. Української академії наук. 1926; Приватне право та студіювання його. 1926 рік; Акад. В. М. Гордон та наука права. 1926 рік».

Арнольд Крістер неодноразово виконував обов'язки ректора КІНГ (під час відраджень).

1927 рік – Арнольд Крістер є штатним науковим співробітником АН на посаді керівничого працями Комісії для виучування народного (звичаєвого) права України при соціально-економічному відділі. У тому ж році голова НОП-комісії КІНГ ім. Є. Бош проф. Крістер А. Е. делегувався на загальну міську конференцію раціоналізаторів; на нараду у справі районування вузів соціально-економічної освіти за ознакою окремих фахів робіт.

У 1928 році він отримував платню 180 карбованців на місяць.

Архівно-кримінальна справа на Арнольда Крістера зберігається в Галузовому державному архіві Служби безпеки України. Її обсяг – 141 аркуш. Вона складається з обкладинки, титульного аркуша, внутрішнього опису (опис паперів) і таких документів: 2 постанови від 9 лютого 1937 року; постанова про арешт; ордер

на обшук; протокол трусу від 10 лютого 1937 року; анкета заарештованого; протокол особистого обшуку від 6 березня 1937 року; квитанція про здачу цінних речей від 29 березня 1937 року; дублікат квитанції від 6 березня 1937 року; постанова про пред'явлення обвинувачення; про продовження терміну слідства, заява, протоколи допитів за 11, 16 лютого, 7, 11, 14, 15, 23 березня, 30 серпня, 2 вересня 1937 року.

Взагалі документи дуже добре збереглися. Як на мене, архівіста з багаторічним досвідом, вони в дуже гарному стані, незважаючи на Другу світову війну. Читабельний текст, папір. Так, є документи, які заповнені олівцем, але вони читабельні. У справі дуже багато постанов, надрукованих на друкарській машинці, деякі протоколи допитів були записані від руки, а деякі були надруковані, але й обсяг їх був немалий.

Ось що інкримінували Крістеру: був учасником націонал-фашистської шпигунської організації, займається шпигунством на користь Німеччини і веде шкідницьку роботу. Це статті 54-11, 54-8. Він визнав себе агентом німецької розвідки: «... Я передавав для німецької розвідки цінні матеріали по вивченню історії України як майбутнього плацдарму війни Німеччини проти Радянського Союзу». Наведемо перелік цих матеріалів з історії України: про стан цукрової промисловості, корисні копалини, облицювальний і будівельний камінт, виробничі потужності, смертність у містах, ринки, інститут народного господарства, діяльність АН за період з 1923 по 1932 роки, соціально-економічного відділення ВУАН, флора та ін. У протоколах допитів записано, що Крістер розповів про підготовлену разом із співробітниками велику збірку статей, присвячених дослідженню куркульського господарства. Він побоювався, що його багаторічна робота пропаде, тому що не буде допущена до друку як класово ворожа.

З документа: «Обвинувачений Крістер винним себе визнав повністю. З копією обвинувального акту він ознайомився».

23 жовтня 1937 року відбулося закрите судове засідання Військової колегії Верховного Суду. Секретар доповів, що підсудний перебуває у залі суду і що свідки не викликалися. Голова засвідчує це. Далі оголошують обвинувальний висновок. А.-Е. Крістеру надали останнє слово, у якому він просить суд надати йому можливість працювати. Суд пішов на нараду, після повернення з якого голова оголосив вирок: вища міра покарання – розстріл з конфіскацією всього особисто йому належного майна. Вирок остаточний, оскарженню не підлягає.

З документа: «Довідка. Цілком таємно. Вирок про розстріл Крістера Арнольда Едмундовича приведений у виконання в місті Києві 24 жовтня 1937 року».

Через 22 роки після перевірки цієї справи було вирішено: справу Арнольда-Едуарда Крістера в кримінальному порядку провадження припинити за відсутністю складу злочину.

Сумно, що його син цього не дочекався: Олексій Арнольдovich Крістер пішов з життя у 1956 році на 38-му році життя (серце). Про реабілітацію дізнався рідний брат, Едмунд Едмундович Крістер. Друга дружина Арнольда Крістера, Єлизавета, померла на засланні у 1944 році, спільних дітей у них не було.

Арнольда Крістера розстріляли. Однак після нього залишилися його наукові розробки, документи в архівах. Ми пам'ятаємо!

Наостанок хочу процитувати свого улюбленого письменника Анатолія Кузнецова, роман-документ «Бабин яр»: «Можна спалити, розвіяти, затоптати – але ж залишається ще людська пам'ять. Історію не можна обдурити і щось назавжди приховати від неї – неможливо».

Максим ГРАНЧЕНКО,

науковий співробітник відділу фондів
Миколаївського обласного краєзнавчого музею.
м. Миколаїв, Україна

**ТОРГІВЛЯ НА МИКОЛАЇВЩИНІ У XVIII –
НА ПОЧАТКУ XX СТ.: КОЛЕКЦІЯ ПРЕДМЕТІВ
ЗА ТЕМОЮ У ФОНДАХ МОКМ**

У фондах Миколаївського обласного краєзнавчого музею (МОКМ) на момент написання статті є 54 предмети, які пов'язані з торгівлею у період від заснування Миколаєва в 1789 році – до подій 1917-го року. Серед них: гирі – 24 одиниці, ваги – 16 одиниць, коробки та футляри для важків – 3 одиниці, прилади вимірювання довжини – 3 одиниці, рахівниці – 2 шт., предмети з клеймами та фірмовими знаками – 6 одиниць.

Всі гирі фунтові або пудові, бо, як відомо, до прийняття в 1899 році «Положення про міри та ваги» основними мірами ваги були фунт, пуд і т.д. Є 1 гиря на пів фунта [23], 3 однофунтові гирі [12; 21; 22], 5 двофунтових [4; 10; 11; 36; 37], 3 п'ятифунтові [3; 8; 9] і одна півпудова гиря [32]. Також є колекція, яка складається з 5 гир: на 24, 12, 6, 3 та 0,75 фунта. Ця колекція датується 1856 роком, на предметах колекції викарбувано ініціали майстра «І.С.» [6]. Також є колекція, датована 1889 роком, вона складається з футляра та 6 гир: на 24, 12, 6, 3, 2 та 1 фунт. Ця колекція належала родині Степанових, про яких відомо, що в 1877 році вони мешкали за адресою: вул. Купецька, 89 [41]. Всі гирі відлиті з металу (чавуну).

Окрім вищезгаданого футляра для гир у складі колекції є ще два окремих. Один, круглої форми, відлитий з латуні, датований кінцем XIX ст. [27]. Другий, дерев'яний, датований початком XX ст. [39].

Колекція вагів у фондах музею представлена трьома типами. Перший тип – десяткові ваги – представлений одним екземпляром, який датовано 1913 роком [20]. Другий тип має дві назви: безмін або кантар. Таких вагів у колекції музею є 7 екземплярів. Перший з них виготовлений в 1831 році, про це свідчить гравіювання на ньому [35]. Ще два екземпляри датуються початком

XX ст. і цікаві тим, що мають фірмові написи іноземною мовою: «Salter's pocket. Balance» [30] та «Salter's improved. Sprine balance» [29]. Інші чотири екземпляри датовані кінцем XIX – початком XX ст. і не мають жодних написів чи фірмових знаків [1; 7; 19; 44]. Третій тип – коромислові ваги, або терези, представлені вісьмома експонатами. Шість з них датовані кінцем XIX – початком XX ст. і не мають якихось особливих позначок [24; 25; 26; 28; 33; 34]. Серед цікавих екземплярів вагів такого типу варто виділити ваги кінця XIX – початку XX ст. з гравіюванням у вигляді щита з ініціалами «Б.Є.» [2]. Другий експонат датується початком XX ст. і має гравіювання у вигляді щита і двох левів, які тримають гербовий щит, над яким корона. В середині герба букви «S.P.A.», зверху «GI», знизу «M. Weszicki Devant» [43].

Серед приладів заміру довжини є два аршини та рулетка. Один аршин, датований кінцем XIX ст., був зроблений у Великій Британії, про що свідчить надпис на одному боці: «London». На іншому боці латиницею написано міри довжини, а саме: аршин – «Archine», вершок – «Werschok» та сажень «Saghine» [5]. Другий аршин також був зроблений в Лондоні і також датується кінцем XIX ст. [13]. Рулетка датується другою половиною XIX ст., іноземного виробництва. Виготовлена з дерева брунатного кольору, циліндричної форми, вимірювальна стрічка зроблена з тканини, на яку нанесені цифри від 1 до 15 [40].

Є дві рахівниці, які використовувалися для спрощення підрахунків під час торговельних операцій. Одна рахівниця, датована кінцем XIX ст., зроблена з кістки, дерева та міді [31]. Друга рахівниця зроблена з міді та дерева і датована початком XX ст. Вона належала В.М. Матвієнку, завідувачу Комерційного агентства у Миколаєві в 1911-1920 роках [42].

Серед предметів, на яких знаходяться клейма та знаки торгівців, які вели свою діяльність в Миколаєві з XVIII до початку XX ст., варто виділити жетон мануфактурного магазину Семена Абрамовича Агіна в Миколаєві, 1866 рік. Жетон, що відчеканений з бронзи, призначений для реклами магазину, про це свідчать написи на реверсі: «Продажа по фабричнымъ ценамъ» та «Постоянный большой выборъ мануфактурныхъ товаровъ» [38]. У цій категорії також варто виділити колекцію столових приборів, яка належала торгівцю Вольфу-Майні Береловичу Гріну, який мав кілька магазинів у місті в кінці XIX – на початку XX ст. Колекція складається з трьох виделок (фраже), столової ложки та столового ножа [14; 15; 16; 17; 18].

Список використаних джерел

1. Фонди Миколаївського обласного краєзнавчого музею (Ф.МОКМ), МД-1068
2. Ф.МОКМ, МД-1106
3. Ф.МОКМ, МД-1107
4. Ф.МОКМ, МД-1108
5. Ф.МОКМ, МД-1247
6. Ф.МОКМ, МД-1628/1-5
7. Ф.МОКМ, МД-1681
8. Ф.МОКМ, МД-1682
9. Ф.МОКМ, МД-1683
10. Ф.МОКМ, МД-1684
11. Ф.МОКМ, МД-1685
12. Ф.МОКМ, МД-1686
13. Ф.МОКМ, МД-1736
14. Ф.МОКМ, МД-1830
15. Ф.МОКМ, МД-1831
16. Ф.МОКМ, МД-1832
17. Ф.МОКМ, МД-1834
18. Ф.МОКМ, МД-1835
19. Ф.МОКМ, МД-1889
20. Ф.МОКМ, МД-2048
21. Ф.МОКМ, МД-2070
22. Ф.МОКМ, МД-2071
23. Ф.МОКМ, МД-2072
24. Ф.МОКМ, МД-2141
25. Ф.МОКМ, МД-2257
26. Ф.МОКМ, МД-2258
27. Ф.МОКМ, МД-2277
28. Ф.МОКМ, МД-2322
29. Ф.МОКМ, МД-2323
30. Ф.МОКМ, МД-2324
31. Ф.МОКМ, МД-2457
32. Ф.МОКМ, МД-2515
33. Ф.МОКМ, МД-2569
34. Ф.МОКМ, МД-2793
35. Ф.МОКМ, МД-2828
36. Ф.МОКМ, МД-2885
37. Ф.МОКМ, МД-3056
38. Ф.МОКМ, МД-3154
39. Ф.МОКМ, МД-3291
40. Ф.МОКМ, МД-3983
41. Ф.МОКМ, МД-4007 /1-7
42. Ф.МОКМ, МД-4230
43. Ф.МОКМ, МД-4708
44. Ф.МОКМ, МД-6094

Ольга ПАЛАМАРЧУК,

молодший науковий співробітник

КЗК «Миколаївський обласний краєзнавчий музей»

м. Миколаїв, Україна

«ЗОЛОТА ЛОДІЯ» НА ХВИЛЯХ ЧАСУ

Вже понад 30 років у Миколаєві веде свою роботу громадське історико-краєзнавче товариство «Золота Лодія», засноване ще у грудні 1988 р. доктором технічних наук, професором Ю.С. Крючковим (1928-2015) та інженером-суднобудівником Л.Ф. Трасповим. Новостворену організацію Ю.С. Крючков очолював та надихав 15 років. Сама назва Товариства пов'язана з гербом Миколаєва, затвердженим у 1883 р. На ньому зображено золоту лодію, що уособлювала сутність міста – суднобудування, мореплавання та морська торгівля. У затвердженому Статуті Товариства зазначалося, що це добровільна неформальна організація пошуковців, краєзнавців та ентузіастів, які бажають займатися вивченням історії Миколаєва та краю, збереженням краєзнавчих цінностей для нащадків. На його засідання запрошувалися місцеві жителі, а пізніше і з сусідніх міст. Ініціативу ентузіастів активно підтримали патріотичні сили Миколаєва. Членами Товариства ставали викладачі різних вузів, художники, бібліотекарі, екскурсоводи, інженери, журналісти, археологи, співробітники музеїв та ін.[2, с. 257].

Перше зібрання «Золотої Лодії» відбулося в історичній будівлі – у Миколаївській астрономічній обсерваторії, згодом збирались у різних закладах міста, а з 1996 р. постійним місцем збору краєзнавців став Миколаївський обласний краєзнавчий музей. За Статутом члени Товариства засідали щомісяця з вересня по травень.

Доповіді членів Товариства «Золотої Лодії» присвячувалися історії Миколаєва XVIII – XIX ст.: його заснуванню, діяльності миколаївських військових губернаторів, історії флоту та суднобудуванню. Науковець з морської тематики Ю.С. Крючков під час своїх виступів завжди демонстрував малюнки, схеми та креслення побудованих у місті кораблів. Чимало зусиль він доклав до здійснення наукової реконструкції фрегата «Святий Миколай» («Святой Николай») – першого військового фрегата, спущеного на миколаївській верфі в 1790 р. Саме Ю.С. Крючкову належить ініціатива і розробка нової допоміжної історичної науки про назви кораблів –

кароніміки. У його краєзнавчому доробку значне місце займали теми вітрильного та підводного суднобудування в Миколаєві. Згодом матеріали його досліджень перетворилися на змістовні видання. До речі, Ю.С. Крючков є автором 55 книг і понад 400 публікацій [3, с. 169].

Авторитетним фахівцем з історії кораблебудування в ХХ ст. був викладач, кандидат технічних наук А.Г. Сацький (1939-2003). Протягом багатьох років він захоплювався вітрильними кораблями Чорноморського флоту. Саме йому вдалося знайти креслення корабля «Святий Миколай» та маловідомі факти про його будівництво у ХVІІІ ст.

У зв'язку із закритим статусом Миколаєва дослідники ретельно шукали та оприлюднювали маловідомі або невідомі факти, події, сторінки історії підприємств, географічних назв, міських споруд, про діяльність визначних особистостей тощо. Відвідувачі засідань Товариства дізнавалися про миколаївські катакомби, історію топонімів, козацькі поселення на Миколаївщині, створення міського водогону, особливості архітектурних стилів міста, про героя російсько-турецької війни 1828-1829 рр. О. І. Казарського, похованого у Миколаєві, про відомого океанографа, віце-адмірала С. О. Макарова, який народився у нашому місті. Наукові доповіді доцента І. І. Харичкова присвячувалися бойовим діям чорноморських підводників у роки Другої світової війни [2, с. 259]. Свої знання з давньої історії регіону краєзнавці поповнювали завдяки розповідям миколаївського археолога В. Ф. Єлісеєва. Дуже цікавими були його повідомлення про поховання ранньої бронзи в кургані на місці, де тепер розташована Миколаївська обсерваторія, та про походження назви історичного мікрорайону міста Сухий Фонтан. Новими фактами героїчних подій на морі та в небі під час Другої світової війни ділився військовий історик авіації і флоту О. О. Пилипчук. У краєзнавчому доробку бібліотекаря та екскурсовода С. В. Бойчук – дослідження про видатні постаті краю (засновника лісорозведення в степах Миколаївщини В. П. Скаржинського, підполковника-мецената О. В. Нужнова, дворян Голенищевих) та чимало інших вагомих історичних знахідок.

Слід зазначити, що свої краєзнавчі відкриття та матеріали досліджень члени Товариства не тільки представляли на його засіданнях, а й постійно друкували у наукових збірниках, краєзнавчих виданнях, місцевій пресі. Вони також ставали основою авторських книг та колективних праць.

У 1989 р., до 200-річчя заснування Миколаєва, вийшов історико-краєзнавчий збірник «Іменувати – місто Миколаїв» (рос.),

який містив наукові дослідження, нариси та статті членів «Золотої Лодії». Основний внесок у його створення зробили саме засновники Товариства Ю. С. Крючков і Л. Ф. Траспов [3, с. 91].

Починаючи з 1995 р. що два роки в Миколаєві з ініціативи членів Товариства проводиться обласна наукова краєзнавча конференція «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». Того ж року вийшли перші «Тези» конференції, де зазначалося, що вона «є спробою об'єднати за допомогою Миколаївського краєзнавчого музею всіх, хто займається історичним краєзнавством, та надати їм можливість ознайомити як спеціалістів, так і усіх зацікавлених історико-культурною спадщиною Миколаївщини, з результатами своїх досліджень та ввести їх до наукового обігу». З 1997 р. вже виходив науковий збірник матеріалів та досліджень краєзнавців. Для членів «Золотої Лодії» ці конференції стали базою для виступів та публікацій, об'єднанням однодумців, вони давали натхнення до нових пошуків у вивченні Північного Причорномор'я.

Визначною подією стала ґрунтовна праця Ю. С. Крюкова «Історія Миколаєва від заснування до наших днів» (рос.). Видаана у 1996 р., вона стала першим дослідженням історії міста за два століття.

Першою енциклопедією визначних осіб в Україні стала краєзнавча робота «Миколаївці. 1789-1999» (рос.), яка містить декілька сотень бібліографічних довідок і статей, підготовлених саме членами «Золотої Лодії» [3, с. 91]. У 1999 р. також вийшов навчальний посібник для 5-го класу загальноосвітньої школи «Історія Миколаєва», авторами якого були члени Товариства Н. О. Кухар-Онишко, О. В. Гриневич та Н. М. Гаркуша. Робота науковців була нагороджена обласною премією ім. М. Аркаса [1, с. 99]. На початку 2000-х рр. краєзнавець, автор 14 книг, лауреат відзнаки «Громадянин 2001 року» в номінації «Наука» Н. О. Кухар-Онишко (1951-2020) стала керівником «Золотої Лодії» [1, с. 99]. З 2020 р. Товариство очолює співробітник МОКМ (Миколаївський обласний краєзнавчий музей) О. В. Гриневич.

З ініціативи Товариства у декількох школах міста запрацювали краєзнавчі гуртки, де школярі дізнавалися про своєрідність природи Миколаївської області, народні традиції, свята та обряди, події, пов'язані із заснуванням міста.

Частиною поширення Товариством історичних знань стали презентації краєзнавчих видань, авторами яких були як його члени, так і інші місцеві дослідники. Серед них: книжкова серія «Легендарні імена» (рос.), присвячена видатним діячам, життя яких

було пов'язане з нашим містом, та серія «Миколаївські археологи», в якій видано 13 книжок про дослідників Ольвії, Березані та степових курганів – В.В. Лапіна, А.В. Буракова, Л.М. Славіна, В.В.Рубана, В.І. Нікітіна, О.М. Балушкіна та ін. Тему продовжила книжка «Краєзнавці – дослідники археологічної спадщини Степового Побужжя», обговорення якої відбулось у кінці 2023 р. До речі, давній історії Миколаївщини завжди приділялося багато уваги. Після кожного польового сезону наші археологи (І. О. Снитко, К. В. Горбенко, О. І. Смірнов та ін.) звітували на засіданнях про нові знахідки та відкриття.

Незважаючи на складні часи, «Золота Лодія» продовжує працювати та відкриває для миколаївців нові й нові сторінки історії міста та регіону, знайомить з визначними особистостями, етнографічними особливостями сільського життя та побуту. На її засідання запрошують миколаївців, які діляться своїми дослідженнями з історії суднобудування, заселення краю, розвитку медицини, культури та освіти. Важливу справу популяризації краєзнавчих знань підтримують наукові співробітники Миколаївського обласного краєзнавчого музею та виконуюча обов'язки керівника Товариства завідувач виставкового відділу С.В. Романенко. Останні засідання були присвячені художнику Л.В. Інглезі, одному із засновників краєзнавчого музею, родині Страдомських, яка подарувала йому велику колекцію унікальних предметів, миколаївському колекціонеру Е.П. Францову, експонати з його колекції стали основою музейного зібрання. МОКМ постійно поповнюється новими витворами мистецтва, побутовими речами, археологічними знахідками, документами, рідкісними світлинами. Так, наприклад, багаторічний член «Золотої Лодії» кандидат історичних наук О.П. Хаєцький подарував колекцію хусток своєї бабусі.

Мистецтвознавча доповідь старшого наукового співробітника С.Є. Піскурьова відкрила магічний світ творчості напівзабутого миколаївського художника і скульптора В.І. Якубовського (1961-2022). Родина митця подарувала музею 24 його картини та дві скульптури. Всього творча спадщина майстра нараховує близько 200 полотен, 50 графічних робіт та 150 скульптур з каменю та дерева [5, с. 5].

Виступ С.В. Романенко вперше розкрив маловідомі особливості таврійського розпису, який є унікальним надбанням Миколаївського краю. Зараз він набуває популярності серед майстринь Миколаївщини, які використовують його символіку у вишивці, декоративно-прикладному розпису та жіночих прикрасах.

Багаторічна діяльність історико-краєзнавчого товариства «Золота Лодія» зробила вагомий внесок у дослідження минулого Миколаївщини та підняла планку для розвитку майбутнього покоління молодих науковців.

Список використаних джерел

1. Гаркуша Н.М, Снитко І.О., Кухар-Онишко Н.О. Краєзнавці – дослідники археологічної спадщини Степового Побужжя / авт.-упоряд.: І.О. Снитко, В.Б. Гребенников, Н.М. Гаркуша ; ред. В.Б. Гребенников. Миколаїв, 2023. С. 96–100.
2. Пилипчук А.А. Курсом «Золотой ладьи». *«Історія. Етнoграфія. Культура. Нові дослідження»* : VII Миколаїв. обл. краєзнав. конф. : матеріали / відп. за вип. В.А. Михайлов. – Миколаїв, 2008. С.257–260.
3. Разинкин Е. Г., Ржанов К.Н. Очерки истории краеведческого общества «Золотая ладья»/ *«Історія. Етнoграфія. Культура. Нові дослідження»* : IX Миколаїв. обл. краєзнав. конф. : матеріали / відп. за вип. В.В. Чернявський. Миколаїв, 2015. С. 90–92.
4. Рижева Н. О. Ю.С. Крючков – науковець-енциклопедист. *«Історія. Етнoграфія. Культура. Нові дослідження»* : IX Миколаїв. обл. краєзнав. конф. : матеріали / відп. за вип. В. В. Чернявський. Миколаїв, 2015. С. 167–170.
5. Художник з українською душею. *Юж. правда*. 2023. 4 мая. С. 5.

Світлана РОМАНЕНКО,

завідувач відділу пересувних та стаціонарних виставок
КЗК «Миколаївський обласний краєзнавчий музей».

м. Миколаїв, Україна

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ НІМЦІВ У МЕЖАХ СУЧАСНОЇ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ (XIX - XX ст.)

Німецьке населення відіграло важливу роль у розвитку господарського, культурного, духовного життя південного регіону. Про релігійний аспект розвитку громад у різний час писало багато дослідників з Німеччини [3] та України [6], але він розглядався або через окрему конфесіональну приналежність, або через прив'язку до конкретної місцевості. На основі матеріалів спробуємо скласти повну картину релігійного життя німців.

Перші католицькі та протестантські громади почали виникати у місті Миколаєві. Це було пов'язано з тим, що тут базувався Чорноморський флот. Серед офіцерів і флотських військово-службовців, ремісників, торговців було багато іноземців-християн, і необхідно було дати їм можливість задовольняти духовні потреби. Вже у травні 1794 р. для службовців морського відомства католицького віросповідання було відкрито католицьку церкву. Згодом вона занепала і поряд з нею на кошти, які (як і на першу) збирали католицькі громади південного регіону, побудували нову. Її освятили в 1896 р. в ім'я Св. Йосипа. У 1913 р. костел відвідували 3026 осіб, щоправда, не всі вони були німцями [1, 4].

Лютерани міста протягом довгого часу не мали церковної споруди та навіть пастора. Лише у 1830 р. дивізійним проповідником був призначений Йоганн Долль. Того ж року утворилася євангелістсько-лютеранська громада м. Миколаєва. За сприяння військового губернатора, Микола I затвердив проект будівництва храму і план його розміщення та наказав виділити для його будівництва 12 000 руб. Лютеранська кірха Христа Спасителя була збудована і 12 жовтня 1852 р. освячена. Кількість вірян була невеликою, наприкінці XIX ст. в місті мешкало 808 лютеран, що становило менше одного відсотка від загальної кількості жителів [8, 45].

Схоже розвивалося релігійне життя у сільській місцевості. У 1809 р. іммігранти з німецьких земель заснували Березанські колонії. Розселення німецьких колоністів відбулося за релігійною ознакою: переселенці-католики розміщувалися в колоніях Карлсруе, Ландау, Мюнхен, Раштадт, Шпейєр, Зульц; лютерани та реформати – у колоніях Іванівка, Рорбах і Вормс. Колоністи зіткнулися з багатьма складнощами, адже на початку навіть не було священників. До 1811 р. католики релігійні потреби відправляли у Северинівці (нині Одеська обл.), де був найближчий католицький костел [7, 349]. Зі створенням парафій у Ландау та Раштадті духовне життя почало налагоджуватися.

У перші роки існування колоній служби проходили в будинках колоністів. Потім з глини та очерету почали будувати католицькі молитовні будинки та церкви. Перший молитовний будинок був побудований у 1812 р. в колонії Шпейєр [7, 363]. Економічний розвиток колоній у II половині XIX ст. призвів до будівництва нових, великих, костелів із цегли або каменю з черепичним або бляшаним дахом, для яких за кордоном замовляли органи, віттарі, скульптури.

Зростання кількості колоністів призвело до перенаселення колоній та утворення так званих «дочірніх колоній» на придбаних землях. У 1919 р. до складу Миколаївського деканату входило 16 католицьких парафій, в яких знаходилися 32 культові споруди. Кількість вірян деканату становила майже 38 000, але серед них були й католики інших національностей.

Лютерани також заснували парафію не зразу. Вона була утворена у 1812 р. у колонії Рорбах та об'єднувала як лютеран, так і реформатів п'яти колоній. Перший пастор прослужив лише 2 роки, бо був запрошений до іншої парафії, тож наступні 10 років місце було вакантне. Такі ситуації з браком священників у лютеран траплялися доволі часто. На 1835 р. молитовних будинків та церков у парафії не було, богослужіння проходили у шкільних будівлях. Усього в єпархії Миколаїв-Херсон було побудовано 3 церкви та 3 молитовні будинки [2, 31-32]. У 1861 р. парафію було поділено на дві лютеранські (Вормс-Рорбах і Йоганнесталь-Ватерлоо) та одну реформатську (Рорбах-Вормс).

На 1828 рік лютеранські кірхи діяли у селах Вормс, Йоганнесталь, Ной-Данциг, молитовний будинок у с. Рорбах; лютерансько-реформатські молитовні будинки у селах Ватерлоо і Рорбах, євангелічно-реформатська кірха у Вормсі, молитовний будинок громади «Церква Божа» в Йоганнесталі [5].

У середині XIX ст. в колоніях виникають нові релігійні рухи. Наприклад, завдяки пасторам парафії Рорбах/Рорбах-Вормс, Йоганнесу та Карлу Боннекемперам, поширився християнський рух під назвою штундизм. Він охопив протестантів, католиків та православних не тільки Херсонської губернії, але й всієї імперії. На початку 60-х рр. XIX ст. у Березанських колоніях з'являються місіонери баптисти. Це призводить до переселення цілих груп в інші місця. Так, колонія Ной-Данциг була заснована у 1837 р. баптистами з колонії Альт-Данциг.

У 1872 р. переселенці з Молочанських колоній заснували 17 сіл Заградівських менонітських колоній. Три з них: Александерфельд, Фріденфельд та Ной-Шонзее розташовані на території сучасної Миколаївської області. Поселенці належали до менонітських громад с. Миколайфельд та Орлофф. У цих поселеннях були побудовані церкви, а у Фріденфельді – молитовний будинок [9, 23].

У радянський період доля релігійних громад склалася однаково: вони були заборонені, церкви закриті, але наприкінці 20-х років XX ст. громади ще навіть планували будівництво нових культових споруд [4].

Під час Другої світової війни релігійні громади відновили свою діяльність, у храмах та молитовних будинках проходили служби, але в 1944 р. німецьке населення краю було евакуйоване і релігійне життя німців на довгий час припинилося. Лише у 1994 р. розпорядженням Президента України культові споруди почали повертати у власність релігійних громад. Більшість німецьких храмів знову потрапили у лоно Церкви, здебільшого православної. Виключенням стали українська лютеранська церква у с. Іванівка (Йоганнесталь), яка розташовується у будівлі кірхи (громада відновлена у 1998 р., кількість вірян на 2009 р. – 20 осіб), Миколаївська євангелічно-лютеранська кірха (громада відновлена у 1992 р.) та католицький костел (громада відновлена у 1991 р.).

На жаль, через неспроможність відремонтувати та утримувати храми, більшість з них поступово руйнується. Але маємо гарні приклади відновлення. Так, у с. Піщаний Брід (Шпейер) у колишньому костелі св. Мартина знаходиться православна Свято-Покровська церква. Зусиллями громади будівля була відремонтована, виготовлено нові дзвони. Пощастило й кірсі у с. Виноградівка (Ной-Данциг), сьогодні там діє православна церква в ім'я Св. Петра й Павла.

Варто зазначити, що німецька колонізація відіграла велику роль у багатокультурному розвитку духовного життя Миколаївської області. В німецькому релігійному середовищі виникли

рухи, які мали вплив не тільки на переселенців, але й на місцеве православне населення. Незважаючи на те, що більшість релігійних установ, створених переселенцями, було зруйновано, деякі чудові зразки церковної архітектури збереглися. Деякі храми отримали друге життя.

Список використаних джерел

1. Адрес-календарь Николаевского градоначальства за 1913 г. Николаев, 1913. 83 с.
2. Айсфельд О. Основание и первые десятилетия существования колоний на р. Березань. *Наук. вісн. Миколаїв. нац. ун-ту ім. В.О Сухомлинського*. Миколаїв, 2011. Вип. 30. С. 31, 32.
3. Гётте Г. Николаевская римско-католическая церковь Святого Иосифа. Köln : Изд-во Г. Гётте, 2011. 28 с.; Keller K. Die deutschen Kolonien in Südrussland (Neuaufgabe). Nürnberg ; München : Historischer Forschungsverein der Deutschen aus Russland e. V., 2000. 603 S.; Shnurr J. Die Kirchen und das religiöse Leben der Russlanddeutschen. Katholischer Teil. Stuttgart, 1980. 416 S.; Shnurr J. Die Kirchen und das religiöse Leben der Russlanddeutschen. Evangelischer Teil. Stuttgart, 1978. 400 S.
4. Державний архів Миколаївської області (далі ДАМО). Фонд Р-118, опис 1, справа 287. Переписка, техническая смета и чертеж постройки молитвенного дома общины евангельских баптистов в с. Ватерлоо.
5. ДАМО. Фонд Р-118, опис 2, справа 140. Выписка из протоколов общин религиозных культов и переписка с НКВД УССР.
6. Заковоротный Д.И. Немцы-колонисты в Северном Причерноморье. Николаев : Изд-во Ирины Гудым, 2009. 150 с.; Никитин В.И. ...На круги своя. Николаев : Изд-во Ирины Гудым, 2006. 320 с.; Плесская Э.Г. Немцы Причерноморья. Одесса : Астропринт, 2008. 136 с.; Німецькі поселення в Україні: історія та сьогодення. Київ ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. 415 с.; Шитюк М.М., Шкварець В.П. Німці Півдня України: історія і сучасність. Миколаїв : Вид-во МДУ ім. В.О. Сухомлинського. 424 с.
7. Keller K. Die deutschen Kolonien in Südrussland (Neuaufgabe). Nürnberg ; München : Historischer Forschungsverein der Deutschen aus Russland e.V., 2000. 603 S.
8. Обзор Николаевского военного губернаторства за 1899 год. Николаев, 1900. С. 18, 45, 47, 70.
9. Stumpp K. Die deutsche Siedlungen des Kronau-Orloffter Gebietes. *Heimatsbuch*. 1958. S. 22-33.

**СЕКЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ
«КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА
УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-
ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР»**

Юрій ОНИЩЕНКО,

студент магістерського рівня вищої освіти,
спеціальності 034 «Культурологія» факультету історії та філософії
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
президент ГО «Центр розвитку сучасної культури».
м. Одеса, Україна

**ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ІНСТИТУЦІЇ
КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ У РОЗБУДОВІ
МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ
ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті досліджується взаємодія громадських організацій та культурних інституцій України в контексті розбудови міжнародних відносин в умовах повномасштабного вторгнення. Аналіз відкритих джерел та звітів свідчить про недостатню співпрацю між цими акторами, що ускладнює реалізацію спільних культурних ініціатив. У статті пропонуються конкретні кроки для посилення впливу громадських організацій та інституцій культури на міжнародні відносини.

Ключові слова: Громадські організації, інституції культури, міжнародні відносини, повномасштабне вторгнення, комунікація, культурна дипломатія.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабного військового конфлікту виникають нові виклики для збереження міжнародної єдності та культурної ідентичності в Україні. В таких умовах громадські організації та інституції культури зазнають значних випробувань, що вимагає глибокого аналізу їх поточного стану та спроможності впливати на формування міжнародних відносин.

Актуальність теми обумовлена складною ситуацією, в якій опинилася країна. Повномасштабне вторгнення створило нові виклики для міжнародних відносин, що потребують особливої уваги та підтримки.

Громадські організації та інституції культури відіграють ключову роль у збереженні та розвитку національної ідентичності, культурного діалогу та взаєморозуміння між різними етнічними групами. В умовах війни ці завдання набувають ще більшого зна-

чення, оскільки суспільство має зберігати єдність і солідарність, долаючи виклики, пов'язані з військовими діями, переселенням людей і психологічними наслідками конфлікту.

Тема є надзвичайно важливою для розробки ефективних стратегій підтримки та розвитку міжнаціональних відносин у сучасних умовах, що сприятиме зміцненню загальнонаціональної єдності та євроінтеграційного курсу України.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення ролі громадських організацій та інституцій культури у формуванні міжнаціональних відносин в умовах повномасштабного військового конфлікту вимагає звернення до актуальних досліджень та в багатьох випадках звітів громадських організацій та інституцій культури України.

Стаття спиратиметься на дані досліджень таких організацій, як Український інститут, Український культурний фонд, Український інститут національної пам'яті та ін.

Дослідження зазначених установ надають глибокий аналітичний інструментарій для розуміння ролі громадських організацій та інституцій культури у формуванні міжнаціональних відносин в умовах сучасної України.

Мета. Основною метою статті є дослідження ролі громадських організацій та інституцій культури України у підтримці та розбудові міжнаціональних відносин під час повномасштабного військового конфлікту. Завданням є визначення ключових викликів, з якими стикаються ці організації, та виявлення перспективних напрямів їх діяльності в умовах сучасних суспільно-політичних реалій.

У сучасних умовах війни культура відіграє надзвичайно важливу роль як засіб збереження національної ідентичності та пам'яті. Вона слугує інструментом, який сприяє єдності суспільства, його стійкості та мобілізації перед зовнішніми загрозами. Завдяки культурі ми не лише зберігаємо і передаємо наступним поколінням наші національні традиції й історію, а й відкриваємо можливості для діалогу з іншими народами та культурними спільнотами, що є особливо важливим у часи війни.

В умовах повномасштабного вторгнення культура стає основним засобом об'єднання нації, допомагаючи формувати єдність та опір проти агресії. Крім того, вона виступає важливим інструментом міжнародної комунікації, що дозволяє Україні зміцнювати свої позиції на міжнародній арені, привертаючи увагу й підтримку інших країн та культурних спільнот.

Громадські організації (ГО) відіграють важливу роль у підтримці та зміцненні культурних ініціатив. Важливість неурядових організацій у формуванні міжнародних відносин підкреслює Стивен МакГлінчі у своїй книзі «Міжнародні відносини». Він зазначає, що в сучасній міжнародній системі, де домінують держави, дипломатія вже не є виключно сферою їх взаємодії. Значну роль у дипломатичних процесах відіграють недержавні актори, такі як неурядові та міжнародні неурядові організації. Ці організації часто мають значний вплив на результати дипломатичних переговорів і укладання угод. Наприклад, Грінпіс впливає на просування екологічних угод на міжнародному рівні. МакГлінчі підкреслює, що такі недержавні актори можуть навіть конкурувати з державами в їх впливі на міжнародну політику [1, с. 21].

Варто зазначити, що ГО є однією з форм неурядових організацій. Вони взаємодіють з інституціями культури через реалізацію спільних проєктів, проведення інформаційних кампаній, залучення ресурсів та адвокацію культурних інтересів. Це партнерство між ГО та державними інституціями дозволяє досягати спільних цілей, таких як збереження культурної спадщини, поширення національних цінностей та формування міжкультурного діалогу.

Спільні проєкти та ініціативи дозволяють ГО та інституціям культури об'єднувати зусилля для розробки та реалізації заходів, що сприяють збереженню національної ідентичності. Наприклад, мистецькі виставки, фестивалі, освітні програми та кінопокази можуть стати платформою для взаємного обміну культурними здобутками.

Інформаційна та просвітницька діяльність також є важливим інструментом, що допомагає підвищити обізнаність населення про національну культуру та історію. Такі кампанії сприяють активнішій участі громадян у культурному житті країни, що, своєю чергою, підвищує стійкість суспільства в умовах війни.

Залучення ресурсів через ГО дозволяє культурним інституціям отримувати необхідні фінансові та людські ресурси, що є особливо важливим у кризові часи. Це включає організацію фандрейзингових кампаній та залучення волонтерів.

Важливими є також адвокація та лобіювання інтересів культури, які дають змогу ГО бути посередниками між громадою та державними органами, забезпечуючи захист і просування культурних ініціатив.

ГО та інституції культури мають великий потенціал для взаємного підсилення через об'єднання зусиль та координацію діяль-

ності. Вони можуть спільно розробляти стратегії розвитку культури, що відповідають актуальним викликам воєнного часу, а також підтримувати один одного у проведенні культурних заходів та проєктів.

Розглянемо, як працюють такі механізми взаємодії між ГО та інституціями культури під час війни. Адаптуючи свою діяльність до нових викликів, ГО застосовують різноманітні інструменти для впливу на культурні інституції, забезпечуючи їх адаптацію до умов воєнного конфлікту.

Культурні проєкти та ініціативи громадських організацій набувають особливого значення в умовах воєнного конфлікту, коли питання збереження та популяризації національної культурної спадщини виходять на перший план. Війна створює загрозу втрати культурних цінностей, що зумовлює необхідність активізації зусиль у їх збереженні та відтворенні. Наприклад, ініціативи з цифрового збереження культурних артефактів відіграють вирішальну роль, оскільки вони забезпечують можливість збереження історичних матеріалів навіть у разі їх фізичного знищення. Під впливом громадських організацій культурні інституції активно інтегрують цифрові технології у свою роботу, що сприяє збереженню та доступу до культурної спадщини.

Термін «культурні проєкти та ініціативи» широко застосовується міжнародними організаціями, приміром, такими, як ЮНЕСКО. У документах та рекомендаціях ЮНЕСКО, що стосуються культурної політики, цей термін використовується для позначення дій, спрямованих на збереження культурної спадщини, розвиток культурного різноманіття та зміцнення культурної ідентичності на глобальному та локальному рівнях.

Освітні програми та просвітницькі кампанії, що реалізуються ГО, стають важливим інструментом для підтримки міжнародних відносин та формування національної свідомості. В умовах воєнного конфлікту ці програми спрямовані на підвищення обізнаності населення про національні культурні цінності та зміцнення національної єдності. ГО активно використовують освітні програми для впливу на зміст культурної діяльності інституцій, стимулюючи їх до висвітлення важливих аспектів національної історії та культури, які можуть бути недооцінені або забуті. Такі програми також сприяють інтеграції представників різних етнічних груп у культурне життя країни, підвищуючи рівень соціальної згуртованості.

Співпраця з міжнародними культурними інституціями є ще одним важливим елементом впливу ГО на діяльність культурних

інституцій. Умови воєнного конфлікту стимулюють розширення цієї співпраці, що дозволяє залучати міжнародну підтримку, ресурси та досвід для реалізації культурних проєктів. Такі ініціативи сприяють зміцненню міжнаціональних зв'язків та розвитку культурної дипломатії, що в умовах війни є особливо актуальним. Наприклад, спільні проєкти з іноземними партнерами можуть включати обміни культурними програмами, проведення міжнародних виставок або організацію фестивалів, спрямованих на популяризацію української культури за кордоном.

Використання цифрових платформ та соціальних медіа набуває особливої важливості в умовах війни, коли швидкість та ефективність поширення інформації стають критичними. ГО використовують ці інструменти для організації та популяризації культурних заходів, залучення нової аудиторії та проведення інформаційних кампаній. Соціальні мережі також сприяють налагодженню діалогу між представниками різних культур, підвищуючи рівень обізнаності про культурні ініціативи. Здатність цифрових медіа долати інформаційні бар'єри та забезпечувати доступ до культурних ресурсів широкому загалу робить їх незамінним інструментом для ГО в умовах війни.

Особливої уваги заслуговують приклади діяльності таких ключових інституцій культури, як Український інститут, Український інститут національної пам'яті та Український культурний фонд. Ці організації відіграють значну роль у підтримці та розвитку культури в Україні, особливо під час війни, сприяючи збереженню національної ідентичності, формуванню культурного діалогу та зміцненню суспільної єдності.

Український інститут відіграє вагомую роль у міжнародному культурному співробітництві, займаючись промоцією української культури за кордоном. Одним із завдань інституту є організація міжнародних культурних заходів, спрямованих на популяризацію української культури та мистецтва, а також на зміцнення культурних зв'язків між Україною та іншими країнами. В умовах війни інститут активно працює над розширенням мережі міжнародних партнерів, організовуючи культурні заходи, що дозволяють представити українську культуру на світовій арені, привернути увагу до подій в Україні та залучити міжнародну підтримку. Наприклад, організація міжнародних виставок, кінофестивалів та культурних обмінів допомагає досягати цієї мети, підвищуючи обізнаність про українську культуру та її значення.

Інститут координує заходи, спрямовані на збереження історичної пам'яті, популяризацію національної культури та підтримку культурних ініціатив. В умовах військової агресії особлива увага приділяється міжнародній культурній дипломатії та забезпеченню доступу до національного культурного продукту, що є важливим для формування позитивного іміджу України за кордоном та зміцнення національної ідентичності [6, с. 2].

Зі Стратегії розвитку Українського інституту на 2020-2024 роки видно, що основний акцент діяльності інституту робиться на просуванні української культури та креативних індустрій на міжнародному рівні, зокрема через культурну дипломатію. Стратегія також передбачає підтримку культурних ініціатив, спрямованих на збереження національної ідентичності та історичної пам'яті, особливо в умовах війни. Інститут підкреслює важливість партнерства з міжнародними організаціями для посилення культурного впливу України за кордоном [7, с. 4].

У звіті за 2023 рік Дмитро Кулеба, Міністр закордонних справ України, зазначив, що «експансія української культурної дипломатії у світі триватиме і цього та наступного року. Якщо у 2022 році боротьба йшла за короткі наративи, які формуються заголовками та політикою, то з 2023 та надалі Українській державі потрібно вигравати у боротьбі за довгі наративи. Саме ті, які формуються мистецтвом, освітою, наукою та культурною дипломатією. В цих умовах роль Українського інституту МЗС є і залишатиметься надзвичайно важливою». Ця заява підкреслює офіційну державну позицію щодо культурної дипломатії [18 с. 5].

Однак, у звітності інституту недостатньо висвітлено співпрацю з українськими неурядовими організаціями [14, с. 1-24], [15, с. 1-120], [16, с. 1-15], [17, с. 1-122], [18, с. 1-118]. Попри це, зв'язки з митцями та тенденції до розбудови громадянського суспільства простежуються. Наприклад, у звіті за 2022 рік команда інституту надавала інформацію про неурядові організації, які на той час підтримували ЗСУ [17, с. 7].

Український інститут національної пам'яті (УІНП) є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу. Інститут зосереджується на таких напрямках, як популяризація історії України, збереження пам'яті про події та осіб, які зробили внесок у розбудову української державності, та захист національних інтересів у сфері історичної пам'яті. Прикладом такої діяльності є проекти з відновлення історичної

пам'яті через проведення меморіальних заходів, видавничу діяльність, створення документальних фільмів і архівних досліджень. В умовах війни ці ініціативи відіграють важливу роль у формуванні національної єдності та протидії інформаційній агресії [3, с. 1].

Інститут активно співпрацює з громадськими організаціями для реалізації проєктів, спрямованих на збереження історичної пам'яті, дослідження історичних подій та популяризацію української культурної спадщини. Наприклад, в Одесі значна частина заходів інституту проводиться у приміщенні та за організаційної підтримки ГО «Ветеранс ХАБ ОДЕСА», а переважна кількість аудіовізуального контенту, створюваного на Півдні України, розробляється у співпраці з ГО «Центр розвитку сучасної культури».

Український культурний фонд (УКФ) – це державна установа, яка підтримує культурні ініціативи в Україні та за кордоном. Однією з ключових місій УКФ є підтримка проєктів, що сприяють розвитку культури, креативних індустрій та збереженню національної культурної спадщини. Фонд фінансує різноманітні культурні проєкти, такі як мистецькі фестивалі, кінопокази, театральні постановки, дослідницькі програми тощо. Під час війни фонд активно підтримує ініціативи, спрямовані на збереження культурної спадщини та підвищення національної свідомості через мистецтво. Наприклад, фінансування цифрових ініціатив УКФ сприяє цифровізації та популяризації українських культурних надбань, що є важливим для їх збереження та доступу до них у майбутньому [2, с. 1].

Фонд працює з усіма видами організацій у галузі культури, як урядовими, так і неурядовими, включаючи ГО. Це підтверджується у звітах УКФ. Під час повномасштабного вторгнення, зокрема у 2022 і 2023 роках, фонд активно підтримував культурні ініціативи різних секторів. У 2022 році за організаційно-правовою формою кількість заявок складалася так: з державного сектору – 668, недержавного сектору – 1 537, а також від фізичних осіб-підприємців – 1 179. У 2023 році кількість заявок у відсотковому вираженні складала 22,1% від державного сектору, 47,5% від недержавного сектору, 23,8% від фізичних осіб-підприємців і 6,6% від фізичних осіб за лотом «Стипендія на відновлення культурно-мистецької діяльності» [4, с. 21], [5, с. 18].

Бачимо, що співпраця інституцій культури з ГО дозволяє мобілізувати зусилля для досягнення спільних цілей. Так, партнерство між ГО та УІНП сприяло реалізації низки успішних проєктів, спрямованих на дослідження та популяризацію історичних подій,

які формують національну ідентичність українців. Співпраця ГО з УКФ також дозволила реалізувати численні культурні проекти, які не лише зберігають культурну спадщину, але й активно популяризують її серед широких верств населення.

УКФ провів велику аналітичну роботу щодо загального стану громадських організацій у галузі культури в умовах повномасштабного вторгнення. Фонд розробив три стратегії адаптації культури та креативних індустрій до умов війни. За підсумками 2022 року, фонд зазначив, що сфера культури та креативних індустрій України в цілому адаптувалася до умов війни, і в жодному з секторів культурних індустрій не спостерігається критичної ситуації. Однак існує нагальна потреба у розробці стратегії відновлення української культури, що передбачає залучення широкого кола кваліфікованих спеціалістів і додаткових джерел фінансування для процесу відбудови та створення нових проєктів. Це дозволить культурним та креативним фахівцям застосувати свої професійні знання та навички на користь повоєнної відбудови українського суспільства, а також знайти можливості для підтримки й розширення своєї діяльності [11, с. 32-34].

Друга хвиля дослідження підтверджує, що адаптованість сфери культури та культурних індустрій, на думку респондентів, підвищилася. Найкраща ситуація спостерігається в секторі збереження культурної спадщини, літератури та видавничої справи, тоді як працівники аудіовізуального сектору зіштовхнулися з більшими труднощами. Недержавні культурні організації загалом гірше адаптувалися до умов війни, хоча й демонструють позитивний підхід до розбудови культури [12, с. 34].

Третя, остання на цей момент, хвиля дослідження показує, що сфера культури демонструє зростання загального рівня адаптації до умов війни. Більш адаптованими залишаються фахівці та організації комунальної й державної форм власності. Натомість працівники недержавних організацій та фізичні особи-підприємці виявилися менш адаптованими, тому потребують більшої підтримки. Майже третина опитаних оцінює стан своєї організації негативно, що свідчить про те, що високий рівень адаптованості не завжди є ознакою позитивних трансформацій і проактивного пошуку нових підходів до діяльності; в деяких випадках це результат пасивного пристосування до кризових умов сьогодення [13, с. 32-34].

Результати опитування також вказують на стабілізацію оцінки стану сфери культури та організацій, проте респонден-

ти зазначають низький рівень підтримки, особливо від бізнесу та центральних органів влади. Загалом ситуація з доступністю культурного продукту для споживачів поліпшується, однак проблемами галузі залишаються невизначеність ситуації через війну, низька оплата праці, дефіцит кваліфікованих кадрів та загальна демотивація працівників сфери.

У ході проведеного УКФ дослідження було проаналізовано потреби української культурної сфери. Респонденти, що представляють державний і недержавний сектори культури, виявили відмінності у пріоритетах, які, на їхню думку, потребують найбільшої підтримки. Для працівників державних і комунальних установ головною проблемою є збереження та охорона культурної спадщини, тоді як працівники недержавних організацій та фізичні особи-підприємці надають перевагу створенню високоякісного українського культурного продукту, орієнтованого як на внутрішній, так і на міжнародний ринки [9, с. 11-12].

Серед працівників державних установ також поширеним є запит на відновлення пошкоджених об'єктів культурної інфраструктури, тоді як працівники недержавного сектору наголошують на необхідності підтримки інтеграції української культури у світовий культурний контекст. Вони також підкреслюють важливість відновлення культурно-мистецької діяльності, професійного розвитку представників культурної сфери та розширення міжсекторних проєктів.

Спільною думкою представників обох секторів є важливість створення цифрового продукту. Крім того, такі заходи, як фестивалі, меморіальні проєкти, виставки, артоб'єкти та експозиції, також визнані важливими для обох груп. Водночас працівники державного сектору частіше звертають увагу на важливість створення креативних/публічних просторів, організації концертів та екскурсій, тоді як працівники недержавного сектору надають перевагу відеоконтенту, освітнім програмам, театральним постановкам, сценаріям та аудіозаписам.

Працівники державних установ частіше відзначають важливість підтримки з боку місцевих органів влади, тоді як представники недержавного сектору схильні розраховувати на підтримку з боку міжнародних організацій та бізнесу.

Культурні практики української молоді під час війни зазнали суттєвих змін. До війни дозвілля молоді, зазвичай, мало переважно пасивний характер, за винятком студентської молоді, яка більше уваги приділяла саморозвитку. На сьогодні серед молоді

найбільш популярними є відвідування кінотеатрів, книжкових магазинів, музеїв та виставок, тоді як відвідування бібліотек залишається найменш популярним. Загалом понад 70% молодих людей відвідують культурні заклади принаймні раз на рік або частіше, причому ця тенденція більш виражена серед жінок. Вищий рівень відвідування культурних закладів спостерігається у великих містах, де пропозиція культурних послуг є більшою [8, с. 22-23].

Тривала збройна агресія Росії проти України призвела до значних безпекових і логістичних обмежень, які впливають на проведення масових заходів та концентрацію людей. Це також може супроводжуватися потенційним зменшенням або навіть повним припиненням фінансування некритичних гуманітарних витрат. Війна спричинила значні територіальні та ціннісні зміни в аудиторіях, які тепер зосереджені на питаннях виживання, боротьби та перемоги. Відбулися структурні зміни в складі аудиторії внаслідок масового переміщення жінок і дітей за кордон, що призвело до збільшення частки військових, ветеранів, волонтерів та внутрішньо переміщених осіб [10, с. 18-19].

Зросла також міжнародна обізнаність про Україну, що спричинило значне збільшення попиту на український культурний продукт за кордоном. Це підкреслює необхідність створення нових та посилення наявних міжнародних коаліцій на підтримку України, зокрема через активізацію культурної дипломатії та адвокаційні зусилля на міжнародній арені.

Рекомендації та висновки. Дослідження показало, що ГО та інституції культури в Україні мають значний потенціал для впливу на міжнаціональні відносини, проте їх взаємодія ще недостатньо потужна для впливу на міжнародну політику. Для того, щоб ці організації могли ефективно впливати на міжнародні відносини, необхідно посилити їх співпрацю та координацію, а також залучити додаткові ресурси. Важливим є розвиток спільних проєктів, які б об'єднували зусилля державних і недержавних організацій, та посилення культурної дипломатії на міжнародному рівні. Необхідно також вдосконалювати механізми комунікації та підтримки між громадськими інституціями, що дозволить ефективніше реагувати на виклики, спричинені військовим конфліктом. Аналіз наявних звітів і відкритих джерел показав, що культурні інституції в Україні здебільшого не співпрацюють з ГО, або ця співпраця є недостатньою. У культурній сфері така взаємодія частіше відбувається на пряму з митцями, проте їхні цілі та погляди часто не збігаються з цілями інституцій. Це може впливати на узгодженість

та ефективність культурних проєктів, адже розбіжності у поглядах ускладнюють реалізацію спільних ініціатив. Для поліпшення ситуації важливо посилити співпрацю між інституціями та ГО, розробляти спільні проєкти, що враховуватимуть інтереси як митців, так і культурних інституцій.

Необхідно розширити діалог між інституціями культури та ГО для узгодження спільних цілей та розробити механізми спільного планування та реалізації культурних проєктів. Потрібні регулярні зустрічі та консультації для врахування потреб митців і культурних організацій. Підтримка незалежних мистецьких ініціатив через гранти та інші форми фінансування, узгоджені з інституційними цілями, сприятиме кращій інтеграції різних «стейкхолдерів» у культурному просторі України та підсилить її позиції на міжнародній арені.

Список використаних джерел

1. McGlinchey, International Relations, E-International Relations. Bristol, 2017. 223 с.
2. Закон України Про Український культурний фонд. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 19, 238 с.
3. Положення про Український інститут національної пам'яті: постановва від 12 листопада 2014 р. № 684 Кабінету міністрів України. Київ, 4 с. Режим доступу: <http://surl.li/bbbskn> (дата звернення: 18.07.2024).
4. Річний звіт Українського культурного фонду 2022, 60 с. Режим доступу: <http://surl.li/teeinl> (дата звернення: 18.07.2024).
5. Річний звіт Українського культурного фонду. 2023. 48 с. Режим доступу: <http://surl.li/mhxmkr> (дата звернення: 18.07.2024).
6. Статут державної установи “Український інститут” код ЄДРПОУ 41801670 Нова редакція. Київ, 2021. 18 с. Режим доступу: <http://surl.li/mymqjt> (дата звернення: 18.07.2024).
7. Стратегія Українського інституту 2020-2024. 50 с. Режим доступу: <http://surl.li/nqcnrg> (дата звернення: 18.07.2024).
8. Український культурний фонд, Культурні практики молоді України в умовах війни. 2023. Січень. 23 с. Режим доступу: <http://surl.li/lzzmvz> (дата звернення: 18.07.2024).
9. Український культурний фонд. Потреби української культурної сфери. 2023. Вересень. 19 с. Режим доступу: <http://surl.li/kouvei> (дата звернення: 18.07.2024).

10. Український культурний фонд. Стратегія Українського культурного фонду 2024-2027. 43 с. Режим доступу: <http://surl.li/dqdnkv> (дата звернення: 18.07.2024).
11. Український культурний фонд. Стратегії адаптації культури та креативних індустрій до умов війни. 2022. Листопад. 22 с. Режим доступу: <http://surl.li/oaeeekx> (дата звернення: 18.07.2024).
12. Український культурний фонд. Стратегії адаптації культури та креативних індустрій до умов війни. 2 хвиля. 2023. Червень. 35 с. Режим доступу: <http://surl.li/wsregw>
13. Український культурний фонд. Стратегії адаптації культури та креативних індустрій до умов війни. 3 хвиля. 2022. Листопад. 34 с. Режим доступу: <http://surl.li/nnwvoy>
14. Український інститут: річний звіт. 2018. 24 с. Режим доступу: <http://surl.li/bewcdh>
15. Український інститут: річний звіт. 2019. 120 с. Режим доступу: <http://surl.li/ackxvd>
16. Український інститут: річний звіт. 2020. Режим доступу: <https://report2020.ui.org.ua/>
17. Український інститут: річний звіт. 2022. 122 с. Режим доступу: <http://surl.li/okyfmj>
18. Український інститут: річний звіт. 2023. 118 с. Режим доступу: <http://surl.li/ofozei>

Михайло РОВНИЙ,

студент III курсу першого (бакалаврського) рівня освіти
факультету історії та філософії
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.
м. Одеса, Україна

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ОДЕСИ:
ДО ПИТАНЬ ЇЇ ЗАХИСТУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ**

Одесу можна вважати перехрестям різноманітних культур і націй. Незважаючи на свою відносну молодість, Одеса приваблює багатою історією, унікальною атмосферою та архітектурним розмаїттям, яке поєднує різноманітні символи. Проте сьогодні відбувається подрібнення і часткове руйнування цього архітектурного комплексу, який є унікальним і створював індивідуальність Одеси. І це відбувається в той час, коли ми, дивлячись на історію європейських міст, бачимо, що міста можуть виживати навіть у війнах. Історія європейських міст показує, що навіть після масштабних руйнувань, спричинених війнами, міста здатні відродитися. Видатні пам'ятки архітектури, вщент зруйновані, знову і знову відбудовувалися, нехай це й забирало роки.

Поставимо, здається, просте питання: «Що таке місто?».

Місто – це живий організм, що розвивається у часі, зберігаючи в собі відбитки минулих епох. Його історичний центр є не лише культурною спадщиною, а й важливим елементом сучасного міського життя. Саме тому ефективне функціонування міста, зокрема нашої Одеси, можливе лише за умови активної участі як громадян, так і влади, у збереженні історико-культурної спадщини його центру. Наразі центр міста перебуває у стані, що потребує невідкладних заходів з ревіталізації, комплексного підходу до захисту та відновлення історичного центру, спрямованого на створення багатофункціонального та привабливого міського середовища.

Однією з головних проблем є визначення «історичне міське середовище». Наприклад, американський урбаніст і письменник К.А. Лінч розглядає історичне міське середовище як образну цілісність та безперервний розвиток міського організму. Відповідно, важливим виміром середовища є час, відчуття часу через приз-

му часових змін, що проявляються через присутність в історично успадкованому міському утворенні нашарувань минулого [1]. У той же час можна навести думку видатного урбаніста XIX ст. К. Сітте стосовно того, що історичне міське середовище – це естетична модель та джерело натхнення для сучасного дизайну, і це прокладає шлях для розвитку практики збереження міст [2].

«Історичне міське середовище» – це складна система, де кожен елемент набуває значення лише у контексті свого оточення. Будівлі, вулиці, площі, навіть динамічний простір, що формується жителями, – все це взаємопов'язано та формує унікальну ідентичність центру міста у контексті історико-культурної спадщини. Саме тому будь-які втручання в історичне середовище повинні враховувати це та прагнути до гармонійного поєднання старого та нового. Приклади невдалих втручань, таких як спорудження новобудов у псевдоісторичному стилі, або безглузвих пропозицій, таких як перенесення Одеського оперного театру, демонструють, як легко порушити цю гармонію та завдати непоправної шкоди образу центру. Яскравим прикладом, до чого може дійти сучасна Одеса за декілька десятиріч, якщо продовжиться нинішня політика нищення, місто Антверпен (Нідерланди), де біля будівлі Фламандської опери побудували багатоповерхівки у сучасному стилі.

Однією з головних проблем Одеси, пов'язаних з багатоповерховими будівлями у контексті збереження історико-культурної спадщини в центрі міста, є зниження інвестиційної привабливості. Для розуміння цього можна використати приклад, наведений засновником Асоціації архітекторів Одеси Миколою Чепелевим: Одеса в своєму центрі вже має велику цінність, оскільки тут проводиться немала частина часу більшості жителів, вже існує сформований об'єм житла, магазинів тощо, себто вже є сформований попит і осередок. До цього середовища, коли додаються багатоповерхівки, відбувається наступне: на вже існуючий квартал, де є умовні 10-15 тис. кв. м корисної площі, додається ще 5-7 тис. кв. м., що перебиває попит навколишніх кварталів, і кожен, хто захоче жити в центрі, буде обирати новобудову, а не квартиру у вторинному «старому фонді», який буде потребувати постійних вкладень (мається на увазі ремонт та підтримка будівлі, що також призводить до зниження ціни на нерухомість в центрі) [3]. Таким чином створюється потенційна загроза для збереження архітектурної спадщини міста. Збільшення пропозиції житла внаслідок будівництва висотних будівель може призвести до перенасичення ринку та зниження попиту на квартири у старому фонді. Це,

своєю чергою, спричинить падіння цін на землю в історичному центрі, що зробить його менш привабливим для інвесторів, зацікавлених у збереженні та реставрації історичних будівель. У довгостроковій перспективі така ситуація може призвести до подальшої деградації старого фонду та збільшення кількості аварійних будівель. Це створить умови для їх знесення та будівництва на їх місці начебто відновлених псевдоісторичних будівель, що посилить дисгармонію в існуючому архітектурному ансамблі міста та призведе до втрати його унікальної ідентичності.

Статус всесвітньої спадщини ЮНЕСКО надає певний захист історичному центру, але неконтрольоване будівництво псевдоісторичних новобудов або багатопверхових будинків, які порушуватимуть історико-архітектурний опорний план міста (далі – ІАОП), може призвести до його виключення зі списку, що стане непоправною втратою для культурної спадщини не лише Одеси, а й усієї України.

Проте треба окремо зазначити, що автор не проти новобудов у центрі міста, на місцях вже аварійних будівель, якщо не порушуватимуться сучасні містобудівні норми (далі – МБН) та ІАОП. Це може стати одним із варіантів вирішення проблем історико-культурної спадщини. Згідно із сучасними архітектурними нормами будівлі у центрі міста повинні бути не вище 18,6 метра, крім випадків, коли це акцентна будівля на розі вулиць – тоді МБН дозволяє будувати не вище 21,3 метра [4]. Проте тоді для вже існуючих будівель, що вищі, ніж дозволяють МБН, складається колізія: або міська влада закриває очі на вже існуючі новобудови в історичному центрі Одеси, що, можна сказати, несправедливо для нових забудов у центральній частині Приморського району, або треба примусово зносити частини будівель, що порушують висотність.

Іншими проблемами Одеси, можливо, найочевиднішими, є неохайний стан будівель та порушення закону про охорону культурної спадщини. Неохайні будинки – наслідок занедбаності: обвалена штукатурка, неприкриті комунікаційні дроти, що проходять вздовж фасадів, давно нефарбовані стіни тощо. Окремо також треба зазначити, що неохайності будівлям додає відсутність єдиного дизайн-коду історичного центру міста, де на одній вулиці ми можемо побачити вивіски у багатьох стилях – і у сучасному, і у класичному, і у неоновому та ін. Вирішення цієї проблеми – створення єдиного дизайн-коду для вивісок та банерів, а головне, проведення комплексної реставрації історичного центру, що включатиме модернізацію інфраструктури

та благоустрій і що зробить з історичного центру Одеси своєрідний музей просто неба.

Порушення закону України про охорону культурної спадщини також заслуговує на окрему увагу. Яскравим прикладом є металопластикові вікна, які спотворюють стародавні будівлі. Розв'язанням проблеми є приклад Львова: там було створено комунальне підприємство «Бюро спадщини», яке склало програму співфінансування реставрації дерев'яних віконних рам та заміни пластикових на дерев'яні. При реставрації столярки 60% від вартості робіт оплачує міська рада, а 40% – мешканці. Якщо замінюють пластикові вікна на дерев'яні, то частки співфінансування – 50% на 50%. Це забезпечить відновлення автентики історичних будівель, а місцеві жителі побачать, що влада турбується про мешканців будівель і до того ж бажає зберегти історико-культурну спадщину [5].

Отже, для збереження та відновлення історико-культурної спадщини Одеси є необхідним комплексний та відповідальний підхід, який має враховувати як історичну цінність міського середовища, так і потреби сучасного розвитку. Це багатогранне питання, що вимагає зважених рішень та активної участі як мешканців, так і влади. Збереження історичного центру Одеси — це не просто консервація минулого, а й інвестиція у майбутнє міста, його культурний капітал та привабливість. Необхідно усвідомити, що історико-культурна спадщина в контексті Одеси — це складна та динамічна система, де будь-які втручання у середовище повинні бути зваженими, гармонійними і спрямованими на збереження її унікальної ідентичності.

Список використаних джерел

1. Прибега Л. В. Історичне середовище міста: сутність і засади охорони. *Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці*. 2021. №30. С. 14-20.
2. Кліщ О. А., Лукач Е. О. Передумови та еволюція формування поняття спадщини в контексті історичного середовища міста. *Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці*. 2022. №32. С. 21-28.
3. Седьмой циничный стрим. О застройке центра города. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=z0msqejj0Qs&t=6707s> (дата звернення: 22.08.2024)

4. Містобудівні умови та обмеження для проектування об'єкта будівництва № 182 : затв. наказом департаменту архітектури та містобудування Одеської міської ради від 31.08.2018 р. № 01-07/275. URL: <http://service.ombk.odessa.ua/attachments/MBU/2018/97191.pdf> (дата звернення: 19.08.2024)
5. В історичному будинку Львова замінили вікна за зразком автентичних : фото URL:https://tvoemisto.tv/news/u_lvovi_v_istorychnomu_budynku_zaminyly_plastykovi_vikna_na_derevyani_foto_144919.html (дата звернення: 19.08.2024)

Максим ЗАЙЦЕВ,

студент IV курсу (бакалаврант) Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова.

м. Одеса, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА «ОДЕСЬКОГО» ПЕРІОДУ ДІЯЛЬНОСТІ С.П. ШЕЛУХІНА

Війна продовжує стимулювати нас до вирішення постійно виникаючих нових проблем. Вона, за допомогою різних супроводжуючих факторів, які водночас є і її складовими, постійно збільшує потребу в цьому. Найяскравіше такими складниками виступають міти, маніпуляції дійсними фактами, підміни понять, що здійснюються зовнішніми та внутрішніми ворогами нашої держави. У цьому політизованому питанні можна побачити й те, наскільки зараз наша національна свідомість подібна та водночас відмінна від своєї минувшини, наскільки питання нації вже нерозривне з поняттям держави для українців. Щось подібне відбувалося на початку XX століття, хоча й дуже коротко та трішки по-іншому, і таке розуміння продовжувало супроводжуватися інтелектуальною боротьбою за мову, культуру, за життя всієї нашої нації у її розмаїтті та єдності. Так само як зараз боремося за це ми, так і Сергій Павлович Шелухин боровся за це тоді. Він, уродженець Полтавщини, став однією з ключових постатей українства Одеси, тут він прожив найдовше – з 1902 до 1917 р. [6; 12; 13; 14].

С.П. Шелухін був освіченою та ерудованою особою, зокрема у юриспруденції, історії, літературознавстві, поезії. Самобутність Одещини та її розмаїття сприяли і його зацікавленості українством цього регіону, воно також поєднувалося і з його професійною діяльністю, він був юристом, працював у судових органах (суддя, прокурор) в цей період [12; 13; 14].

В Одесі він став відомим і як громадський діяч, ставши одним із лідерів одеської «молодої» громади, одним із засновників одеської «Просвіти» (першої в Наддніпрянській Україні), з цим поєднувалась і його творча та наукова діяльність у різних галузях знань [6; 11; 12; 13; 14]. У своїх книгах і статтях він неодноразово наголошував на потребі захисту та визнання української

мови; писав про давність традицій, культури української нації загалом, а також самої назви «Україна/Вкраїна»; про те, що Одеса й терени Одещини були набагато раніше українськими, ніж московитськими [3; 4; 5; 14]. Важливим у цьому питанні буде й той фурор, спричинений ним на XIV Археологічному з'їзді в Чернігові, де він виступив з доповіддю на українській мові про давність України, прославляв її культуру; був також одним із організаторів концерту бандуристів [12; 13]. Тут треба обов'язково зазначити, що він писав в умовах цензури, в умовах, у яких виріс і виховувався під загальним наративом історії імперії та й сам був дворянином і чиновником. У той період часу він дуже часто наголошував на «общерускості», яка складається, на його думку, з абсолютно різних культур (тут вважаємо за доцільне їх позначити як західну (українська та білоруська культури) та східну (російська). Але поступово він все менше й менше про це пише, бо було розуміння зверхнього ставлення росіян, за дуже малим виключенням, до всіх поневолених народів [3; 4; 5]. Дуже характерна у цьому сенсі така цитата з його роботи «Значіння рідної мови для народності й творчости»: «Не дурно об українське питання, як об спробний камінь, розбилися і прогресивність, і гуманність, і щирість не тільки багатьох лібералів, а навіть цілих ліберальних політичних партій в Росії. Нещирим же людям не тільки не слід довірятися, а навіть не можна вірити. Сумні то справи, та замовчувати їх не чесно» [3].

Знайомство С.П. Шелухина з великим українським поетом Іваном Франком побудило його до поетичної творчості й перекладання, що також було ще одним містком стосунків між Одесою та іншими центрами українського руху, як тут з Габсбурзькою Західною Україною [1; 9; 10]. Сергій Павлович був тісно пов'язаний і з Києвом, де він навчався і мав багато друзів та знайомих [6; 12; 13], а також із Черніговом, де жив і працював його брат, який допомагав йому в науковій роботі та громадській діяльності [12; 13].

В «одеський» період свого життя Сергій Шелухин почав і свою політичну кар'єру, що невід'ємно пов'язана з його громадською діяльністю. Він хотів потрапити до російського парламенту, але це не вдалося [2]. У 1917 р., після революції, він та все українство міста показало: Одеса є Україна, а він сам долучився до будівництва країни та захисту її прав на існування [6; 7; 8; 11]. Подальше його життя було також розмаїтим, у 1917-1921 рр. він займався політикою на вищих щаблях влади. Автор розглядає цей період як «київський» або «державотворчий» [6;

11; 12; 13; 14], а з 1921 р. і до самої смерті у 1938 р. він перебував за межами Батьківщини («еміграційний» період). Жив, переважно у Відні або Празі, займався педагогічною та науковою діяльністю [6; 12; 13; 14]. Все своє життя він продовжував захищати те, за що ми й зараз боремося: мову, культуру та саму назву, таку рідну кожному з нас, – Україна.

Список використаних джерел

1. Акорди : антол. укр. лірики від смерті Шевченка / уложив І. Я. Франко ; з іл. Ю. Панькевича. Львів : Накладом Укр.-рус. Вид. Спілки, 1903. 316 с.
2. Одеськія новости. Одесса, 1907. № 7137, С. 6.
3. Шелухин С.П. Значіння Рідної Мови для народности й творчости. Київ, 1911. 32 с.
4. Шелухин С.П. Н.В. Гоголь и Малорусское общество. Одесса, 1909. 42 с.
5. Шелухин С.П. Немецкая колонизация. Одесса, 1914. 81 с.
6. Верстюк В. Ф., Осташко Т. С. Діячі Української Центральної Ради : біогр. довід. – Київ, 1998. 254 с.
7. Вінцовський Т.С. Українська губерніальна рада Херсонщини. Організаційне становлення між двома губерніальними з'їздами (червень-жовтень 1917 р.). 2007. – С. 144-150. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/10993> [30.04.2024]
8. Вінцовський Т.С. Український керівничий комітет в громадсько-політичному і освітньому житті Одеси (1917 р.). *Зап. іст. ф-ту*. 2013. № 24. С. 67-82
9. Горбатюк М. Перебування Івана Франка в Києві у 1885, 1886, 1909 роках. *Вісн. Львів. ун-ту*. Серія філологія. Львів, 2010. Вип. 51. С. 196-210.
10. Домбровський Я.О. Творча співпраця С.П. Шелухіна та І.Я. Франка і її вплив на формування політико-правових поглядів. *Правова держава*. Одеса, 2016. Вип. 21. С. 12-15.
11. Дружкова І.С. Внесок Одеси і Український державотворчий рух 1917 – 1918 рр. (на прикладі діячів Центральної Ради та Гетьманату). *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія. 2008. Вип. 14. С. 327-332.
12. Мисечко А.І. З історії родини Шелухиних. *Зап. іст. ф-ту*. Одеса, 1997. Вип. 5. С. 89-93.
13. Мисечко А. І. Сергій Шелухін: вартувий прав України. *Чорноморська хвиля української революції. Провідники національного руху в Одесі у 1917-*

1920 pp. / Т. С. Вінцовський, О. Є. Музичко, В. М. Хмарський ; відп. ред. В. М. Хмарський ; ОНУ ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2011. С. 53-67.

14. Потульніцький В.А. Сергій Шелухин. *Історіографічні дослідження в Україні* : зб. наук. пр. / НАН України, І-т історії України. 2002. Вип. 12. С. 267-283.

Богдан БЕЗРУКОВ,

студент I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності 032 «Історія та археологія» факультету історії
та філософії Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова.
м. Одеса, Україна

**ДОКУМЕНТАЛЬНА СПАДЩИНА В УМОВАХ
ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ: ЦИФРОВІЗАЦІЯ
ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ
ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ**

За час повномасштабного вторгнення Україна отримала важливий урок: потрібно осучаснювати методи роботи у сфері документальної спадщини. Останні роки показали, що ми рухаємося в правильному напрямі. Стала інтенсивнішою співпраця з іноземними організаціями щодо оцифрування документів в архіві. Цей напрям дає змогу зберегти велику частину того, що могло бути втраченим, чи вже стало.

Знищення ворогом архівів, музеїв, бібліотек та іншого – все це призводить до втрати вагомій частини історичної спадщини, тож оцифрування стає інструментом, за допомогою якого є можливість захистити та зберегти документальну спадщину. Значення цієї матеріальної бази для історії України важко переоцінити. Документальні пам'ятки дозволяють відстежувати розвиток різних регіонів країни, досліджувати спадковість окремих громадян та селищ. Особливу важливість документація набула після 2014 року: тоді почали розсекречувати архівні справи, які раніше мали гриф «секретно». До 2014 року процес оцифрування документів в Україні не був настільки розвинений, і через окупацію частини території було втрачено близько 8 відсотків архівних даних [2]. Після повномасштабного вторгнення російської федерації ще 1,5 відсотка таких даних було викрадено агресором [2].

Українська архівна служба почала активно оцифровувати документи ще до початку повномасштабного вторгнення. Для реалізації цього масштабного проєкту залучалися як іноземні, так і українські організації, а також студенти та науковці. Завдяки цим зусиллям вдалося зберегти значну частину архівних матері-

алів, що стало надзвичайно важливим в умовах військової агресії. Процес оцифрування не тільки сприяв захисту цінних документів від можливого знищення або крадіжки, але й допоміг значно зменшити обсяги роботи, яку потрібно виконувати під час війни. Це також створило міцну основу для подальшого збереження історичної пам'яті України.

Показовим прикладом є досвід Державного архіву Закарпатської області, який за підтримки Державної архівної служби України та у співпраці з американською корпорацією FamilySearch International розпочав великий проєкт з оцифрування архівних документів. Мета – зберегти цінні історичні матеріали для майбутніх поколінь, забезпечуючи доступ до них через цифрові архіви. Оцифрування дозволить убезпечити документи від можливого знищення, фізичного зносу, а також значно полегшить дослідження для науковців та населення [1]. І це лише один приклад надзвичайно важливого процесу підтримки цифровізації в архівній службі.

Оцифрування документів стало критично важливим завданням в умовах сучасних викликів, коли фізичне знищення архівів стає реальною загрозою. Існує також проблема з фактичним зберіганням документів, оскільки дотримання стандартів зберігання, особливо в періоди енергетичної нестабільності, стає вкрай складним. У таких умовах цифровізація виступає одним із ключових інструментів для захисту та збереження історичної пам'яті.

Список використаних джерел

1. Державний архів Закарпатської області розпочав масштабне оцифрування документів. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/731473-derzhavniy-arkhiv-zakarpatskoi-oblasti-rozpochav-masshtabne-otsifruvannya-dokumentiv> (дата звернення: 19.08.2024).
2. Україна може увійти у топ-5 країн щодо темпів оцифрування архівних документів – Хромов URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=104092> (дата звернення: 19.08.2024).

Ольга ЧІНЕНА,

аспірантка II року навчання
кафедри археології, етнології та всесвітньої історії
факультету історії та філософії
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.
м. Одеса, Україна

**ОСВІТНІ РЕФОРМИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XIX - ПОЧАТКУ XX ст. У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ
ЯК ІНСТРУМЕНТ РУСИФІКАЦІЇ ЄВРЕЙСЬКОГО
НАСЕЛЕННЯ**

Дискримінаційна внутрішня політика Російської імперії щодо національних меншин, у тому числі євреїв, мала на меті русифікацію населення шляхом створення та реалізації низки законодавчих актів. Одним із таких інструментів було реформування єврейської системи освіти, адже єврейська громада застосовувала освітні заклади як соціокультурну практику для збереження власної ідентичності. На час приєднання ряду земель після трьох поділів Польщі до Російської імперії єврейська громада мала два типи закладів народної освіти – Хедер та Талмуд-Тора. Відмінність цих закладів полягала у джерелах фінансування та кількості учнів у класі. Хедер фінансувався за кошти батьків та мав малокомплектні класи. Талмуд-Тора забезпечувалась одноразовими пожертвами та коштами Кагалу. Основна функція цих освітніх установ полягала у розповсюдженні освіти серед усіх верств єврейського населення та вивченні націєтворчих освітніх компонентів (іврит, історія єврейського народу, Тора) [1, с. 34]. Ця практика єврейської спільноти стримувала процеси асиміляції і тим самим створювала, як вважалося, потенційну загрозу цілісності імперії. Для усунення цієї «загрози» царський уряд розробляв правові акти, у тому числі і в освітній сфері. Реформування єврейської освіти розпочалося на початку XIX ст. з появою «Положення про євреїв» 1804 р., активної фази досягло у період другої половини XIX ст. (законодавчі акти 13.11.1844 та 19.02.1868 р.) та остаточно було завершене на початку XX ст. (закон від 24.08.1906 р.) [1, с. 8].

Відповідно до законодавчих документів для відкриття школи єврейська громада повинна була подати прохання, у якому мало

бути зазначено кількість майбутніх учнів; джерело фінансування (коробочний збір, одноразова пожертва); бажання громади навчати дітей не тільки юдейських законів, письма та власної історії, а й російської мови, а також подано план розвитку навчального закладу та освітню програму [1, с. 10].

Регламентація імперським урядом поширювалась і на план освітньої програми. Так, у стандарти для Талмуд-Тори входили такі освітні компоненти, як іврит, закони юдаїзму з поясненням та вивченням важливих молитов, історія єврейського народу, Біблія та Біблійна історія, російська мова, чистопописання, арифметика, гімнастика, спів, церковно-слов'янська грамота, Закон Божий [1, с. 30-32].

Особливі рекомендації існували щодо викладання російської мови та співу. Так, за положенням, функція російської мови мала не тільки просвітницький характер, а ще й слугувала інструментом патріотичного виховання за рахунок обов'язкового читання текстів відповідного змісту [1, с. 21]. Спів також мав подібну мету, її реалізація відбувалася таким шляхом: єврейські учні повинні були вчити російські народні пісні військового, патріотичного, побутового характеру, окремо зазначався церковний спів. Останній, на думку уряду, повинен був підвищувати релігійно-моральні почуття учнів [1, с. 29] і тим самим сприяти збільшенню кількості так званих «вихрестів», що ілюструвало активізацію асиміляційних процесів та успішність або неуспішність процесу русифікації. Адже саме у дошкільному та ранньому шкільному віці формується основа самоідентифікації, в тому числі і національна [2, с. 34].

На протидію цим процесам єврейська громада застосовувала низку таких інструментів, як наявність паралельно з російськомовними підручників з історії євреїв на івриті під назвою «לארשי עם תודלוה» (Народжений з Ізраїлем) А. Рабиновича та підручників з граматики івриту הרומה רפס, דימלתה רפס. Ці компоненти освітнього процесу зберігали єврейську мовну традицію. Цьому також сприяло вивчення молитов, зміст яких нагадував учням про їх зв'язок з історичною батьківщиною та традиційну приналежність до юдаїзму [1, с. 12].

Таким чином, введення в освітній процес, паралельно з дисциплінами єврейського націєтворчого спрямування, російсько-православних компонентів мало на меті послаблення або взагалі деактивування процесу формування єврейської ідентичності.

Список використаних джерел

1. Вайншельбаум Х.Б. Справочная книжка по народному образованию евреев : (пособие для деятелей по еврейскому народному образованию и учителей еврейских школ). Киев, 1907. 173 с.
2. Ляпунова В., Негрій І. Національна ідентичність та можливості її формування засобами мистецтва у дітей старшого дошкільного віку. *Наук. вісн. Мелітопол. держ. пед. ун-ту*. Серія: Педагогіка. Запоріжжя, 2023. Вип.2 (31). С. 61-68.

РОДИННЕ СВЯТО ПРИЧОРНОМОРСЬКОЇ ГЛИНЯНОЇ ІГРАШКИ

24 серпня 2024 р., у День Незалежності України, Одеська національна наукова бібліотека у співпраці з Одеським обласним центром української культури та Одеською обласною філармонією імені Давида Ойстраха організувала та провела родинне свято причорноморської глиняної іграшки, яка по праву належить до елементів нематеріальної культурної спадщини (НКС) Одеської області.

На святково оздобленій галявині внутрішнього дворику книгозбірні зібралося чимало гостей – людей різних вікових категорій: дорослі, студентська молодь, батьки і діти.

Організатори та гості заходу хвилиною мовчання вшанували пам'ять загиблих у російсько-українській війні, а також подякували захисникам та захисницям України, які мужньо й самовіддано боронять рідну землю та право українців на незалежну державу, на збереження нашої культурної спадщини.

У вітальному слові Ірина Бірюкова, генеральний директор ОННБ, заслужений працівник культури України, подякувала багаторічним партнерам – Одеському обласному центру української культури та Одеській обласній філармонії імені Давида Ойстраха, за активну і дієву співпрацю та наголосила, що саме формат родинного свята дозволяє показати дорослим і дітям, якою багатою і різноманітною є українська культурна спадщина: «Ми плекаємо спадок поколінь. Для нас важливо, щоб кожна родина, кожна дитина відчувала наш зв'язок з ним, розуміла, як здобувалася наша незалежність, як її захищали і на чому стоїть українська державність».

Валентина Вітос, директор Одеського обласного центру української культури, національний експерт з питань нематеріальної культурної спадщини України, заступник голови Експертної ради з питань НКС при Міністерстві культури та інформаційної політики України, у зверненні до учасників свята зазначила, що глиняна іграшка на Одещині – українська, але її виготовляють і багато інших народностей, представників національних мен-

шин на території України. Одеська земля зростила чимало зна-них майстрів глиняної іграшки.

«Сіллю нашої землі є якраз глина. Ця грудочка нашої землі відновлює, зцілює душі як дорослих, так і маленьких дітей. Глиняна іграшка є символом нашої землі, символом сонця, весни та омріяної Перемоги. Вона може бути ще й музичним інструментом, який має своє унікальне неповторне звучання», – наголосила пані Валентина.

Ідея промоції причорноморської глиняної іграшки на цього-річному родинному святі народилася саме в Одеському обласно-му центрі української культури, який досліджує її витоки, історію та особливості, активно співпрацює з майстрами з виготовлення глиняних виробів.

Ознайомитися з багатогранною і самобутньою школою одесь-ких майстрів з виготовлення глиняних виробів відвідувачі мали змогу завдяки великій виставці різноманітних керамічних ви-робів, люб'язно наданих Одеським обласним центром української культури. Унікальні вироби з колекції дивували своєю красою.

Відвідувачі родинного свята з цікавістю оглядали книжко-во-мистецьку виставку «Дивовижний світ народного мистецтва України», яку підготували фахівці ОННБ. Експозицію гармонійно доповювали яскраві зразки керамічних виробів та елементи деко-ративно-ужиткового мистецтва. Виставка стала місцем для фо-тосесій учасників родинного свята.

Особливу популярність у дітей і дорослих мали майстер-кла-си з гончарства, ліплення з глини та розпису глиною по глині, які високопрофесійно проводили майстри-керамісти Одещини: ла-уреат премії Міністерства культури та інформаційної політики України за збереження та охорону нематеріальної культурної спад-щини України Олександр Гаркавченко, лауреати обласної премії імені Ростислава Палецького Валентина Бойчук, Лілія Ліптушен-ко, Ольга Запаріна, гончар Сергій Безкорованюк.

Зачарувала присутніх виставка прекрасних виробів лауреа-тів премії народних майстрів імені Ростислава Палецького Сергія Пташенчука, Ірини Соловйової та В'ячеслава Кривенка.

Талановиті майстри залюбки ділилися з учасниками ро-динного свята своїм досвідом та унікальними навичками робо-ти з глиною.

Захоплюючою подією родинного свята стала презентація книжки Олени Беседовської «Bessarabian cuisine recipes» – («Рецеп-ти бессарабської кухні») та частування смаколиками від майстрині.

Авторка книги впродовж п'яти років збирала унікальні рецепти страв, які традиційно готують жителі Бессарабії – українці, болгари, гагаузи, молдовани, роми. Дослідниця мала на меті не лише сприяти збереженню давніх традицій нематеріальної культури Бессарабського краю, а й ознайомити з ними широку спільноту України та зарубіжжя. Видання містить понад 80 оригінальних рецептів. Як сказала Олена Беседовська: «Ця книжка – джерело знання, квінтесенція бессарабської кухні. У ній кожен рецепт унікальний». Примірник книжки «Bessarabian cuisine recipes» авторка люб'язно передала до фонду ОННБ.

На учасників родинного свята чекала і чудова концертна програма, підготовлена солістами Одеської обласної філармонії імені Давида Ойстраха та колективами Одеського обласного центру української культури.

Незабутнє враження на відвідувачів справив виступ одного з кращих професійних колективів Одещини – ансамблю солістів філармонії «Ренессанс» під художнім керівництвом заслуженого діяча естрадного мистецтва, лауреата міжнародних конкурсів Аглаї Поліхроніді. Серед солістів – кращі молоді вокалісти Одеси. Концертмейстер ансамблю – лауреат міжнародних конкурсів Андрій Малініч, автор аранжування багатьох творів для солістів ансамблю.

Яскраве розмаїття народної пісні представили колективи та солісти Одеського обласного центру української культури: Михайло Левицький, вокальний ансамбль «Заграва» (керівник Валентина Прокурор), гурт «Sound back» (керівник Кирило Панчишин), ансамбль української народної пісні «Мрія» (керівник Олена Чупіна, м. Маріуполь). Оплесками зустрічали виступи солістів Анастасії Герасименко, Даниїла Іванова, співачок Дар'ї Куйтуклу, Діани Фартушної, Софії Мардаренко, Алли Кочіашвілі-Землянської та ін.

Щира вдячність за натхненну роботу всім, хто долучився до організації та проведення родинного свята причорноморської глиняної іграшки, всім шанувальникам української національної культури та мистецтва.

**Наталія Броварська,
провідний бібліотекар
відділу соціокультурної діяльності
Одеської національної наукової бібліотеки**

Короткий огляд книжково-ілюстративної виставки «Дивовижний світ української культури»

З найдавніших часів українці займалися різноманітними ремеслами і промислами. Упродовж століть майстри – килимарниці, вишивальниці, ткачі, гончарі, різьбярі по дереву, кістці та рогу, майстри декоративного розпису, склороби-гутники, золотарі-ювеліри, ковалі, майстри лозоплетіння і художньої обробки шкіри та багатьох інших професій – створили речі, які ми називаємо творами народного мистецтва. Сьогодні елементи національної творчості теж широко присутні в мистецтві та побуті, народне мистецтво розвивається та радує людей ХХІ століття.

Дозвольте представити вашій увазі книжкову виставку «Дивовижний світ української культури». Це справжній книжковий бенкет, наповнений чудовою літературою з багатючих фондів Одеської національної наукової бібліотеки. Ми обрали найкраще, використовуючи видання минулих років та сьогодення.

Перший розділ виставки присвячений життю України в умовах війни. Незважаючи на складні обставини, наша країна продовжує творити науку, мистецтво і випускати унікальні книжки. Тут, переважно, представлені видання останніх років. Зверніть увагу на багатотомник «Українське декоративне мистецтво», підготовлений Національною академією наук України та Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського. Ці книги стануть незамінними джерелами знань на довгі роки.

Далі ви оглянете розділи, присвячені традиційним ремеслам. Представлено гончарство Опішного, Львівської області, Поділля та інших регіонів. Майстри різьблення по дереву, вишивальниці, творці рушників та інших видів національного українського народного мистецтва дарують нам неймовірні зразки своєї творчості. На початку нового століття були надруковані численні гарні альбоми, присвячені вбранню, головним уборам і прикрасам. На особливу увагу заслуговує книга Тетяни Кара-Васильєвої «Исто-

рія української вишивки» (2008). Це видання, випущене київським видавництвом «Мистецтво», здобуло Шевченківську премію. Ми пишаємося нашими талановитими митцями та видавцями.

Окремий розділ експозиції присвячено талановитим митцям Одещини.

Представлено численні наукові праці істориків і краєзнавців, зокрема викладачів-істориків Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, таких, наприклад, як В'ячеслав Кушнір та Наталія Петрова, що плідно працюють та розробляють тему етнології південного регіону. Популярні серед користувачів ОННБ альбоми художників різних поколінь – Ростислава Палецького, Василя Афанасьєва, Лариси Дем'янишиної. Особливе місце серед них займають роботи подружжя Зої та Анатолія Пасічних, які багато років працювали в стінах бібліотеки, були нашими постійними користувачами. А картина Зої Пасічної «Коники», що зберігається у відділі мистецтв, є символом нашої дружби.

Вдалим доповненням книжкової частини експозиції стали фактографічні матеріали: каталоги виставок, буклети, «Запрошення», фотографії тощо, а також чудові народні вироби – маленькі шедеври, створені майстрами з різних куточків України. Багато з цих експонатів надані бібліотекарями з власних приватних колекцій. Кожен з цих предметів несе часточку душі нашого народу, відображаючи любов до рідної землі.

Ми щиро сподіваємося, що ця виставка подарує вам натхнення, радість і надію на щасливе і мирне життя!

Тетяна ЩУРОВА,
завідувач відділу мистецтв
Одеської національної наукової бібліотеки,
заслужений працівник культури України

Круглий стіл

«Етнічна різноманітність Одещини: регіональні особливості та загальноукраїнський контекст»

22 серпня 2024 р.

Вігдзіл рідкісних видань та рукописів Одеської національної наукової бібліотеки

ФОТО Сергія Гуменюка, Олега Аратовського

фоторепортаж

ФОТО Сергія Гуменюка, Олега Аратовського

ФОТО Сергія Гуменюка, Олега Аратовського

Секційні засідання 22-24 серпня 2024 р.

Вігдділ міжнародних проєктів Одеської національної наукової бібліотеки.

Фото Олега Аратовського

Книжкова виставка «Ми – українці, і звідси наша сила» та виставка творів одеських митців «Мальовнича Україна»

22-24 серпня 2024 р.

головний читальний зал
Одеської національної наукової бібліотеки.

Родинне свято причорноморської глиняної іграшки у гостинному дворнику Одеської національної наукової бібліотеки

❖ ❖ ❖ 24 серпня 2024 р.

Наукове видання

**ЕТНОКУЛЬТУРНЕ РОЗМАЇТТЯ УКРАЇНИ:
ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНА ЄДНІСТЬ
ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОСТУП**

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
Одеса, 22-24 серпня 2024 р.

Українською мовою

УПОРЯДНИКИ
Марина Валеріївна Миргород,
Світлана Миколаївна Герасимова

ВЕРСТКА
Ірина Михайлівна Свістунова

Підготовлено до оприлюднення редакційним відділом
Одеської національної наукової бібліотеки
Підписано 29.03.2025 р.
Обсяг – 11,0 обл.-вид. арк.